

A választási eljárás és a szavazati jog szervezésének kérdése.

Írta és az egyesület választójogi szakértekezletén 1909. évi decz. 1-én előadta

AJTAY JÓZSEF.

A választási eljárás és a szavazati jog szervezésének kérdése azért nagyfontosságú, mert tulajdonképpen itt dől el, hogy a választási törvények által megállapított választói jogosultság üres látszat marad-e csupán, avagy valóságos, eleven joggá emelkedik. Míg régebben a választói jogosultság kérdése uralkodott a vitákban és ezeknek rendjén kialakult egy bizonyos általános, egységes felfogás, addig ma az érdeklődés a választási eljárás és a szavazati jog szervezése felé fordul és e kérdések beható elemzése lassanként megváltoztatja a választói jogira vonatkozó általán ismert véleményeket, felfogásokat és jelszavakat.

Vizsgálódásunk két irányú lesz. Először azt kutatjuk, hogy melyek a szavazati jog *formai* érvényesülésének feltételei, azaz, miképp biztosítható, hogy az, a kinek a törvény szavazati jogot ad, szavazatát valóban le is adhassa szabadon, saját akarata szerint. Itt tárgyalandók a *választói névjegyzékek összeállításának, a szervezés módjának, a választási actusnak, a választások felett való bíráskodásnak* és a *szavazati jog büntetőjogi védelmének kérdései*. Másodszor kutatjuk, hogy melyek a szavazati jog *reális* érvényesülésének feltételei, azaz miképpen biztosíthatjuk, hogy a *szavazati jog* valóságos *választói* joggá fokozódjék, vagyis a választó szavazatának leadásával *tényleges* befolyást gyakoroljon az állami

közakarat kialakulására. Ez vezet a *szavazati jog szervezéséhez* (le vote organisé), mely ma legerősebben vitatott kérdése a *választói* jogra vonatkozó irodalomnak. Itt kell foglalkoznunk *a lajstromos szavazáson alapuló kisebbségi képvisellel, az érdekképviseleti rendszerekkel és a pluralitás kérdésével.*

A szavazati jog *formai* érvényesülése szempontjából nagy fontosságú, hogy *a választói névjegyzékekbe mindenki föl-vétessék, a kit a törvény szerint szavazati jog megillet* és meggátoltassák a választói névjegyzékek meghamisítása. A végrehajtó hatalomnak itt nyílik alkalmá és módja a választói jogosultságot szűkebb térre szorítani, avagy saját érdekében hamis választókat gyártani, (*Franciaország, Ausztria* stb.) Különösen a *szavazás titkossága esetén* követnek el a pártok és még inkább a végrehajtó hatalom mindent, hogy a választói névjegyzéket a saját javukra meghamisítsák, mert a választások lezajlása után hasztalan vitatja a bukott párt a névjegyzék hamis voltát, a hamisan bevezetett választókról meg nem állapítható, hogy szavazataikat melyik jelöltre adták és így a fertőzött szavazatok meg nem semmisíthetők. Hogy milyen nagy arányokat öltenek e tekintetben a visszaélések, ékesen bizonyítják az osztrák és francia állapotok. Az utolsó választások alkalmával Bécsben a névjegyzékek összeállítása ellen mintegy 40.000 panaszt adtak be, köztük mintegy 6000 olyant, a *mely illetéktelenül bevett, avagy nem létező személyek törlését kérte.* LEFÈVRE PONTALIS írja, hogy Franciaországban a polgármesterek a legszemérmertlenebb módon üzük a névjegyzékek meghamisítását.*)

A névjegyzékek helyes összeállításának főbb követelményei: 1. hogy ne kormányhivatalnokok, hanem önkormányzati közegek írják össze a választókat és ne csupán az önként jelentkezőket, hanem *hivatalból* mindazokat, a kiket a szavazati jog törvény szerint megillet; 2. hogy a névjegyzékbe való fölvetel felett önkormányzati szervek és végső fokban független bíróság döntsön; 3. hogy a névjegyzékek évenként állíttassanak össze és a következő évre szóló érvénynyel; 4. hogy a névjegyzékek ellen beadható jogorvoslatokra kellő határidő adassék.

*) Lefèvre Pontalis: Les élections en Europe à la fin du XIX. siècle.

A mi magát a választás tényét illeti, főkövetelmények: 1. hogy a választást ne kormány-, hanem önkormányzati közegek vezessék súlyos büntetőjogi felelősség mellett; 2. a választási actus nyilvánosan folyjon le a sajtó képviselői és a pártok bizalmi férfiaiak jelenlétében; 3. a választások érvényessége felett független bíróság ítéljen és ne a parlament. Ez utóbbi ellen csupán elméleti okokból: a parlamentsouverainitásának elméleti szempontjából lehet kifogást emelni, holott a gyakorlati tapasztalatok mellette szólnak másutt is, hazánkban is.

Az egyik legújabb választási törvény, az *osztrák*, mindezenek az ellenkezőjét valósította meg. A névjegyzékek összeállítására döntő befolyása van a kormányközegeknek; a névjegyzékek csupán a *választások kiírása után* állítatnak össze; a felebbezési határidők nagyon rövidek (3 nap, sőt 24 óra); a választásnál a javaslat ki akarta zárni a pártok bizalmi férfiait stb. Az osztrák választási eljárás valósággal iskolai példája lehet a célzatosan megállapított választási eljárásnak, melyben minden ponton tört vetnek a népakarat hamisítatlan megnyilatkozásának. Joggal mondhatta *Beck* osztrák miniszterelnök, hogy az új választási törvény alapján a kormány nagyobb befolyást fog gyakorolhatni a választásokra, mint eddigelé.

Nagyon fontos szerepet játszik a szavazás módja is (nyílt avagy titkos, kerületenként, vagy községenként végbenemő?).

A titkos szavazás nagyon elterjedt; a nyílt szavazás csupán nálunk, Poroszországban és a Svájc egyes kantoniban áll fenn. De a milyen elterjedt a gyakorlatban, épp oly vitás az irodalomban. Ellenzőinek és támadóinak száma egyre növekszik (MONTESQUIEU, HOUZEL, LEFÉVRE PONTALIS, MILL, HARE, MEYER, RÖSCHER, BLUNTSCHLI, GNEIST, TREITSCHKE, OSTROGORSKI stb.) Sőt hívei közt is akadnak olyanok, akik eszményi végcélznak a nyílt szavazást tekintik (BENTHAM, ROSSI, DUPLANTHIER). A nyílt szavazás pártolói azzal érvelnek, hogy ezt a közéleti tevékenység nyilvánosságának szükségessége, a nyílt politikai állásfoglalás nagyfontosságú erkölcsi szempontjai követelik meg. A titkos szavazás csupán az egyéni akaratok mechanikai összegezését adja, de nem a társadalom valóság-

gos, eleven akaratát, amely csupán a társadalmi erők és befolyások szabad érvényesülése esetében jöhet létre. A választót függetleníteni kell ugyan a szervezett kormányhatalom befolyásától, de nem egyúttal a társadalom, a milieu jogosult befolyásától is, mert a társadalomnak jogos igénye lehet arra, hogy a szavazásnak mint közfunctionak mikénti gyakorlását ellenőrizze és arra erkölcsi befolyást gyakoroljon. A titkos szavazás csupán az egyént tartja szem *előtt*, felszabadítja az egyénnek minden rossz tulajdonságát, gonosz indulatát, holott a választónak a szavazásnál mint sociális egyednek kell eljárnia és épp az egyéni szempontoknak nem szabad engednie. A titkos szavazás inkább a népakarat szeszélyét juttatja kifejezésre, semmint a komoly, kiforrott akaratot; épp ezért a titkos szavazásból eredő közakaratnak nincs akkora erkölcsi súlya, mint a nyílt szavazás mellett kialakultnak.

Hogy a titkos szavazás — ellenére a nyílt szavazás elvi helyességének — mégis elterjedtebb, annak oka abban rejlik, hogy mindenütt a titkos szavazástól várták: 1. a végrehajtó hatalom befolyásának teljes kiküszöbölését, 2. az alsóbb néposztályok szavazatának a felsőbb rétegek befolyása alól való kivételét és így hatékonynya tételét, 3. a corruptió kiirtását, 4. a szavazási actus békés lefolyását stb.

Kétségtelen, hogy a szavazás titkossá tételével mindenütt a legnemesebb czélra törekedtek: a népakarat hamisítatlan, igazi megnyilatkozásának biztosítására és ennek köszönheti a titkosság azt a nagy rokonszenvet, melylyel iránta a democraticus elemek mindenütt viseltetnek. De ma már a gyakorlati tapasztalatok alapján kétségtelen az is, hogy a titkos szavazási mód — fájdalom — a hozzá fűzött reményeket nem váltotta be. Egyszerű eljárási mód esetében még inkább megnövelte a kormányhatalom és az erősebb rétegek befolyását, mert tág, *ellenőrizhetetlen* és megtorolhatatlan tért nyitott a legnagyobb szabású visszaélésekre. Kezdődnek a visszaélések a névjegyzékek összeállításánál, folytatódnak a választási urnák tartalmának meghamisításánál és csúcspontjukat éri el a leadott szavazatok megsemmisítésénél. E tekintetben mesébe illő esetekre mutatnak rá LEFÉVRE PONTALIS, PYFERROEN, BENQIST₂ stb. *) Ez utóbbi — a francia választási reform-

*) Lefèvre id. munkája. Pyferroen: L'électorat politique et administratif en Europe. Benoist: Pour la réforme électorale.

bizottság feje – *La réfotm électorale* című munkájában a következőket írja: »Ismeretlenek, akik csodamódon ismertekké lesznek, távollevők, akik hirtelen mégis itt teremnek, halottak, akik szavaznak, termékeny belsejű szavazóurnák, amelyek megsokszorozzák, avagy megsemmisítik a szavazólapokat, szolgálatkész pecsétet, amelyek a kellő pillanatban felpattan-
nak a kellő jelölt érdekében, megsemmisített szavazólapok, amelyek újra érvényesek, megszámlált szavazólapok, amelyek semmivé válnak, megduzzadó és elolvadó többségek: vájjon mindez ismeretlen mi előttünk?« LEFÈVRE PONTALIS említ olyan esetet, amidőn a választási bizottság az egyik urnából – bár az illető községben csak százan szavaztak le – ezerszáz szavazólapot vett ki, de ez sem volt elég ahhoz, hogy a parlament a választást megsemmisítse. A megsemmisített szavazatok száma Olaszországban eléri az összes szavazatok 25%-át, és a legutóbbi osztrák választásoknál előfordult olyan eset is, amidőn kétezernél több szavazatot semmisítettek meg. És ez ellen nem igen van orvosság, mert a tökéletesebb titkos szavazási rendszerek nagyon bonyolultak, csupán magasabb culturalis állapot mellett alkalmazhatók és ezek sem nyújtanak teljes védelmet a visszaélések ellen. Emellett a kormányok mindent elkövetnek, hogy tökéletesebb titkos szavazási eljárás be ne hozassék és a kormány meg ne fosztassák a könnyű és meg nem torolható visszaélések lehetőségétől (Franciaország). A visszaélések a szavazási actus után történvén, egyénileg senkit sem érintenek és így a megtorlásuk követelése sem oly élénk, mint nyílt szavazás esetében. A corruptio pedig csak helyet cserélt, de meg nem szűnt; már nem a választókra veti ki hálóját, hanem a választást vezetőkre, ami pedig csak megkönnyíti feladatát.

Az alsóbb néposztályok, különösen a munkáselemek, ma már mindenütt erős szervezeteket alkotnak és nincs többé szükségök a titkosság nyújtotta védelemre a felsőbb rétegek nyomásával szemben. Ellenkezőleg, nyílt szavazás esetén inkább ezek gyakorolnának terroris must a munkaadókkal szemben. MEYER szerint*) a németbirodalmi socialisták nyílt szavazás mellett több képviselőt küldenének a birodalmi gyü-

*) Meyer: Das parlamentarische Wahlrecht.

lésbe, mint most a titkosság mellett. A titkosság egyedül a kormányhatalom befolyása ellen nyújt a választóknak védelmet, de ezzel szemben esetleg nagyobb és könnyebb lehetőségét a visszaélésekre. Innen van az, hogy még a reakciós kormányok is az általános választói jog behozatala esetén inkább a titkosság mellett foglalnak állást, mert nagy tömegnél nehezebb a befolyás és vesztegetés, holott a szavazás titkossága mellett nagyon könnyű a szavazathamisítás és a szavazategyártás.

Ami a hazai viszonyokat illeti, a titkos szavazás nálunk legfeljebb a városokban és a munkástelepeken volna behozható. Itt inkább érvényesül a titkos szavazás jó oldala: a kormányhatalom befolyása és a szervezett munkásság terrorizmusa ellen való védelem. A visszaélések ellen pedig nagyobb védelmet nyújt a központosítva lefolyó választási eljárás, a sajtó ellenőrzése, a tökéletesebb szavazási eljárás behozatalát lehetővé tevő magasabb műveltségi fok, stb. Egyebütt inkább a nyílt szavazás helyeselhető a fent kifejtett okokon kívül még azért is, mert nálunk a végrehajtóhatalom idegen, külső hatalmi befolyások alá is kerülhet és így a titkosság által lehetővé tett visszaélések sokkal súlyosabb következményekkel járhatnak, mint más országokban.

A választói jog általánosítása maga után vonja a szavazás decentralisatioját. De itt sem szabad túlzásokba esni és a szavazást a legkisebb községekig terjedőleg következetesen decentralisálni, mert ezzel kiszolgáltatjuk az egész választási actust a kormányhatalom közegeinek és *lehetetlenné tesszük a pártok részéről való ellenőrzést. Magyarország 13.000 községéből mintegy 11.000 olyan, amelynek átlagos lakossága a 700 lelket nem haladja meg. Nálunk tehát a községenkénti szavazás következetes keresztülvitelét csakis olyanok követelhetik, akiknek sejtelmük sincs a tényleges állapotokról. A helyes középút itt az volna, ha a decentralisatioval csupán a városokig és a nagyközségekig mennénk el és a kisközségekre nézve szavazóközeteket állapítanánk meg, avagy a szavazást körjegyzőségek szerint ejtelnék meg.*

A szavazati jog szervezésének modern gondolatához az a körülmény vezetett, hogy az általános, egyenlő és kerületenkint gyakorolt választói jognak, az úgynevezett *nyers*

választói jognak egyre károsabb következményei mutatkoznak. Maga a gyakorlati élet kétségbevonhatatlanná tette, hogy emellett *a népakarat nem jut híven kifejezésre*, sőt esetleg teljesen hamis képet mutat. Ugyanis a pártok képviselőhez való jutása egyáltalában nem függ híveiknek számarányától, hanem főleg azoknak kerületenkint való eloszlásától, *tehát a véletlentől*. E rendszer mellett megeshetik, hogy valamelyik pártnak az ország minden kerületében nagyszámú hívei vannak, de egyik kerületben sem érik el a többséget, aminek aztán az a következménye, hogy bár az illető párt az ország választóinak közel felét a saját hívei közé számíthatja, nem bír egyetlenegy képviselőt sem beválasztani a törvényhozásba. Az meg mindennapos dolog, hogy a parlamenti többségek választóik országos arányát tekintve tulajdonképpen a kisebbséget képviselik, viszont a választók országos többsége csak kisebbséget tud a törvényhozásba bejuttatni.

Még nagyobb fogyatékosága a nyers általános választói jognak, hogy emellett igazságtalanul egyenlőtlen az az esély, melylyel az egyes társadalmi rétegek a választási győzelem tekintetében bírnak. Ugyanis a felső osztály és a középső társadalmi réteg – *ez utóbbit a legszélesebb értelemben véve* – messze mögötte maradnak számerő dolgában az alsó néposztálynak, amely így minden kerületben *feltétlenül* és *brutálisan* majorisálja a felső és középső réteget, ez utóbbiba beleszámítva a kispolgárságot és kisparasztságot is. Számszerű bizonyosságát látjuk ennek Belgiumban. Itt ugyanis az 1.5 millió választóból 950.000-nek csupán egyes szavazata van, 300.000-nek kettős és 250.000-nek hármas. Az egyes szavazattal bírók közül mintegy 100.000 az alsó néposztályhoz tartozik, úgy hogy a 450.000-re tehető felső- és középosztályhoz tartozó választót egyenlő szavazati jog esetében az alsóbb néposztályhoz tartozó választók mindenütt majorisálnák, tehát szavazatuk hatását megsemmisítenék és így a választói jogot illusoriussá tennék éppen a nemzet értéke-sebb rétegére nézve. Minthogy fejlett culturájú államokban a felső- és középosztályhoz tartozók száma mindenütt jóval csekélyebb, mint az alsóbb néposztályokhoz tartozóké, a *nyers* általános választói jognak egy culturállamban csak az a visszaság lehet a következménye, hogy azokat, akiket a

gazdasági szabadság elvén felépült társadalomban a *természetes kiválasztódás* kiemelt és a társadalmi életben vezető szerephez juttatott, egyenesen megfosztjuk az állami életvezetésére irányuló tényleges befolyástól és az állami élet legmagasabb rendű szervét, a törvényhozást *kizárólag* az alsóbb néposztályok kezére juttatjuk.

Azt az ellenvetést, hogy a kiválóbbak számszerű kisebbsége kiegyenlítődik nagyobb befolyásuk által a szavazati jog minden szervezése nélkül, a gyakorlati élet mindenütt megczáfolta. Ugyanis a fejlettebb cultura folytán beálló osztálytagozódás és fejlett osztályöntudat *mellett* ki van zárva annak a lehetősége, hogy a felső és középosztályhoz tartozók a maguk jelölteinek szavazókat szerezzenek az alsóbb néposztályok soraiból és így a választásoknál csupán annyi erő képviselnek, a mekkora a *fejszám* szerint való erejük a társadalmi tagozódásban. Szászország például a birodalmi gyűlésbe egynek kivételével mind sociáldemokratát választott és így a felső és a középosztály – beleértve a kispolgári és kisparaszti elemet is – úgyszólván teljesen képviselet nélkül maradt. Franciaországban az intelligencia teljesen visszavonult a választási küzdelmektől; mert szavazati joga merőben hatástalan és így értékteleenné vált.*)

A *nyers* általános választói jog ellen általános az a panasz is, hogy emellett *nem a legkiválóbbak kerülnek a törvényhozáshoz, hanem a selejtes elemek*, az üzletes politikusok, a választási technikában járatos ügyeskedők. Ezt a nézetet nem csak a polgári írók vallják (BENOIST BELOW stb.**), hanem sociálisták is (FOURNIÈRE, a *La Revue Socialiste* szerkesztője).

További súlyos kifogás a *nyers* választói jog ellen, amelyet különösen a politikai tudomány képviselői hangoztatnak, az, hogy *nem nyújt szerves képviseletet*. E rendszer teljesen az *egyénre* van alapítva; az egyént természetellenesen kiragadja a maga sociális környezetéből és vele így gyakoroltatja a szavazati jogban rejlő állami souverainitást, ami egyet jelent azzal, mintha futóhomokra hatalmas állandó épületet akarnánk építeni.

*) Lásd a *La Revue* folyóirat 1908. április 15-iki számában közölt választójogi enquete összefoglaló méltatását.

**) Below: Das parlamentarische Wahlrecht in Deutschland.

A nyers általános választójog a társadalmat atomokra bontva, *teljes szervezetlenségében és kiforratlanságában* áthelyezi – a törvényhozásba. Pedig kétségtelen igazság, hogy az egyén nem él semmiféle viszonylatban individuális életet, hanem kisebb körökben, közületekben collectiv életet, és ezek útján kapcsolódik bele a collectiv élet legmagasabb szervezetébe: az államba is. Az egyén tehát helyesen nem gyakorolhat *közvetlenül* befolyást a legfőbb collectiv akarat kialakulására, hanem csakis ama kisebb közösségek közvetítésével, amelyekben társadalmi élete lefolyik. A szervezetlen választói jog anarchiához vezet, mert az egyének épp úgy, mint az atomok, szervezetlen állapotukban mindig anarchikusok, bomlást jelentők.

A nyers általános választói jog a politikai tudományban, épp úgy, mint a gyakorlati életben *európaszerte* megbukott-nak tekinthető. A *suffrage universel* hajdan varázshatalmú jelszavát kiszorította teljesen egy új, modern jelszó: *a vote organisé** A szervezett szavazati jog mellett törnek lándzsát úgy a német, mint a francia, úgy az angol, mint a belga, avagy olasz tudósok (GNEIST, BLUNTSCHLI, HOLTZENDORFF, MOH-L, LABAND, LILIENFELD, BENOIST, FOUILLÉ, DURKHEIM, HARE, MAINE, BURKE, SPENCER, MILL, GREY, DÉNI, de GREEF, PRINS, LAVELEYE, DUPREIZ, OSTROGORSKI, PANTALEONI, CANOVAS del CASTILLO stb.)

Legyen szabad e tekintetben néhány nyilatkozatot idézni *a Huszadik Századból*. DURKHEIM, a híres francia sociológus szerint: »Hogy az általános választói jog a tőle várható minden hasznos követelménynek megfelelően, *szervezni kellene*, már pedig fájdalom, ma a szervezetlenség olyan fokán áll, amely jó hatását megbénítja.« WAXWEILER belga tudós így nyilatkozik: »Kijelentem, hogy az általános választói jogot *minden szervezés, gazdasági ellensúly, valamint a polgárok tényleges társadalmi állásának tekintetbe vétele nélkül* oly rendszernek tartom, amelyet sem a tudomány, sem a gyakorlat nem igazol«. BOUGLÉ, a SORBONNE tanára, a democratia kiváló kutatója szerint az általános választói jog elve csak úgy fogadható el, ha úgy van szervezve, hogy az egyéneknek valódi jogot ad, nem pedig csupán a pusztá véleménynyilvánítás illúzióris jogát. FOURNIÉRE, a *Revue Socialiste* szerkesz-

*) Benoist: La crise de l'état modern; Pour la reform électorale.

tője, a La Revue által 1908-ban megtartott választójogi szakértekezleten a *democratia* súlyos fogyatékoságait onnan származtatja, hogy a politikai gépezet épp oly *egyszerű* és *kezdetleges*, mint hajdan a műveltség alacsony fokán. Szerinte a *democratia* igazi politikai szervezete csak *ezután* fog kialakulni az egyre jobban *szerveződő* társadalom igényeinek megfelelően. Követeli az aránylagos képviseleti rendszert és azt, hogy a törvényhozásnak legalább egyik háza akként alakuljon meg, hogy a képviselőket a nemzeti tevékenység mindenféle csoportjainak *szervezetei közvetlen* válasszák meg.

A nyers általános választói jog súlyos hibáinak gyógyítására különböző rendszereket ajánlanak, amelyeknek közös alapeszméje, hogy a *választói jog általánosságát nem érintik*, de a szavazati jog eddigi, *pusztán formális egyenlősége* helyébe az *organicus egyenlőséget* igyekeznek léptetni: a különböző társadalmi osztályok, rétegek, érdekek súlyuknak megfelelő képviselőhöz való juttatását.

Ide tartoznak a lajstromos szavazáson alapuló aránylagos képviseleti rendszerek, az érdekképviseleti, a többes szavazati rendszerek stb.

Az első helyen említett rendszerek a *territoriális kerületi* rendszer fentartása mellett olyképp védik a kisebbségeket, hogy nagy kerületeket alkotnak, amelyek több képviselőt választanak, de a választók egygyel kevesebb jelöltre szavaznak, mint amennyit az illető kerület küld, avagy a *pártok* annyi madátumot kapnak, amennyi szavazat aránylag rájuk esett (Belgium). Jó oldala e rendszereknek, hogy a képviselőhöz való jutást igazságosabb alapra helyezi, a szűkkörű helyi érdeket háttérbeszorítja. Fogyatkozása, hogy osztály és érdekképviseletet hoz létre, előmozdítja az apró politikai fraktiók keletkezését, nagy befolyást ad a pártok központi szervezeteinek stb.

Sokan az *érdekképviseleti rendszert*, a *sociális kerületenként* való választást ajánlják. Itt előtérbe jut a *közvetett* választási rendszer is, de a választás már nem történik az *esetenként* az összesválasztók által választott *elektorok által*, hanem az állandó jellegű *érdekszervezetek, helyi közigazgatási kapcsolatok* útján, amelyeknek minden egyes polgár szerves tagja és amelynek létrehozásában, irányításában részt vesz. Nagy

foglalkozási és érdekkategóriák állítatnak össze (mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, munkás-, ügyvédi stb. kamarák) és ezek között osztják fel a madátumokat. Ezzel nem állítják vissza a rendeket és czéheket, hanem a képviseletet *nyitott és szabad* csoportokra fektetik (BENOIST). A legtökéletesebb alakja ennek a közvetett választási rendszernek az volna, ha a képviselőválasztás olyan politikai közösség által történék, amely a polgárokat a legkülönbözőbb szempontból: közigazgatási, gazdasági, kulturális stb. szempontból foglalja össze szerves egésszé (MILL).

Az érdekképviseleti rendszernek jó oldala, hogy magas színvonalú parlamentet ad és a különböző társadalmi rétegeknek, foglalkozási ágaknak, érdekcsoportnak feltétlenül képviseletet biztosít. Hibája, hogy még merevebb osztálytagozódást hoz létre a törvényhozásban, mint a lajstromos szavazáson és a területiális kerületeken alapuló aránylagos képviseleti rendszer és így ellentétben áll a képviseleti alkotmány alapelvével, amely szerint a képviselő nem egyes osztályokat, hanem általános nemzeti érdeket képvisel.

Az aránylagos képviselet biztosítására ajánlják még a *pluralitást* is. A többes szavazati rendszer a különböző társadalmi rétegek befolyását a választásokra akként igyekszik egyensúlyban tartani, hogy a csekélyebb számú felsőbb és közép-osztály tagjainak több szavazatot ad, mint a nagy számú alsóbb osztályhoz tartozóknak. Jó oldala, hogy az osztályokat és a társadalmi csoportokat a választásoknál nem választja el élesen egymástól, a jelölt rendszerint csak több párt, csoport, osztály egyesített támogatásával juthat mandátumhoz és így kénytelen különböző érdekeket összeegyeztetve közeledni az egyetemes érdek képviseletéhez. Fogyatékosága, hogy a szavazatok egyenlőtlensége miatt subjective bántó és a megalkotásánál követendő alapelvek nem lévén kiforrva, esetleg nem az aránylagos képviselet biztosítására, hanem osztályérdekek védelmére szolgálhat.

Amint látjuk, a szavazati jog szervezésére nézve *nincs tökéletes rendszer* és épp azért nagy a valószínűsége annak, hogy a jövő a *combinált rendszereké* lesz. Egy ilyen combinait rendszer hazánkban a következő lehetne: a képviselők felét, esetleg két harmadát a területiális kerületi rendszer alapján

választanák a lajstromos szavazás egyszerűbb formájának és a többes szavazati rendszer demokratikus alakjának alkalmazásával. A másik felét, esetleg egy harmadát pedig a nagyobb önkormányzati szervek: a törvényhatóságok választanák épp úgy, mint 1848. előtt. Csakhogy a törvényhatósági bizottság demokratikus alapra volna fektetendő a virilismus eltörlésével és az érdekképviselő behozatalával kapcsolatosan. Nagy kár, hogy 1848-ban ahelyett, hogy a megyét helyezték volna demokratikusabb alapokra és meghagyták volna a megyék képviselőküldési jogát, de az utasítási rendszer eltörlésével: a múlttal teljesen szakítva, áttértek a kerületi választási rendszerre és a közvetlen szavazásra. Ha a múltra építve, haladtunk volna tovább, ma képesek volnánk könnyű szerrel kiépíteni egy, a modern tudományos állapotnak és a gyakorlati tapasztalatoknak egyaránt megfelelő választási rendszert.

A szabadságvesztés-büntetés és a család.

Írta: ANGYAL PÁL.

A büntetőjog újjászületésének korszakában, mely a XVIII. század utolsó s a XIX. század első évtizedeire esik, midőn hosszú küzdelem után az elrettentés eszméjét a *humanismus* gondolata váltotta fel, az irodalom sürgetésére a törvényhozások nemes versenyre keltek s oly büntetéseket illesztettek be a törvénykönyvekbe, melyek anélkül, hogy megfelelkeznének a büntetett egyénben az emberről, eleget tesznek úgy a megtorlás, valamint a mindjobban fejlődő megelőzés követelményének. Az uralkodóvá lett classikus iskola szakít az évszázadok óta olyannyira meggyökeresedett *collectiv felelőség* rendszerével, (v. ö. MAKAREVICZ, Einführung in die Philosophie des Strafrechts, Stuttgart, 1906. 305. l.), melynek alaptétele, hogy az elkövetett büntetendő cselekmény nyomán beálló felelőség nemcsak a tettet, hanem annak családját, hozzátartozóit, törzsét is terheli, s így a büntetésnek nemcsak az elkövetőre, hanem mindazokra ki kell terjedni, kik azzal bizonyos társadalmi szervezetben élnek. Az egyéniség autonómiájának eszméje tör előtérbe, s átalakítja az erkölcsant (KANT), a nemzetgazdaságtant (SMITH ÁDÁM) és a jogi tudományokat. A büntetőjog terén sem érvényesülhetett továbbra az ártatlanokat sújtó büntetés, hanem az *egyéni felelőség* elvének elismerésével kimondatott, hogy miután a büntetendő cselekmény az elkövetőnek mint önálló egyénnek sajátja, ennek folytán annak összes következményei, tehát a büntetés is csak az elkövetőt érheti. A humanismus és az egyéni felelőség elveinek ilyetén összefolyása rendkívül kedvezett a *szabad-*

ságvesztés-büntetés kifejlődésének, mely ily módon lassanként a büntetésrendszer középpontjára helyeződött át annál is inkább, mert annak helyes és mind czélszerűbb végrehajtása révén a büntetés egyéb céljainak (javítás, munkára-szoktatás, védelem stb.) megvalósulása is remélhető volt. És *alakilag* igaza is van a classikus iskolának, mert midőn a büntettest (és csak a büntettest) az elkövetett büntetendő cselekményért felelősségre vonja és büntetésül szabadságától megfosztja, valóban csak az ellen az egyén ellen fordul, ki az állam büntető törvényei ellen vétett. Ámde *érdemileg* igen ritka esetekben szenved a büntetésből eredő hátrányokat csupán a büntetéssel közvetlenül sújtott egyén, mert ez utóbbi legtöbbször nem magában és magán él, hanem különböző erkölcsi és gazdasági szálakkal fűződik embertársaihoz, ezeknek kisebb nagyobb csoportjához, kik tőle majd csak várnak, majd pedig joggal követelnek bizonyos – némelykor csak átmeneti, más-kor állandó és közvetlen – szolgálatot. De ha az állam az ily egyént büntetésül szabadságától megfosztja, s így hosszabb-rövidebb időre abból a társadalmi helyzetből és rendes munkakörből, melyben e várható vagy követelt szolgálatokat teljesítheti, kiragadja, úgy lehetetlenné teszi, vagy legalább is megnehezíti a harmadik személyek várakozásainak vagy jogainak megvalósulását, minélfogva ez utóbbiak tényleg kárt szenvednek. Megállapítható tehát, hogy a büntetés és kiváltkép a szabadságvesztés-büntetés igen sokszor olyanokat is érint hatásaiban, kik a büntetendő cselekmény elkövetésénél egyáltalán nem vettek részt, szóval akik abban teljesen ártatlanok. Itt egy – a büntetéssel együtt jelentkező oly – *superplus* jön létre, melynek megszüntetését vagy legalább is csökkentését bizonyos esetekben nemcsak az igazság, hanem a czélszerűség elve is megkívánja. Az egyéni felelősség eszméjével összefüggő *igazság eszméje* ugyanis nem elégszik meg annak a formai tételnek érvényesülésével, hogy a büntetés közvetlenül csupán az elkövetett cselekményért felelős büntetettel szemben nyer megállapítást és alkalmazást, hanem érdemileg is meg akar valósulni, azaz nem tűri, hogy a büntetés hátrányos következményeit ártatlanok is érezzék, minélfogva csak oly körülmények között helyesli a szabadságvesztés-büntetést, melyek az abból eredő hátrányoknak harmadik ártatlan szemé-

lyek irányában való bekövetkezését megakadályozzák, illetőleg azok súlyát közömbösítik, s ha ez nem lehetséges, legalább enyhítik. De a *célszerűség* szempontjából is arra kell törekednünk, hogy a büntetésen kívül más a büntetés káros hatásait ne érezze, mert ellenkező esetben ajtót nyitunk a vétkekön kívül szenvedők erkölcsi és nem ritkán anyagi romlásának és így közvetve azoknak számát szaporítjuk, kik gyengeségükben könnyen elbotlanak s a bűnösség lejtőjére sodródnak.

Az immár egy évszázad óta hangsúlyozott *személyesség követelménye* tehát, melyet tudtommal először Rossi állított fel mint az úgynevezett jó büntetés kellékét, lehetőleg megvalósítandó és pedig különösen azokban az esetekben, midőn a szabadságvesztés-büntetés az elítéltnak *családi viszonyaiból* eredő természetes kötelességei teljesítését akadályozza vagy nehezíti, azaz midőn a büntetés hátrányos következményei abban állanak, hogy a feleség férjét, a család kenyérkeresőjét, a férj élettársát, a gyermekek szülőjüket, az elaggott és munkaképtelen szülők eddigi fentartójukat kénytelenek hosszabb-rövidebb időre nélkülözni. A családtag távolléte mérhetetlen erkölcsi és anyagi károkkal járhat, oly károkkal, melyeket ártatlanok szenvednek, kik nem ritkán épp e szerencsétlen és őket büntetlenül érő körülmények hatása alatt züllemek el s kerülnek bele a bűnösség áradatába.

Az ártatlan hozzátartozók védelme s a család megóvása különben még magának az elítéltnak érdekében is kívánatos, mert vájjon mit remél a letartóztatott szabadulása idejére? Az otthon melege utáni vágygyal hagyja el a börtön küszöbét; a szülők, gyermekek szeretete hatja át keblét s tán a legjobb akarattal és elhatározással közeledik övéihez, hol megszokott ingóságait kis földjét, házát reméli megtalálhatni. De hova lett az otthon? A szülők hallani sem akarnak büntetett gyermekükről, a feleség elhidegült, sőt férjének büntetési ideje alatt tán más karjaiban keresett vigasztalást, a gyermekek elzüllöttek, az oly szeretettel munkált földdarabot s a kedves ingóságokat, a kis műhely berendezését elvitte a végrehajtó, vagy felélte a kenyérkeresőt nélkülöző család. Nincs semmi, amire a szabadult támaszkodhatnék, szertefoszlott minden! Csodálhatni-e, ha ily körülmények között a börtönviselt el-

keseredik s a létfenntartás küzdelmében nem a megengedett eszközökhöz, hanem a tiltott fegyverekhez nyúl s ott folytatja, ahol elzáratása előtt elhagyta? Viszont, ha a szabadulatot övéi tárt karokkal fogadják, ha a szabadságát visszanyert egyén ugyanoly körülmények közé tér vissza, mint a minőket elhagyott, ha nem koldustanyán kell feleségét és gyermekeit felkutatnia, szóval ha *rátalál otthonára*, úgy megerősödnek benne azok a javítási magból sarjadzott gyenge hajtások, melyek a börtönnek bármily jól szellőztetett levegőjében csak éppen, hogy gyökeret vertek. Igaza van CONSTANTnak, midőn megjegyzi, hogy az otthon melege a legjobb óvszer a visszaesés ellen: »le retour au milieu de ceux qui l'aiment, sera la meilleure sauvegarde contre la rechute«.*)

Az otthont azonban épp a visszamaradt ártatlan családtagok óvhatják meg és ismét csak akkor, ha távoltartjuk tőlük az elítélt büntetéséből őket érhető hátrányokat, s ha a letartóztatottat bevonjuk az otthon conserválásának munkájába. A hátrányok távoltartása, illetőleg közömbösítése inkább patronage-feladat; az elítéltnak e nagy munkába való bevonása azonban már csak úgy remélhető, ha az ellenében megállapítandó szabadságvesztés-büntetés oly nemeit alkalmazzuk s ezeket úgy hajtjuk végre, hogy az ártatlan családtagok minél kevesebbet szenvedjenek, és hogy az otthon szétfoslása megakadályoztassék.

A részleteket illetően mindenekelőtt hangsúlyozni kívánom, hogy a szabadságvesztés-büntetés különös nemei, illetőleg végrehajtási módozatai csak azokban az esetekben foghatnak helyt, midőn. a család a letartóztatott elzárásával csakugyan kenyéradóját vagy gondozóját veszítette, azaz midőn az elítélt távolléte csakugyan veszélyezteti a család erkölcsi állapotát és anyagi helyzetét. Tehát ahol az elítélt ugyan férje a magára maradt nőnek s apja az anyjuk vagy más rokon mellett hagyott gyermekeknek, de eddigelé csak terhére élt családjának, melyet dologtalanságával csaknem a tönk szélére juttatott, *ott különleges intézkedésekre nincs szükség*, mert ott az elítélt hozzátartozói inkább fellélegzenek az ő távollé-

*) V. ö. Albert Contant: Les sociétés de patronage. Paris, 1898. 26) 1; ugyanígy: Rivière v. ö. Bulletin de la commission internationale. Budapest-Berne, III. köt. 372-373 1.

tének ideje alatt, semmint hogy annak hiányát panaszolják; ott a családfő szabadságvesztés-büntetésének következtében a család gazdasági és erkölcsi helyzete csak javulhat.

Azoknak az eseteknek *gondos kiválogatása tehát az első feladat, melyekben a családfőnek, illetve a családfenntartónak a családból büntetés címén való kivonása feltétlenül nyomasztó gazdasági helyzetbe és erkölcsi romlásba sodorja a családot.* E tekintetben kívánatos volna, hogy a bíróság az ítélete meghozatala előtt hivatalból – esetleg a patronage egyesületek megbízottai útján – állapítsa meg a vonatkozó adatokat s ha szükségesnek mutatkozik, vegye azokat figyelembe már a szabadságvesztés büntetés alább említendő különleges nemeinek, illetőleg végrehajtási módozatainak megállapítása idején, de mindenesetre közölje a végrehajtásra illetékes hatóságokkal.

A kérdés legnehezebb része, hogy vajjon indokolt-e az ártatlan családtagok kímélete, a családfő elzárása következtében a családra háruló nyomasztó gazdasági helyzet könnyítése, illetőleg az otthon megóvása céljából *különleges intézmények létesítése* a családfők szabadságvesztés büntetését érdeklően s ha igen, *miben álljanak ezek s végül már a bíróság, vagy a büntetés végrehajtására hivatott közegek vegyék-e azokat foganatba?*

A különleges intézmények nézetem szerint *mellőzhetlenek*, mert a mai rendszer mellett, mely a szabadságvesztés büntetés nemei s végrehajtási módjai tekintetében e szempontból nem különböztet s arra, hogy családot vagy magában álló és senki irányában kötelességgel nem tartozó egyént zár-e el a bíróság, nincs tekintettel; minden a patronage egyesületekre hárul, ámde ezek csak korlátolt mérvben tehetnek eleget a családsegélyezés feladatának s az, hogy magát az elzártat is bevonják e munkába, módjukban sincs, már pedig kétségtelen, hogy az felette szükséges nemcsak gazdasági, de még erkölcsi szempontból is, mert a családi kapcsolat lazítását lehetőleg kerülni kell, s ha már a büntetés ki is vonja a családfenntartót, illetőleg ennek személyét az otthon köréből, legalább annak gazdasági erejéből biztosítandó a család részére annyi, amennyi a rázkódtatások elhárítása szempontjából szükséges.

De vajjon *miben álljanak* e különleges intézmények? Eddigélé az *anyagi büntetőjog* közvetve a királyi kegyelem, a feltételes szabadságra bocsátás, a büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése útján vette ki részét a családfenntartás munkájából; *a kegyelem és a feltételes szabadságra bocsátás*, mint a büntetés idejének megrövidítése mindenestre kedvezőek az elítélt családjára, *a büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése* pedig annyiban, amennyiben lehetővé teszi, hogy a büntetett el se szakíttassék családjától. Ezek az intézmények mindenestre továbbfejlesztendők lennének; így kívánatos, hogy az elítéltnak családfenntartói minősége *különös figyelemben* részesíttessék a kegyelmi felterjesztéseknél; viszont a feltételes szabadságra bocsátás kedvezménye azoknak, kiknél a törvényes feltételek fennforognak, a rendesnél *előbbi időpontban* volna megadandó, ha igazolást nyer, hogy családjuk anyagi és erkölcsi helyzete távollétük folytán jelentékenyen rosszabbodik; a feltételes ítéletek hozatalánál is *fokozott figyelemben* részesítendő a család conservalásának szempontja; így, mint a magyar büntetőnovella (1908. évi XXXVI. t.-cz.) ministeri indokolása ki is emeli, oly esetekben, midőn attól kell félni, hogy a terhelt szabadságának elvétele esetében ennek ártatlan gyermekei szenvednek igazságtalan hátrányt, a büntetés végrehajtásának felfüggesztése felette indokolt már csak ama praeventiv szempontból is, melynél fogva ily körülmények között remélhető, hogy az elítélt már családjára való tekintettel is őrizkedni fog újabb büntetendő cselekmény elkövetésétől.

A büntető per jogok és börtönügy terén a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának elhalasztása és félbeszakítása szolgálják eddigélé a családtámogatás eszméjét; így a mi büntetőperrendtartásunk 509. §-a kifejezetten kimondja, hogy »ha a szabadlábon levő elítélt kimutatja, hogy büntetésének azonnal való végrehajtása neki vagy *családjának* a büntetés célján kívül eső *súlyos sérelmet okozna*«, a halasztás megadható; továbbá az 513. §. értelmében a félbeszakítást általában »fontos okból« engedélyezheti az igazságügyminister, mikor is a család nyomasztó gazdasági helyzete mindenestre fontos oknak minősítendő. Idevág még a szabadságvesztésbüntetések

végrehajtása körül hazánkban rendeletileg megállapított s más európai államokban is követett az a szabály, mely szerint a Jobb viseletű letartóztatottaknak megengedhető, hogy munkakeresményüket *a szegény szülők, házastárs, gyermekek vagy testvérek segélyezésére fordítsák.* (V. ö. az 1880. évi 2106. sz. ig. min. rend. 36. §-át.)

Részünkről oly fontos érdeknek minősítjük a család gazdasági és erkölcsi helyzetének legalább is abban az állapotban való fenntartását, melyben az a kenyérkereső vagy gondviselő családtag elítélése idején volt, hogy a most felsorolt és bizonyos fokig tökéletesíthető intézményeket a cél elérésére elégtelennek tartjuk. Az esetek elég nagy számában ugyanis sem a megkegyelmezés, sem a feltételes elítélés feltételei nem forognak fenn; a bár elhalasztott vagy bár félbeszakított büntetés előbb-utóbb mégis csak végrehajtatik s a feltételes szabadságrabocsátás is esetleg már oly időben következik be, midőn már késő; ami pedig a keresményt illeti, ez legtöbbször oly csekély, hogy azzal a családon alig van segítve. A kérdés sarkpontja tehát az, hogy oly esetekben, midőn kikerülhetetlennek mutatkozik a családfőnek hosszabb-rövidebb időre való elzárása, van-e mód a családot fenyegető végromlást e büntetés módosítása, helyettesítése vagy általában végrehajtásának megfelelő változtatása útján megakadályozni?

Nézetünk szerint háromféle mód kínálkozik arra, hogy az ártatlan családtagok jogos igényei a családfő büntetésének ideje alatt megóvassanak, illetve kielégíttessenek; ez a házi fogság, a közmunka s a rabmunkából eredő munkajutalomnak a család kezére juttatása.

A házi fogság, mely néhány svájci kantonális államban, Olaszországban, Ausztriában, Oroszországban és Spanyolországban, valamint több közép- és délamerikai államban mint a rövidtartamú szabadságvesztésbüntetés enyhébb végrehajtási módja ismeretes, a 15 napot meg nem haladó elzárás és fogházbüntetés *helyett* volna mindazon esetekben kiszabandó, midőn a bíróság megállapítja, hogy a vádlott családfő eddigelé is otthon végzett munkája keresményéből tartotta el hozzátartozóit. Igaz ugyan, hogy a házi fogság csak bizonyos felügyeleti intézménnyel kapcsolatban hajtható végre, s ha ez rendőri felügyelet, úgy nyomasztólag hat; az sem tagadható,

hogyan e büntetésnem inkább a fegyelmi büntetés jellegével bír; ez alapon kifogásolják azt LISZT, (V. Ö. Bulletin de l'Union internationale de droit pénal, I. köt. 44. s. köv. 1.) ROSENFELD, Welche Strafmittel können an die Stelle der kurzzeitigen Freiheitsstrafe gesetzt werden? Abh. des krim. Seminars, II. köt. 2. 1.) ASCHROTT, (Ersatz kurzzeitiger Freiheitsstrafen, 58 s. köv. 1.) GENNAT, (Blätter für Gef. Kunde 87. köt. 29. 1., u. a. Das Strafsystem und seine Reform, 80. 1.). Mindez azonban nem elegendő ok arra, hogy mint kivételes büntetés indokolt esetekben ne alkalmaztassék. Jól mondja CARRARA, hogy: »a házi fogság mint az afflictiv büntetések legenyhébbike igen hasznos lehet.« (V. ö. A büntetőjog programja, II. köt., 128-129. 1.) Ami az ellenőrzés nehézségeit illeti, mint ezt más helyütt kifejtettük (v. ö. ANGYAL: A büntetési nemek reformjához 10. 1.), nagy nehézségekkel nem találkozunk, mert akinek épp családjára való tekintettel érdekében áll, az meg fogja tartani az előirt szabályokat, de különben is az ellenőrzés egy e célra alkalmazott patronage egyesületi – esetleg fizetett – tag útján is gyakorolható, ki annál a néhány elítéltnél naponként többször is megjelenhetik. Az elítélt esetleg kötelezhető volna arra, hogy a felügyelettel járó költségeket előlegezze, illetőleg viselje.

Ha a vádlott családfő eddigelé külső munkával kereste a maga és családja kenyerét, úgy a család szempontjából a házi fogság épp oly súlyos, sőt súlyosabb következményekkel jár, mint a letartóztató intézetbe utalás, miért is ily esetben a rövid tartamú, tehát pl. ismét 15 napot meg nem haladó elzárás és fogházbüntetés helyett *közmunkára* volna az elítélt szorítandó. A megszolgált munkabér aránylagos részének a család számára való közvetlen kiszolgáltatásával annyi mindenestre elérhető, hogy a büntetés ideje alatt a család anyagilag nem szenved. E büntetés – mely már a régi százsz-thüringiai jogban is szerepelt, s ezidőszerint az olasz büntetőtörvénykönyvben és francia javaslatban egészíti ki a büntetési rendszert – csak annyiban kifogásolható, hogy tulajdonképpen nem szabadságvesztés. (V. ö. LISZT, Bulletin I. köt. 46. 1., u. a. Zeitschrift 9. köt. 780. 1., ASCHROTT, i. m. 57. 1., BAUMGARTEN, ZÜRICHER, V. Ö, Bulletin, II. köt. 53., 76. 1.) Ez igaz, de vajjon oly esetekben, midőn úgyis csak rövid időre szólhat

a szabadságelvonás, várható-e ettől valamelyes javító vagy átalakító hatás? Úgy hisszük nem, mert a 8, 10, 15 napos elzárás, különösen, ha közös zárkában s esetleg munkátlan-ságban hajtatik végre, többet árt, mint használ s a család szempontjából mindenesetre hátrányos. És ha nem is szabadságvesztés a közmunkára szorítás, de mindenesetre szabadságkorlátozás s így a büntetés jellegét nem nélkülözi. Az elítéltnak dolgoznia kell, és pedig a kijelölt munkát tartozik szigorú felügyelet mellett elvégezni; munkabérét nem ő, hanem családja kapja kézhez, azzal nem ő, hanem hozzátartozói rendelkeznek.

E pótló intézmények azonban csak a rövidtartamú szabadságvesztés-büntetés helyét foglalhatják el; a 15 napot meghaladó elzárás, fogház, börtön s fogházbüntetés már feltétlenül intézetben hajtandó végre, mikor is a családon csak a munkáltatás s a munkajutalom intézményének megfelelő reformálásával segíthetünk.

A munkáltatást illetően nézetünk szerint arra kell törekedni, hogy a letartóztatott lehetőleg oly munkával láttassék el, melylyel a szabad életben foglalkozott s ha ez nem lehetséges, úgy legalább hasonló, de mindenesetre hajlamainak megfelelő s kellőleg jövedelmező munkát végezzen. Ez úton annyi mindenesetre elérhető, hogy a letartóztatott képességeit s ügyességét kifejtve és kedvvel dolgozva, lehető nagy munkabért szolgál meg, mely az alább részletezendő módon bizonyos levonások után az anyagi züllés veszélyének kitett család gazdasági megerősítésére fordítandó.

A letartóztatottak legnagyobb része csak ily módon teremtheti meg, vagy legalább egészítheti ki a családjának megélhetéséhez s az otthon megóvásához szükséges fedezetet. Némely esetben azonban, azaz midőn ezt a letartóztatási intézet viszonyai megengedik s az illető munka neme lehetővé teszi, a letartóztatott úgyszólván teljesen megmaradhatna régi foglalkozási körében. így a kisiparos, illetve a kézműiparos, ki eddig nyerstermények fel-, illetve félgyártmányok átdolgozásával foglalkozva, családtagjaival vagy alkalmazottaival együtt dolgozott, hasonlóképen az ily családtag vagy alkalmazott a büntetési idő alatt is tovább folytathatja ipari tevékenységét; engedtesék meg ugyanis, — ha gazdaságilag s a család szempontjából indokolt — hogy munkaeszközeit az intézetbe be-

vigye, hogy üzletének egy erre alkalmas tagjával időnként érintkezhessek, ki a megrendeléseket közvetíti, a feldolgozandó anyagot beszállítja, a kész vagy még átdolgozásra váró termékeket rendeltetésük helyére juttatja stb. Ilyetén módon csak a munka helye változik, a letartóztatott munkaereje azonban visszamarad eredeti gazdasági körében s így amellet, hogy a büntetés céljának is eleget teszünk, nem sodorjuk veszélybe az elítélt ártatlan családját. Czipész, szabó, kalapos, szűcs, esztergályos, asztalos, órás, könyvkötő stb. épp úgy dolgozhat zárkájában, mint otthon; annak sincs akadálya, hogy saját munkaeszközeit használja, s hogy a kész termékeket az elítélt megbízottai vagy családtagjai értékesítsék, illetve bocsássák a megrendelő kezére. A munkabér ily esetekben közvetlenül a család javára esik, melyből azonban egy rész rabtartási költség címén az intézet pénztárába volna fizetendő.

Általában úgy a most említett csoportba tartozók, valamint a többi elítélt irányában is meg volna állapítandó a rabtartási költségeknek átlagos napi összege; a közvetlenül családjuk javára munkálkodókért maga a család volna e költségek viselésére kötelezendő; ha azonban e kötelezettség teljesítése nehézségekbe ütköznék s esetleg a család gazdasági helyzetének veszélyeztetésével járna, úgy ettől is el kellene tekinteni. A többi letartóztatottnál, tehát a kik az intézetben előirt munkák valamelyikét végzik s ennek fejében munkajutalomban részesülnek, a külső áralakulás szerint számítandó és fizetendő munkabérből levonásba volna hozandó a fent említett napi ellátási összeg s a fenmaradó rész hetenként vagy havonként a család, vagy ami még helyesebb, a patronage-egyesület megbízottjának volna kiadandó; ez utóbbi esetben természetesen azzal a megbízással, hogy ez az átvett összeget a család gazdasági helyzetének épségben tartására fordítsa. A megbízott állandó közvetítő volna a letartóztatott családfő s ennek hozzátartozói között, az összeg hova fordításánál lehetőleg teljesítené a letartóztatott óhajait, szóval mintegy helyettesítené a családfenntartót.

Ez intézmények közül a házi fogság és közmunka büntetéseinek mint helyettesítő eszközök alkalmazásának elrendelésére a bíróság volna feljogosítandó; már az intézetben végzendő munka meghatározása s a munkajutalomnak a család

részére való kiadása tárgyában a család, illetőleg a letartóztatott családfő kérelmére, a szükséges adatok beszerzése után az intézet házi tanácsának, nálunk az úgynevezett felügyelő hatóságnak kellene döntenie.

A részint már létező s megfelelő módon továbbfejlesztendő, valamint a most javasolt különleges intézmények kombinatív és az esetek egyéni sajátosságaihoz mért alkalmazása anélkül, hogy a szabadságvesztés-büntetés hatékonyságát csökkentené, lehetővé teszi a letartóztatott családja gazdasági helyzetének megóvását s így midőn a büntetésnél megkövetelt személyesség kellékének megvalósulását előmozdítja, nemcsak a büntetésrendszert tökéletesíti, hanem azáltal, hogy ártatlan családok anyagi s ezzel legtöbbször kapcsolatos erkölcsi zülleszt akadályozza, a társadalom védelmére is szolgál.

Evolutio és sociologia.

(*Prolegomena egy leendő sociológiához.*)

Írta: BARTÓK GYÖRGY.

II.

5. Társadalmi fejlődés.

Az emberiségnek és az emberi társadalomnak fejlődésébe vetett hit nem egyidejű az emberiséggel. A természet uralma alatt álló népek, melyek értelmiségök csekély erejénél fogva nem voltak képesek a természettel szemben némi önállóságra tenni szert, inkább a boldogabb múlt eseményein szerettek elmerengeni s a múltból festettek maguknak színdús képeket. Még a rómaiak hite is egy arany-korról regél és a biblia is oly csodás időkről tesz említést, mikor az angyalok a föld fiaival illetve leányaival elegyedtek össze. Általában véve az ó-kori népek képzelete a fejlődés tetőpontját a múltban helyezte el s a jelent már csak visszafejlődésnek, hanyatlásnak tekintette. A múlt volt a boldog és tökéletes idő, mikor az ó-szövetség elbeszélése szerint munka és fáradság nélkül éltek boldog őseink a paradicsomban.

A fejlődésnek mily hosszú idejére volt szükség, míg az ember megtanulta becsülni a munkát, amíg annak igazi értéket tudott tulajdonítani.

Az emberi művelődésnek leghathatósabb eszköze a lenézett munka lőn s ennek kapcsán megváltozott a népek felfogása is az emberiség, múltjáról és jövőjéről. A fejlődés tető-

pontja a múltból a jövőbe tétetett s a haladásba vetett hit napról-napra hódít. Elégületlen lelkek természetesen akadnak mindig, akadnak ma is, akik pessimismusuk szemüvegén át sötétnek látják úgy a múltat, mint a jelent és a jövőt. Az emberiség intellectualis fejlődése és ezzel párhuzamosan, a társadalom fejlődése tagadhatatlan. Mielőtt azonban fejtegetéseinkben tovább haladnánk, meg kívánjuk jegyezni, hogy a mi felfogásunk szerint az emberiség értelmi fejlődése volt alapja az ember socialis fejlődésének. Az egyén fejlődése nélkül nincs társadalmi fejlődés, mert a társadalom nem valami független alakulat, amely képes lenne önmagában véve a fejlődésre anélkül, hogy tagjai ne fejlődjenek. *Az egyéni fejlődés a prius, amelyből szükségképen következik a társadalom fejlődése.*

Az emberiség fejlődése felől azonban igen sokan táplálnak kedvezőtlen nézeteket. E nézetnek legtypusosabb képviselője ROUSSEAU, aki tudvalevőleg oly nagy bizalmatlansággal viseltetett az emberiség jövője iránt, hogy a természethez való visszatérést ajánlotta, mint egyedüli orvosszert a társadalom és az emberiség nyomorúságai ellen.

Mindazonáltal – úgy gondoljuk – az emberiség fejlődése tagadhatatlan. A kőkorszak durva emberétől a villamosság és repülőgépek idejének kifinomult emberéig nagy utat kellett megtennie az emberiség fejlődésének. Ez alatt a hosszú fejlődés alatt nagy átalakuláson ment át az egyes ember lelke, tehát a társadalom élete is.

A társadalmi fejlődés folyamata tehát teljesen párhuzamos az egyén fejlődésével. Minél fejlettebb az egyén, annál fejlettebb a társadalom is, mert hiszen a társadalom, ha nem is olyan szerepet visz az emberrel szemben, mint a méhvel szemben a kas, vagy a hangyával szemben a boly, mégis csak az ember terméke. Az ember pedig mást nem adhat, csak ami lényé, éppen mint a Madách Lucziferje. Es minél inkább azt adja az ember, ami lényege, annál inkább lesz tökéletes a társadalom.

A társadalmat tehát nem lehet oly módon elszakítani az egyéntől, amint azt a biologikus sociologia s hívei szeretnék. A társadalom nem a természet műve ugyan, de nem is kerekedhetik az egyén fölé. Ahol a társadalom kezd megcsonto-

sodni s a vezető szerepet kiragadja az egyén kezéből, ott a fejlődés zsákutczába jutott.

A társadalom ugyanis nem mozgatója a fejlődésnek, hanem inkább csak hordozója. Lehetővé teszi ugyan az egyén fejlődését, de ez a fáradsága busás kárpótlást nyer az egyén kiválóságában, amely a társadalomnak hasznot szerez. Szóval: a társadalom fejlődésének az egyén szab czélt és irányt. Ahol az egyénnek nincs »magasra vívó szenvedelme«, ott a társadalom élete sivár képet mutat. Gondoljunk csak a magyar nemzet fejlődésének egyes szakaira.

A társadalom fejlődését az egyén fejlődése nélkül megérteni képesek nem vagyunk. Vagy azt kellene ebben az esetben feltennünk, hogy a társadalom, mint egy teljesen mystikus hatalom, titkos erővel rendelkezik, amelyek képessé teszik a fejlődésre, vagy azt kell állítanunk, hogy a fejlődés valamelyes mechanikus tülekedés eredménye. Az első felvétel teljesen elgondolhatatlan; az evulutiónak mechanistikus felfogását pedig már előbb visszautasítottuk.

E felfogással merőben ellenkezik a BOURDEAU elmélete (*L'histoire et l'historien*, Paris 1888), amely szerint a fejlődés a tömeg productuma, az ismeretlen hősöké, a középszerűké, mert az ész nem az egyes tulajdona, hanem a fájé. - BOURDEAU azonban félreismeri a dolgot. Az ész nem az egyes ember tulajdona ugyan, de a »kimívelt emberfő« mégis csak felülemelkedik a névtelen középszerűeken. A tömeget állítani oda a fejlődés vezetőjéül talán mégsem lehet, ha ismerjük a tömegnek természetét, melyről GUSTAVE LE BON igazán nem fest valami kedvező képet. - A különböző dolgok természete között élesebb megkülönböztetést kellene tennünk, nehogy elhamarkodjuk a dolgot s egy helytelenül megállapított fogalomra egy egész rendszert állítsunk fel.

Ha ekként meggyőződünk arról, hogy az emberiség fejlődése tagadhatatlan s igazat adunk RENANNAK, ki egy BERTHELOT-hoz intézett levelében azt írja: »A haladás termékeny csirája nélkül az idő örökre meddő marad«, ha beláttuk, hogy a társadalom fejlődése az egyén intellectualis fejlődésével párhuzamosan halad, megrajzolhatjuk a fejlődésnek képét és megvilágosíthatjuk természetét.

6. A társadalmi fejlődés lényege.

A mint dolgozatunk egyik korábbi részében láttuk, mikor valamely dolognak fejlődéséről beszélünk, értékelünk. Fejlődésről és haladásról csak akkor lehet szó, ha van *ami* fejlődjék és van *amivé* fejlődjék. Mikor tehát valamely társadalomnak vagy egyénnek fejlettségi fokát állapítjuk meg, akkor a tényleges állapotot ítéljük meg valamely »kellő« állapotához mérve azt.

A társadalmi fejlődés lényegének tárgyalásánál azt kell első sorban eldöntenünk, hogy mi ennek a fejlődésnek a célja.

Valamely lény fejlődésének célja az, hogy lényegét lehető teljes mértékben kifejthesse. Minél magasabb fokára haladott valamely organizmus e fejlődésnek, annál nagyobbra fogjuk értékelni és minél alacsonyabb fokán maradt a fejlődésnek, annál kisebb értéket tulajdonítunk neki.

Az ember fejlődésének sem lehet más a célja, mint saját lényegének kifejtése. Az már most a kérdés, hogy mi az ember lényege? E kérdésre az idők folyamán igen különböző feleletet adtak a tudósok, a vallásalapítók, a bölcsészek. Amint tudjuk vannak olyanok, kik az ember lényegét az akaratot állítják. Mi azonban úgy vagyunk meggyőződve, hogy az akarat csupán forma, melyben a tartalom megvalósulásra tör; de nem lényege az embernek, hanem csak egyik lényeges tulajdonsága. Mások ismét az ember szellemiségét tagadják meg, miként pld. HELVETIUS, aki híres művében azt írja, hogy az emberek az anyag produktumai.

Az ember lényege az intelligentia Az ember feladata, fejlődésének célja az intelligentiának minél erőteljesebb mértékben való kifejtése. Az intelligentia a legmagasabb érték, melyre minden embernek törekednie kell, hogy azt megvalósítsa. Amint SZÉCHENYI a Hitelben mondja: »Minden kifejlődés, előmenetel, erő érték és szerencsénk legmélyebb sarkalata a kimívelt emberfő. *Az ész erő.*«

Az intelligentia uralma biztosítja számunkra a szellem szabadságát és az intelligentia ereje tesz minket méltókká az ember nevezetre. *Ezért mondtuk, hogy a fejlődés célja*

az intelligentia legmagasabb fokának elérése és ez által a szellem, szabadságának biztosítása.

Az emberiség fejlődése, tehát a társadalom fejlődése is, az intelligentia érettségének fokától függ. Nem magyarázható tehát olyan mechanikus módon, mint a hogyan DURKHEIM és iskolája akarja. DURKHEIM ugyanis megállapított primitívus socialis tényekből szeretné levezetni az összes társadalmi tünetmenyeket és formákat. A fejlődés ekként merőben mechanikus s nem bizonyos alapvető eszméknek megvalósulása, hanem tényeknek egymásra következése olyformán, hogy a primitívus tény magyarázza a bonyolultabb tünetmenyt.

A DURKHEIM-féle sociologia éppen úgy félreismeri a társadalom fejlődését, mint a biologikus társadalomtudomány. Az eszméknek uralmát, az intelligenciának erejét szinte semmibe sem veszi és számúz a sociológiából minden értéket, minden célt, mely felé a fejlődésnek haladnia kell.

A teleológiai nem lehet teljesen figyelmen kívül hagynunk a társadalmi és emberi fejlődés magyarázatánál. Mert ha azt tennők, akkor KANT szavai szerint »egy vigasztalan Körülbelül lépne az ész fonalának helyébe.« Csakhogy természetesen ennek a teleologianak nem szabad cél-okokat kitűzni, hanem oly értelemben kell vennie a célt, amint azt dolgozatunk második részében megvilágítani iparkodtunk.

A fejlődés folyamán ezek szerint az intelligentia, az ész a fejlődés tárgya. Ha ezt nem tartjuk szemünk előtt, úgy tetteink és cselekedeteink nélkülözni fognak minden útmutatást s a bennük levő természetes hajlamok igen sokszor haszontalanul és cél nélkül pazarlódnak el. Az emberiség a maga boldogságát nem várhatja mástól, csak önmagától és ezt a boldogságot nem szerezheti meg másként, csak esze által. Ezért mondja SZÉCHENYI: »az ész erő, tehát boldogság«. Az egyén fejlődése, melytől függ a társadalom fejlődése is, nem egyéb, mint haladás az intelligentia uralma s ezáltal a szellem szabadságának uralma felé. A fejlődés tetőfoka az intelligentia korlátlan uralmának megvalósulása. Haladás a fejlődésben nem más, mint az észnek mind erőteljesebb és erőteljesebb megnyilatkozása.

A fejlődésnek legelső fokán az ösztönök küzdelméből alig csillan ki egyszer-egyszer az intellectus fénye. A fejlődés

tetőfokán az intellectus fénye beárnyékolja az ösztönöket s azoknak küzdelmét a helyes irányba hajtja. A fejlődés tetőfokán szabad az ember, mert csak intellectusa szavának engedelmeskedik.

7. A társadalmi fejlődés menete.

Az értelmiségnek alacsony fokán álló embernek élete merőben az ösztönöket uralja. A primitív ember megelégszik azzal, hogy életét fenntartja; ennél többre soha sem vágyik. Egész értelme a táplálkozásnak szolgálatában áll; éhségének és szomjúságának csillapítása egyetlen törekvése. A természet dúsán megterített asztala várja s neki csak melléje kell ülnie, hogy élvezze azt, amit a természet oly bőkezűen ad neki. Ez az igazi paradicsomi élet, melyet nem háborgat nyugalomban az ész parancsoló szava, de amely alig is emelkedik felül a pusztán állati életen.

Az egyéni fejlődésnek ezen a fokán alig lehet szó társadalmi életről A házasság fogalma is egybeesik a nemi egyesülés fogalmával. Az erőteljes hím harcban, illetve harcz által szerzi meg magának párját, akivel brutális, állati módon bánik és aki rendben tartja urának fegyvereit, táplálékát elkészíti, mert ha ura nincs megelégedve vele, elűzheti, eladhatja, sőt meg is ölheti. E fokon tehát semmi nemű erkölcsi kötelék nem fűzi egymáshoz a nemeket, hanem csupán a sexualis vágy és szükséglet hajtja őket össze. Ha kevés az asszony, több férfiú is lehet ura rendre-rendre, mint például Tibetben, hol a többférjűség ma is divatos.

A műveltségnek legalsó fokán tehát nem beszélhetünk semminemű társadalmi életről s még kevésbé társadalmi fejlődésről. Hosszú időre van szükség, míg a táplálkozás terén is fejlődés mutatkozik s e fejlődésnek mozgatója már az értelem. Hogy hol kezdődik az értelem szerepe e terén, nehéz eldönteni.

A természet rendje azonban kényszeríti az embert, hogy társaságos életet éljen s ennek formái között fejlessze ki mindazokat a hajlandóságait és tehetségeit, melyeket a természet beleplántált.

Az ösztöniség és pusztá érzékiség állapotából fokozatosan kiemelkedvén, a fejlődésnek egy magasabb fokára küzdi fel magát az eddig csak táplálékáért élő ember. A táplálék megszerzésének egyre fokozódó nehézsége, az egymás ellen való védekezés sikeressége egyaránt hajtja az embert, aki különben az elszigetelt élet után is erős vágyat érez, hajtja, hogy egymás támogatására és segítésére csomókba verődjék, társas életet éljen. A természet erői felett való uralom csak a társas életnek lehet az eredménye.

Hogy mikor kezdődik a fejlődésnek ez a foka, nehezen állapítható meg. Kétségtelen dolog azonban, hogy mihelyt az ember a pusztán animális életből kiemelkedett, azonnal reálépett a társas élet terére s e pillanattól kezdve a fejlődés lassú, de folyton-folyvást tartó az ösztöni élet állapotából az ész uralmának kora felé. De igazi társadalmi élet még ezen a fokon sem várható, mert hiszen az esetleges és változó egyesülés teljes mértékben a nyers egoismuson alapszik: egyik ember a másikban csak eszközt lát, még pedig védelmi eszközt saját bőrének épségben tartására. Ez a társas élet nem sokat különbözik a csorda-élettől, melyet szintén nem pszichikai, hanem csak fizikai-physiologiai kapcsok tartanak egybe. Amíg pedig a társas életnek összetartója csak physiologiai természetű, addig társadalomról, társaságról szó sem lehet. Csak nyáj, vagy csorda az.

A társas együtt-élés azonban mégis kedvező talaj az értelem, az ész fejlődésére. KANT szerint az ember lelkében ott van egyfelől a társas életre való hajlam, de ott van másfelől az isolait életre való hajlandóság is. Az ember lelkének ebből az antagonismusából származik és ered a társadalom, mely a fejlődést lehetővé teszi. Ez az antagonismus a haladásnak forrása.

A társas együtt-élés folyamán mindinkább belátja az ember annak hasznos voltát s törekszik éppen ezért némiképp állandósítására. Az elszigeteltségre való hajlandóság hátterbe szorul a társas életre való hajlandóság mellett s a *haszon* szempontja megteremti mindazokat a tulajdonságokat, melyek az embert a társadalom alapítására és fenntartására vezetik.

És e ponton már fellép az eszmék uralma. A fejlődő

emberi ész kezdi a jelenségek okát kutatni s gyermekies, naiv feleletet ad a napról-napra felvetődő kérdésekre. A mythologizálás megszületik, mint az emberi lélek egyik funkciójának nyilvánulása, és létet ad annak a számtalan vallásos eszmének, amely olyan fontos szerepet játszik a társadalmi formáknak kialakulásában. Ez a gyermekes mythologia földöntúli hatalmakat teremtett s ezeknek a földöntúli hatalmaknak akarata döntőleg folyt be az emberi társadalom életébe. És ha igaz az, hogy a társadalom fejlődésével a vallás is fejlődött, megfordítva is igaz: a vallás fejlődésével a társadalom is fejlődött. A hatás kölcsönös. E kölcsönhatás természetét könnyen megértjük, ha tudjuk, hogy úgy a vallás, mint a társadalmi élet fejlődése az értékelésen nyugszik s arra utal.

A fejlődésnek ezen a fokán születik meg a *család* és válik állandóvá, mint lelki alakulat, mely nem csupán sexualis egyesülés, hanem lelki kötelék által egybefűzött egész. A családok egyesüléséből áll elő azután a nemzetség, a nemzetségek csoportosulása adja a törzset, s a több törzsnek szervezkedése egy törzsszé: a nép.

A család megalakulásával együtt jár a *tulajdon* eszméje is. A család és tulajdon alapja a társasági életnek.

A családnak, nemzetségnek, törzsnek, népnek közös céljaik vannak s e közös célok felé induló hatásfonatok mind bonyolultabbá és szervezettebbé teszik a társadalmi életet, mely nélkül az ember már megélni sem tudna.

A közösen viselt harczok zsákmánya a közös birtokot növeli, a közös isteneknek tisztelete a közösség érzetét erősíti, mert hiszen ők mindnyájan egy atyának a gyermekei, aki, ha egy tag megsérti, az egészre haragszik s ha haragjában büntet, az egész közösségnek engesztelését várja.

A harczban tanúsított vitézség jutalma a nagyobb zsákmány és a nagyobb birtok. A nagyobb birtokkal nagyobb tekintély jár s a társadalom részekre tagozódik aszerint, hogy kinek nagyobb vagy kisebb a birtoka és tekintélye.

A tekintély és tisztelet azt illeti, aki erősebb és hatalmasabb. Ez egészen természetes is. Ha a társadalom fennállása az izmok erejétől függ, illő, hogy a kinek legerősebb izma van, az a legtekintélyesebb és a leggazdagabb is legyen. A birtok tehát nem rablás s a tekintély nem kierőszakolt, hanem érdemeknek méltó jutalma mind a kettő.

Az ekként tagozódott társadalomnak is van eszménye és ez a legerősebb férfi. Ez az ideál serkenti és ösztökéli az ifjakat testük erejének edzésére, a vitézség gyakorlására, a bátor harczra. Ez az ideál szabja meg az egész társadalomnak színezetét és jellegét. Ez az ideál hevítette az ősmagyarok lelkét, mikor nemzetiségüknek legvitézbbjét ültették trónusukra, s viszont az ősmagyarok rablóhadjáratainak nyomorúságos eredménye mutatja, hogy milyen ártalmas egy népre nézve, ha oly eszmény ápolására törekszik, amelyet már az idő s a kor jóval meghaladott. Bizony igaza van NIETZSCHENEK: jaj annak a népnek, amely nem tud jobban értékelni, mint a szomszédja. És hozzátehetnők: jaj annak a népnek, mely helytelenebbül értékeli, mint a szomszédja.

De az erős férfiú mellett szüksége van az alakulófélben levő társadalomnak, legyen az nemzetség, törzs vagy nemzet, egyszersmint bölcs férfiúra is, ki a célhoz vezető eszközöket okosan tudja megválasztani. A nemzetek régi történetének feljegyzői mindig is eldicsekszenek azzal, hogy a nép fejedelme pedig vitéz és bölcs férfiú vala, ami igazán is kell, hogy legyen^ mert vitézség és bölcsesség nélkül társadalom meg nem alakulhat, állandóvá nem lehet,

A társadalom, ha megerősödött és élete csendesebb mederbe terelődött, oly egyéneknek szükségét érzi, akik képesek fejlődéséről gondoskodni, annak lehetőségét biztosítani, irányát és eszközeit megjelölni. A társadalom fejlődésében itt lép mind nagyobb mértékben előtérbe az egyén.

Az általános fejlődés menete eddig tehát a következő. Az ember elsőben tisztán csak él és táplálkozik. Táplálékát ott veszi, ahol találja s akkor eszik, amikor sikerül eledelre szert tennie. A csak táplálkozó s önmagát úgy ahogy fenntartó ember egyedül él, társakra nem szorul. Később azonban a táplálék megszerzésének nehézsége s az érte folytatott harcz reákényszeríti a csorda-életre, amelyből hiányzik eleinte minden nemesebb kötelék, de amely magában rejtí az igazi társasági életnek csiráját. Ilyen társasélet pld. a tasmaniaiaké, akik számos csoportban élnek, melyeknek kapcsa egy közös totem, de máskülönben teljes anarchia uralkodik közöttük; csak harcz idején gyűlnek egy közös főnök köré, akinek tekintélye azonban csak addig tart, amíg a veszély. (Lásd a tasmaniai

társasélet jellemzésére LETOURNEAU: La sociologie d'après l'ethnographie (3. ed.) cz. műve IV. könyv V. fejezetét.)

A társasági élet kezdetén természetesen első feladat a máimeglevő társadalmi rendnek erősítése és fentartása, amire tisztán *hasznos* motívumok mellett a vallási eszmék is befolyanak. Rendre-rendre kialakul a *család* és *tulajdon*, »a világnak kettős mozgatója«, amelyeknek védelme *erős* és *bölcs* férfiak vezetésére szorul. A fejlődésnek e fokáig túlnyomó részben a társasélet fentartásáért, a társasfonatok erősítéséért folyik a küzdelem. Az ifjak eszménye az *erős* férfiú, az egész társadalomé vagy, hogy helyesebben fejezzük ki magunkat, az egész közösségé a *bölcs* és *erős* férfiú. Az erő által megszerzettet a bölcsesség tudja jól felhasználni s rendezni.

Ha a társadalom alapjai kellőleg megerősítve vannak, ha létezése a külső erők támadásaival szemben biztosított, akkor jön el valóban annak az ideje, hogy a társadalom belsőleg építtessék, tehát fejlesztessék. E békés fejlődésnek mozgatója az *intelligentia*, amely a maga erejével mind nagyobb és teljesebb mértékben hozza felszínre a valóságos szellemi értékeket és teszi azoknak uralmát mind szélesebb és szélesebb körben elismertté. A socialis fejlődésnek ezek szerint az *intelligentia*, a *kimívelt emberfő*, az igazi mozgatója. Enélkül fejlődésről beszélni szavakkal való játszadozás.

Az intelligentiának eme szerepéről hosszabb fejtegetésekbe bocsátkozni ezúttal nem kívánok. Sokkal fontosabb ez a szerep, semhogy egy pár lapon azt megállapítani lehelne. Csak azt kívánom még megemlíteni, hogy az intelligentiának hordozói nem a társadalmak, illetve nem a tömegek lévén, hanem az egyén, természetes és magától érthető dolog, hogy a társadalmi fejlődésnek mozgatói sem lehetnek . a tömegek, hanem csak az *egyének*, a kimívelt individuumok, akik képesek felismerni azokat az értékeket, melyeknek megvalósításával a társadalom fejlődése jár együtt. Tehát nem a tömeg vezeti az egyént, hanem az egyén vezeti a tömeget s bolondíthatja vagy bölcsen vezetheti a neki adott tehetségek szerint.

A társadalmi fejlődésnek ezen a fokán érzéki és testi *harcz* helyett a *szellemi harc* az uralkodó s ez a harc adja meg az egyes társadalmak színezetét, alakítja azoknak jellegét. Mutasd meg nekem, hogy miféle értékekért küzd vala-

mely társadalom s én megmondom, hogy milyen jövő vár arra. Kicsinyes, önző célokért folyó küzdelem a bukás örvénye felé vezet. Valódi, szellemi értékekért vívott harc fel a magasba von s a fejlődésnek egyetlen eszköze. Az eszmékért folytatott tusa biztosíték a fentmaradásra. A szellem, a tudás égből szálló sugár, amely egyedül tesz nemessé mindenkit. MADÁCH Ádám-Keplere méltán botránkozik meg ledér felesége szemrehányásain, mikor e szavakra gyúl:

Kétséges rang-e hát szellem, tudás,
Homályos származás-e a sugár,
Amely az égből homlokomra szállt?
Hol van nemesség más ezen kívül.

A társadalmi fejlődés tehát párhuzamosan halad az intelligencia fejlődésével és e fejlődésnek mozgatói az eszmék, melyek közös célú tűznek a társaság elé, hogy azoknak megvalósítására törvén, folytonosan előre haladjon a fejlődés útján.

Minden új eszme, mely sokszor, sőt a legtöbbször nagy forrongások közt születik meg, erős és hathatós lökést ad a társadalomnak a fejlődésre vagy visszaesésre aszerint, hogy milyen az az eszme: vajjon ehető almát termel-e vagy MADÁCH által említett rothadt almát »mely kint piros, de bélé por.«*)

Összegezzük végül röviden fejtegetéseink eredményét. E Szemle múlt évi májusi füzetében megjelent cikkem fejtegetései azt a kérdést igyekeztek megvilágítani, hogy vajjon a társadalom a természet közvetlen produktuma-e vagy pedig emberi termék. *A jelen értekezésijén azt szerettem volna kimutatni, hogy a fejlődés fogalma axiológiai természetű s a társadalom fejlődése mechanikus úton meg nem magyarázható.*

A DARWIN-SPECERI sociologia a társadalom fejlődését a pusztán alkalmazkodás és a struggle for life eredményeképpen fogván fel, nem képes megérteni, hogy miben áll a társadalom lényege s még kevésbé azt, hogy miben nyilvánul a tár-

*) Az eszmék ezen jelentőségének tárgyalását lásd Böhm: »Az idea és ideál értékelméleti fontossága« ez. értekezésében.

sadalom fejlődése. A társadalom statikáját talán még úgy, ahogy, megérthetjük ennek az elméletnek a segítségével, de már dinamikáját semmi esetre sem.

A társadalom fejlődése szorosan az egyének fejlettségének mértékétől függ; az egyének fejlettsége pedig az intelligencia fejlettségének eredménye. A társadalmi fejlődés tehát az intelligencia fejlődésével párhuzamosan halad. Minél intelligensebb az egyén, annál fejlettebb a társadalom. Minél értékesebb eszmék szolgálatában állanak az egyesek, annál bátrabban nézhetnek a jövő elé a társadalmak. A hol az egyetlen eszme a megélhetés, ott már csak vegetatio van, de nem emberi élet. Ahol eszmék és ideálok uralkodnak s vezetik az emberek cselekedeteit: az a társadalom életrevaló, fejlődésre képes s jövője biztosítva van.

Szabad gazdálkodás és cultura.

Írta: KOHÁNYI GYULA.

A modern gazdasági élet mind nagyobb mértékben a szabad gazdálkodási rendszer felé tereli a népet s e tekintetben a törvényes intézkedések járnak elől. Az 1894. évi XII. t.-cikk, a magyar mezőgazdaság és mezőrendőrség törvénykönyve is ezt az elvet teszi magáévá, midőn kimondja, hogy ahol a nyomásos gazdálkodást fentartani kívánják, ott e részben a birtokosság, illetve a község képviselőtestülete hat évről hat évre hozhat erre vonatkozó határozatot. Azonban ahol a szabad gazdálkodási rendszerre egyszer áttértek, ott többé a nyomásos gazdálkodás vissza nem állítható.

Nem célja e soroknak, hogy kimutassuk, mikép a nyomásos gazdálkodás általános uralma idején végrehajtott tagosítások alkalmával megállapított három-négy fordulós dülőkbe történt birtokkihasítások a szabad gazdálkodási rendszerre való átmenetnek milyen akadályai, viszont arra sem szándékozunk kitérni, hogy igen sok helyen s különösen némely fajta időjárás állandósága, vagy legalább is éveken keresztül való tartama esetén a kiscgazdák körében milyen károkat okozhat a nyomásos gazdálkodás s ezzel a közös legelő s tarlójárások lehetőségének megszüntetése; szóval nem kíván e czikkecske vitát kezdeni arról, hogy a két gazdasági rendszer közül itt és amott, vagy általában melyik hasznosabb, gazdaságosabb és keresztülvihetőbb, hanem egyszerűen arra a tények alkotta alapra kíván helyezkedni, hogy a szabad gazdálkodási rendszer mindjobban terjed, és pedig úgy a régibb kiscgazdák közt általában is, mint különösen az utóbbi időben

mind nagyobb tömegben jelentkező parcellázások, telepítések és hosszú lejáratú bérletek nyomán előálló újabb parasztbirtokok folytán. Minthogy pedig ezt aényt tagadnunk, fejlődését megakadályoznunk nem lehet, sőt nem is szabad, foglalkoznunk kell a kérdéssel társadalompolitikai szempontból.

E soroknak most már a tény megállapítása után az a célja, hogy az új rendszernek a cultura szempontjából való nyilvánulásait vegye szemügyre s egyrészt összehasonlítsa a jelenleg fennálló tényleges viszonyokkal s az azokhoz szabott s a cultura emelését és terjesztését célzó törvényes intézkedésekkel, másrészt pedig, ha e tekintetben hiányokat, hézagokat, sőt összeütközéseket tapasztal, azok pótlására, betöltésére, illetve elhárítására és kiegyenlítésére javaslatot tenni igyekezzék.

Az 1894-ig hozott törvények mással, mint az addig csaknem általános nyomásrendszerrel nem is számolhattak, s éppen ezért semmi csodálni való nincs azon, hogy bármennyire általánosul immár a nép körében a tanulás vágya s a cultura iránt való érzék, a tankötelezettség végrehajtása körül óriási hézagok mutatkoznak, amelyek nem is annyira az iskolák hiányában, a meglevők túlszűfoltóságában, mint inkább az iskolába járók pontatlanságában jelentkeznek.

A népiskolai közoktatás rendezéséről szóló 1868. évi XXXVIII. t.-cz. értelmében minden gyermek G-ik életévének betöltésétől 12-ik évének eléréséig a mindennapi, ettől kezdve még három éven át az ismétlő-iskola látogatására van – szülői bírság alá vonásának, sőt atyai hatalma felfüggesztésének terhe alatt – kötelezve. A szorgalomidő minimális tartama városokban 9, falvakban és pusztákon 8 hónapban van megállapítva, a heti órák száma a mindennapi tanfolyamban legalább 20 és legfeljebb 28, az ismétlőben télen 5, nyáron, illetve ősszel és tavasszal 2 óra. A köteles iskolafentartó a polgári község, rajta kívül jogosítva vannak elemi iskolák állítására a hitfelekezetek, társulatok, magánosok és az állam.

A jogosított iskolafentartók közül az első három az ismétlő tanfolyamok felállítására nincs kötelezve olyan helyeken, ahol azokat önként fel nem állítják, legalább ezeket a község köteles szervezni, és pedig az 1896. évi 60.764 sz.

kormányrendelet értelmében gazdasági irányban. Az ekként megteremtett gazdasági ismétlő iskoláknak rendszeres gazdasági népiskolákká való átszervezését célozza egy a képviselőház előtt fekvő s már bizottságilag is letárgyalt törvényjavaslat.

A népoktatási törvény az 1908. év december havában érte meg hatályba lépésének 40 éves jubileumát s ez az időpont alkalmat adott annak megállapítására, hogy a mindennapi tanfolyamok száma még mindig csak 75%-át teszi a szükségletnek, az ismétlő tanfolyamok pedig alig egy harmadát részesítik oktatásban az odautalt népességnek, sőt félfő, hogy a legközelebbi jövőben ezen tanfolyamoknak erős megcsappanása fog mutatkozni. Ugyanis az 1907. évi XXVII. t.-cz. kötelezőleg mondja ki, hogy a tanítási nyelv az összes népiskolák ismétlő tanfolyamaiban kizárólag a magyar s ez a rendelkezés előreláthatólag arra fogja indítani a nem magyar hitfelekezeteket, hogy az általok fentartott iskolák ismétlő tanfolyamait beszüntessék. Hogy az így megszűnő ismétlő tanfolyamok helyét községi jelleggel újonnan felállított gazdasági népiskolák foglalják el, az mindenesetre hosszabb időt fog igénybe venni.

Hogy ily körülmények között az elemi népiskolák legnagyobb része túlszűfolt, az bizonyításra sem szorul, mint-hogy pedig 70%-uk teljesen osztatlan, világos, hogy feladatuknak, még ha az e részben szabott követelményeket a minimumra szorítjuk is, csak a legkedvezőbb esetben volnának képesek megfelelni. Azonban ezek a körülmények ilyenek még csak nem is lehetnek. Ugyanis a törvény megengedi, hogy a 10 éven felül levő mindennapi tanköteles tanulóknak a megállapított 4, illetve 3 havi rendes szünidőn kívül az őszi és tavaszi munkaidőben még további 2 havi szünet adassék s ezzel lehetetlenné teszi, hogy éppen a legfejlettebb értelmű s ezért tényleg a tanterv szerint legerősebb szellemi munkával megterhelt tanulók feladatuknak megfelelni képesek legyenek. Ez okozza azután, hogy az elemi népiskolák 5-dik és (3-dik osztályai országsszerte néptelenek s így a tanulók a mindennapi életben nélkülözhetetlen ismereteknek sem képesek a hat esztendei iskolázás alatt birtokába jutni, minek folytán a tanulás, ismeretszerzés s azok gyakorlása iránt való

érzék bennük ki sem fejlődik, és a katonáskodás, illetve az életbe kilépés idejére még az iskolázott népeességnek is igen sok százaléka elfelejt írni, olvasni.

Mindezek, amiket eddig előadtunk, közismereti! dolgok s a megszüntetésre való törekvés úgy a népoktatási politikának, mind a fejlődő didaktikai eljárások körül kifejtett tanítói munkásságnak állandó tárgya, s emiatt a társadalmi tudományok művelői, valamint a szociális paedogogia szerepvivői által szintén számbavett jelenség. Hogy mégis ily részletesen kifejtettük, annak oka az, hogy éppen társadalomtudományi szempontból vizsgálva a mutatkozott eredményeket, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a fentebb előadott okoskodás nem elegendő arra, hogy a tapasztalt csekély eredményt megmagyarázza s éppen ebből folyólag a csupán a fenti okfejtésre támaszkodó népoktatási politika nem is hozhat létre még teljes kibontakozás esetén sem számbavehető eredményeket.

Véleményünk szerint ugyanis mindaddig, míg a 1868. évi XXXVIII. t.-cz. megszabta tankötelezettségi rendszert meg nem változtatjuk, gyümölcsöző népiskolai oktatást nem remélhetünk még akkor sem, ha a bajoknak az iskolák hiányában gyökerező részét egy csapásra teljesen eltüntetnők is. Ugyanis a tapasztalat azt mutatja, hogy a lakosságnak még a teljes mértékben kiadott szünidő sem elég s e részben kész a bírságolásnak magát állandóan kitenni, de gyermekét mégsem küldi iskolába, annyival kevésbbé, mert az a gyermek otthon a kiszabható bírság összegénél tízszer nagyobb értéket képvisel. Ez általános tapasztalat, amely ott, ahol a szabad gazdálkodási rendszer jobban kiterjedt, még nagyobb mértékben mutatkozik. S itt az a pont, ahol a nyomásos gazdálkodás számbavételével megalkotott közoktatási rendszer a szabad gazdálkodás elvébe beleütközik és vereséget szenved éppen akkor, mikor egy emberöltőn át végzett küzdelmes munkájával maga iránt a közérdeklődést és a nép nagy tömegének vágyakozását felkeltenie végre sikerült.

A nyomásos rendszernél tehéncorda, ménes és gulya, juhnyáj és sertéskonda egyaránt közös volt s a kispazda jószágait oda akár egész nyárra, akár csak fél-fél napra a közösen fogadott, alig néhány tagból álló pásztorsereg őrzete

és felelőssége alatt, a nagy terjedelmű legelőkre nyugodtan kicsapta. Kisebb, mindennapi tanköteles gyermekeire szüksége jóformán sohasem volt, csupán a gyomlálás, vagy a csecsemők gondozása várt reá szülei munkájában való segítség képében; járhatott tehát a gyermek iskolába egészen késő tavaszig, ha ősszel a burgonyát és a tengerit betakarították. Ezt a rendszert vette alapul a népoktatási törvény, mikor a kicsinyek számára nyolcz, a nagyobbak számára hat havi rendes iskolázási időt szabott meg ősztől tavaszig, a kormány pedig betetőzte ezt, mikor kimondta, hogy az így megállapított szorgalomnak mindenütt ugyan egy időben kell lefolynia, és pedig szeptember 15-től május 15-ig, illetve október 1-től május végéig, mely 8, illetve 9 hónapból aztán a további kettő a szükség szerint kisebb részletekben lesz kiadandó.

Mikor ez a rendszer hatályba lépett, az iskolák száma igen kicsiny volt. Akadtak az országban vidékek, ahol napokig járhatott az ember anélkül, hogy iskolára talált volna, különösen a nagy határú vidékeken. Az apró községekkel behintett felföldeken már aránylag több volt a névleg működő iskola, ott azonban a tanítók legnagyobb része alig tudott többet, mint amennyit a kiadott tanterv minimum gyanánt a tanítványaitól követelt. Mindkét fél megegyezett azonban abban, hogy a lakosság az iskolával nem sokat törődött, a téli négy hónapon keresztül jártak a gyermekek iskolába, a nyári nyolcz hónapon át pedig a tanító is a saját gazdaságával volt leginkább elfoglalva. Ezt az állapotot kívánta megszüntetni az új törvény, kimondva az általános tankötelezettséget, a tanítók foglalkozásának képesítéshez kötését, a 8 havi szorgalomidőt, a községek iskolaállítási kötelezettségét s a törvény meg nem tartóival szemben a büntető sanctiót, természetesen maguk a törvényalkotók sem képzelvén, hogy mindaz, amit ott megszabtak, máról holnapra valóra is fog válni, hanem úgy gondolkoztak, hogy egyik intézkedés majd maga után vonja a másikat s így sorban életre megvalósítja azokat a szükség egyenként.

Már most az eredmény az lett, hogy a kisebb falvakban legalább névleg a felekezetek addig is tartván iskolát, a községek kötelezettségének érvényre emelésére nem volt szükség, a nagyobb városok már inkább igyekeztek az új köte-

lességnek, legalább eleinte megfelelni. Ez a kérdés azonban feladatunk körén kívül esvén, további tárgyalásaink során szintén mellőzni fogjuk, csupán azért hoztuk fel, mert a tanyai iskolák létesítése körül a városok tevékenysége szintén maradandó nyomokat hagyott, bár korántsem lépett túl azon a kereten, amelyet az országos átlag mutatott a községek iskolaállítási mozgalmi tekintetében. A tanítói kar lassan kicserélődött" s, különösen a magyar vidékeken, értelmi és erkölcsi színvonala nagyban emelkedett, a felföld idegen ajkú iskoláiban azonban a szinte lehetetlenül csekély javadalom folytán képzettebb ellemnek e pályára lépése nem is volt várható. A szorgalomidő betartása nagy átlagban szintén nem fejlődött, mert nem is fejlődhetett ki, egyrészt mert az iskolák a nagymérvű mulasztások és a beiratlanul maradt tankötelesek feles száma mellett is zsúfolásig megteltek, még több gyermeknek beléjük kényszerítése tehát egyenesen céltalan lett volna s így a közönséget az új rendszerbe kényszer nem igyekezett beleszoktatni, másrészt pedig a később kifejtendő okok miatt, épen ez a rendelkezés egyenesen a nép érdekébe ütközött, tehát az idő inkább gyűlöletet, mint megszokást fejlesztett a népben iránta, annyira, hogy az iskolafentartók jónak látták a szorgalomidőt tetszésük, illetve a lakosság kívánságai szerint beosztani, ami aztán a felügyeletet tette nehezzé, mert szinte lehetetlen volt az iskolalátogatásokat a tanfelügyelőnek akként beosztani, hogy egy-egy körúton mindenütt munkában találja az iskolákat. Ez vezette azután a kormányt a szorgalomidő egységes megállapítására, amiből viszont a mulasztások megszorodása s így az elérni óhajtott cél ellenkezője, a tanítási eredmény fokozása helyett annak csökkenése következett be, amit csupán a tanítói karnak fokozottabb, néhol valóban emberfeletti munkája volt képes ellensúlyozni.

Az utolsó két évtized, a múlt század utolsó s a jelen század első tizede azonban nagy változást teremtett Magyarország népoktatásában. Az anyagilag fellendült ország észrevette tanítóinak nyomorát s iskoláinak veszedelmesen csekély létszámát. Egyszerre elhatározta mindkettőnek megváltoztatását, megalkotván az 1893. évi XXVI. t.-czikket s elrendelvén a 400 millenáris új népiskola felállítását, ami-

ről csak utólag, az iskolák megnyitása után alkotta meg 1896-ban a többi ezredévi alkotásokat is magában foglaló törvénycikket. Mikor az országgyűlés millenáris bizottsága a négyszáz új népiskolának az ezredév emlékére állami költségen leendő felállítását elhatározta, úgy maga, mint a kormány főképpen a nyelvhatárokon magyar iskolák hiányában veszni indult magyarság megmentésére gondolt s kitűzvé az a cél, hogy minden községben, ahol 1890-ben legalább 100 magyar lélek volt található, akiknek iskolaköteles rétege számára nincs megfelelő magyar iskola, ilyen állítani kell, a kormány összegyűjtötte az erre vonatkozó adatokat s arról győződött meg, hogy ha csak az így kitűzött célnak meg akar felelni, a megszabott létszámot legalább is meg kell kétszereznie s ekként tudatára jött annak, hogy mikor 1896-ban a millenáris iskolák tényleg megnyíltak, azok az iskolaszükséget csak aránylag csekély mértékben enyhítették. Azonban ugyancsak az 1890-iki népszámlálás világot vetett arra is, hogy a tiszta magyar vidékeken, különösen az ármentesítések óta kifejlődött tanyarendszer folytán, még sokkal nagyobb mérvben fennáll az iskolaszükség s ezért 1897 óta évenként 200-300 új iskolát nyitottak meg az ország minden vidékén, tanyákon és törvényhatósági városok belső területén, sík földön s a millenáris iskolákkal korántsem kielégített hegyes vidékeken, tiszta magyar területen és a nyelvhatárokon egyaránt. Az eredmény az, hogy mindig szükség van körülbelül 8000 tanteremre, de ezek most már az egész országban egyenletesen oszlanak el s a magyar vidékek iskolával való ellátása immár majdnem utólérte az országos átlagot.

Ámde, mint említettük, a magyar vidékek kulturális elmaradottságát éppen az okozta, hogy a lakosság a népoktatási törvény hatályba lépte óta mind nagyobb mértékben húzódott ki a külső területekre, ahol nem talált iskolát, s ha talált is, a sokkal nagyobb távolságok folytán, ha akarta, sem tudta volna kellően használni. De nem is akarta, mert akarásával szembeállt a szükség, a törvény parancsának ellene szegült az élet kényszere, a nyomásos rendszerhez idomított oktatási renddel szemben új törvény erejével hatott s a magyar parasztot a katonáskodása idején belátott kulturszükség daczára fiának, leányának az iskolából időnap előtt való kivételére kényszeríti a szabad gazdálkodás.

A szabad gazdálkodás rendszere ugyanis teljesen magára és családjára utalja a kis gazdát minden időben. Abból a 10-20 hold földből, amelyet felvidéken egy-egy erdőrésztlet kiirtása, az Alföldön pedig az utolsó évtizedekben mind nagyobb mérvet öltött parcellázások során megszerzett s azóta magáénak mondhat, illetve sokszor csupáncsak 25-50 évre kibérel, mindenének ki kell kerülnie. Nincs mellette sem közös legelő, sem pásztor, sem pedig erdőlopási szabadság, avagy a múlt. században még annyira általános nádvágás a tüzelés ellátására. Ez a földdarab meg kell, hogy teremje magának és családjának, sőt összes jószágainak is az élelmet, a forgótőkét s – ha lehetséges – a nyereséget, a vagyongyűjtés alapját is. A magtermés előállításához nincs segítése senki, csak ő maga és családja, innen kell kikerülnie munkásnak és pásztornak, dolgozónak és fogyasztónak egyaránt. Lovát, sertésállományát, borjait egyaránt ezen a kis területen kell nyáron át szabad takarmányozással ellátnia. És ez a szükség másikat teremt: a pásztorság ellátását, amely egyik legfontosabb, legégetőbb szükségként jelentkező hivatássá vált, mert többé nem az őrzött állatok épsége, azoknak e tulajdonban való megmaradása a fontos; erről gondoskodik a jól szervezett csendőrség és közigazgatás eléggé, hanem igenis az állatoknak a legelésre kijelölés szűk területek, igen sokszor csupán az útszéli bozótok körében való megtartásának nehéz feladata az, ami a szabad gazdálkodásra kényszerített tanyás parasztnak legfőbb gondja kell hogy legyen.

Ez a feladat másra nem várhat, mint a testi munkára alkalmatlan, mert erre még gyenge tanköteles gyermekekre, mivel a többiek már kapát vesznek a kezükbe s úgy követik szüleiket ki a határba. Ez a szükség tette parancsolóvá a nép fiának mindenütt, ahol a szabad gazdálkodási rendszer megkezdődött, hogy gyermekét az iskolától – még a bírságtól sem félve – visszatartsa s ezzel megakadályozza azt, hogy olyan ismeretekkel megrakodva léphessen az a gyermek ki az életbe, amelyek képessé tegyék arra, hogy ebből a szűk határból, ami az apjáról rámarad, a szaporodó szükséggel lépést tartva szaporodó jövedelmet legyen képes előállítani.

Mert a szabad gazdálkodási rendszer tudvalevőleg csak

akkor fizeti ki magát, ha belterjes, nem egyoldalú, hanem lehetőleg minden szükségletet kielégíteni képes, vagy legalább is hivatott. De hogyan volna ez várható attól az analfabéta magyar parasztságtól, mely ma az alföldi tanyákat lakja s még inkább attól a minden kulturális szükséglettől irtózó havasi oláhságtól, tótságtól és ruthénségtől, mely a havasok aljában az erdők tisztásain tengeti siralmas életét?! Ez csak a cultura iránt érzékkel bíró, helyesen vezetett, az elemi műveltségnek birtokában levő kisgazdaseregtől lesz remélhető, amelynek számára a *Néplap* közleményei nem lesznek csupán holt betűk, hanem további tanulásra és próbákra serkentő vezérelvek; amely megfogadja a jó tanácsokat s társaival együttesen és egyetértve tudatos munkával igyekszik azon, hogy földje hozadékát megkészserezze, sőt háromszorozza, a szövetkezés áldásait kihasználja s téli unalmában a háziipari tevékenységet folytatja.

Ennélfogva sürgősen szükséges, hogy a népnek mindennapi tanítására szolgáló közoktatási rendszer mielőbb olyan átalakulást nyerjen, amely míg egyrészt még az eddiginél is nagyobb mérvű ismeretkörbe való bevezetést is tűzhet ki célul, addig másrészt lehetővé teszi, hogy az ennek érdekében megszabandó követelményeknek a lakosság meg is tudjon léte érdekében koczkáztatása nélkül felelni.

Tagadhatatlan, hogy e tekintetben a törekvés megvan úgy az intéző köröknél, mint különösen a tanítószágban s főleg az eddigi mulasztások pótlására nagyarányú működés keretei bontakoznak ki a figyelmes szemlélő előtt. A népkönyvtárak, népies előadások, háziipari és egyéb tanfolyamok, termelési és értékesítő szövetkezetek, mintagazdaságok egyaránt alkalmasok arra s közösen, tudatosan csoportosítva teljesen célra is vezethetnek abban a tekintetben, hogy egyes, aránylag kedvező viszonyok közt levő vidékek gazdasági fellendülése bekövetkezzék: de kétségtelen, hogy ezek az általános műveletlenség megszüntetésére elégségesek nem lehetnek.

Ezt a célt csak úgy lehet elérni, ha keresztülvisszük, hogy minden gyermek járjon iskolába s azt addig el ne hagyja, míg az ismeretek bizonyos meghatározandó minimumát nem szerezte meg. Ezt pedig – a fentebb kifejtett

okoknál fogva – a mai közoktatási rendszer mellett nem lehet elérni.

Tisztára lehetetlen kívánság ugyanis, hogy akkor, midőn a paraszt csak úgy képes megélni, ha tíz éven felül levő minden gyermekét kora reggeltől késő estig, tavasztól őszig folyton gazdaságában használja, ebből a nyári hét hónapból még 2-3 hónapig iskolába küldje őket. Ezt bírságotással sem lehet elérni, mert ma az egyik, holnap a másik fele hiányzik a gyermekeknek az iskolából s ilyen körülmények között a kitűzött tananyagot a tanító elvégezni képtelen; az redukálva az életre nem elegendő, a jövőben való pótlása pedig teljesen soha sem lehetséges.

Úgy kell ennél fogva a tankötelezettség rendszerét megállapítani, hogy a nyári munkaidőben az otthon úgyszólván csak terhet képező kisebb, télen pedig a nyáron mezei munkára s pásztorkodásra nagyobb gyermekek járjanak iskolába.

Ezt az eszmét 1904-ben az akkor tárgyalás alatt volt népoktatási törvényrevisio érdekében tartott szaktanácskozmányon KOZMA Ferencz, Kolozs vármegyének ma már nyugalmazott kir. tanfelügyelője vetette fel. A földművelésügyi kormánynak jelen volt képviselői azt azonnal magukévá tették. Annál meglepőbb ennél fogva, hogy most, mikor a gazdasági népoktatásról szóló törvényjavaslat tárgyalásra kerül, ennek az eszmének sehol sem akadt szószólója. Pedig soha kedvezőbb alkalom nem kínálkozott egy igazán korszakalkotó gondolat megvalósítására, mint most, mikor ez a törvényjavaslat immár rálépett arra az útra, hogy a tanköteles kor meghosszabbításának Damokles kardját függeszti azok feje fölé, akik a népiskolában a megkívánt minimális ismeretek birtokába 15 éves koruk betöltéséig nem jutottak el.

Ez a drákói rendelkezés a KOZMA-féle terv megvalósítása nélkül célra vezetni nem fog, mert aki 8 évig nem járt rendszeresen iskolába, attól lehetetlen megkívánni, hogy a kilencedikben, a tizediktől való félelemből olyan szorgalmat fejtsen ki, hogy annak eredménye őt a büntetéstől megvédje. Sőt az is valószínű, hogy ide még a tizedik év végén sem fog eljutni s ekkor valóban medicina peior morbo erit.

A törvényjavaslat egy másik drákói intézkedést is tervezett, de ezt a közoktatási bizottság törölte. Azt akarta ugyanis

a ministeri javaslat, hogy a gazdasági népiskola mulasztóival szemben az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 4. §-ában megszabott bírság négyszeresét alkalmazhassák. Ilyen alakban ez valóban céltalan lett volna, mert a gazdasági népiskola tervezett tanítási rendszere az ő heti 7-9 órájával komoly iskolaszámba úgy sem fog menni, bármily szigorú sanctioval sújtjuk is a látogatás elmaradását, hacsak nem biztosítjuk azt, hogy az előfeltételét képező mindennapi iskolát a növendékek nagy többsége teljesen elvégezze.

Úgy hisszük, hogy az esetben, ha a tíz éven felüli népességet a nyári fél évben való iskolázás kötelezettsége alól egészen felmentenők, illetve legfeljebb vasárnaponként némi ismétlő oktatás, vagy inkább előadások hallgatására köteleznők, ennek fejében egész nyugodtan lehetne vállalkozni arra, hogy a téli fél éven át 10 éven felül egész 16 éves koráig minden mezőgazdasággal foglalkozó ifjú egész napon át iskolában legyen s viszont nyáron szintén egész napon át csupán a 10 éven alul levő gyermekek részesüljenek oktatásban s az így megállapítandó szorgalomidő betartását lehetne azután az egész vonalon a mainál sokkal súlyosabb bírságolás sanctiojával ellátni.

Mert a mai bírságok a célnak semmi tekintetben nem felelnek meg. Első sorban oly csekélyek, hogy szinte érdemes értök mulasztani, mert egy teljes hónapig mulaszthat a gyermek, hogy szülője 1, mondd egy korona bírságot fizessen, azt is – Isten tudja, mikor. A régi szabályzat azt mondta, hogy ez a bírság behajthatatlanság esetén koronánként 1-1 napi az iskola körül, vagy a faiskolában végzendő közmunkára változtatandó át. Ez már sokkal súlyosabb s éppen ezért igazságtalan volt, mert a szegény embertől kétszer-háromszor nagyobb ellenszolgáltatást követelt a bírság értékénél, holott a tehetősebb s így nagyobb bírságot is könnyebben elviselő szülő ugyanannyit nyert azáltal, hogy a bírságot megfizetni képes volt. Ezért azután az új szabályzat az átváltoztatást teljesen elejtette, aminek következménye az lett, hogy most már még ez a pár korona sem fenyeget, mert vagyontalanság czímén rendesen törlik s így a mulasztások meggátolhatatlanul szaporodnak.

Ami a fentiekben körvonalozott új oktatási rendszernek

paedagogiai és didaktikai beosztását illeti, az nézetünk szerint egyrészt kívül esik úgy ennek a cikknek, valamint a folyóiratnak is keretén, de kifejtése – bár reá bármikor készek vagyunk – egyáltalán nem sürgős s különösen magának az új rendszer elvének való elfogadása tárgyalás alapjául nem is követeli, mert kétségtelen, hogy magának az elvnek elfogadása nem zárja ki, hogy a fent megjelölt korhatárok maguk is változás alá eshessenek, a beosztás pedig határozottan megállapított korhatárok nélkül teljesen céltalan volna.

Szándékunk csupán az volt, hogy felhívjuk a figyelmet arra a fejtegetéseink alapját és gerinczét alkotó tényre, hogy míg egyrészt a mezőgazdasági fejlődés a szabad gazdálkodás elve szerint kijelölt irányban halad s ezen az úton előre menni csupán a szellemi cultura terjesztése útján lehetséges, addig másrészt ez a gazdálkodási rendszer lehetlenné teszi a culturának igénybe vételét mindaddig, míg az annak terjesztésére megállapított s jelenleg dívó rendszer fennáll és gyökerében át nem alakíttatik.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Politika.

A Magyarság Uralma és a Kor Szelleme.

(A Magyarság Uralma és a Kor Szelleme. Publicisztikai dolgozatok.
Írta: Réz Mihály Budapest 1909.)

Az a nagy és mélyreható politikai válság, mely hazánkat jelenleg dűlja, már oly régen tart, hogy komoly politikusok, államférfiak és publicisták aggodalma a nemzet jövőjét illetőleg nem teljesen alaptalan.

Lehetetlen, hogy az olyan társadalomnál, melyben a kínos vonaglások és görcsös állapotok ily sokáig tartanak, minden rendben volna. Ez állapotok egyetemesebb szempontból való megítélése első sorban még nem a tudomány feladata, mert ahhoz megfelelően szilárd alapja, kellő gonddal és tárgyilagos lelkiismeretességgel gyűjtött adatgyűjteménye még nem lehet. Az ily természetű bajok okainak kutatása egyelőre a publicisztikának kötelessége. Azonban hogy annak ez eleget tehessen, valóban tudományos képzettséggel kell bírnia és éppen úgy elfogulatlansággal kell dolgoznia, mint magának a tudományos bűvárlatnak. Különben sem a valót felfedezni, sem ennek gyógyszereire rámutatni nem lehet képes.

Az előttünk fekvő munka szerzője igazi jóakarattal és nem közönséges hírlapírói készültséggel vette kezébe a tollat, midőn az időszaki sajtóban a megoldása felé még most sem siető válságról a lefolyt évnek második felében koronként elmondotta nézeteit. Ezekből egy 140 oldalra terjedő gyűjteményt állított össze és azt a napokban bocsátotta a könyvpiacra. Tehát nem rendszeres munkával, hanem csupán összekötött cikk-füzérrel van dolgunk. Azzal szemben ennél-

fogva a teljesség és mélység tekintetében nagyobb igényekkel már eredeténél fogva sem léphetünk fel. Mint laza összefüggésű hírlapi cikkgyűjtemény azonban a komolyabb olvasmányokra vágyódók figyelmét is megérdemli.

RÉZ MIHÁLY e munkáját is az az elfogulatlan beható gondolkozás, az a meleg nemzeti érzés, az a mérsékelt higgadság és az a hamisítatlan magyarságú tömör, gondolatkeltő és mégis világos, kellemes irány jellemzi, melylyel korábbi dolgozatai a közfigyelmet oly széles körben fel tudták ébreszteni. Mint a SZÉCHENYI igaz híve és eszméi terjesztésével apostoloskodó tanítványa általában helyesen ítéli meg a mai súlyos helyzetet. Nem szépíti azt, de nem is tünteti fel sötétebbnek, mint a milyen. Egy árnyalattal talán enyhébben ítéli meg társadalmunk gerinczenek, a középosztálynak viselkedését és azt különben érthető és méltányolható előszeretettel jobban védelmébe veszi, mint amennyire valóban megérdemli. De annak is elég keserű igazságot mond a szemébe.

Diagnózisánál nem helytelenebb therapiája. Itt is eltalálja azt az irányt, melyet követnünk kell, hogy feltornyosult bajainkból erős küzdelemmel kilábalhassunk. De egy árnyalattal e részben szintén tévedésben látszik lenni, midőn a teljesen megokolt conservatív elemnek nem egy oda vetett reformjavaslatánál nagyobb fontosságot látszik tulajdonítani, mint a haladás követelményeinek.

Ha munkáját egyöntetűen dolgozza ki, erre talán ő maga is rá jött volna. Vannak napi helyzetek, melyek ellenállhatlan befolyást gyakorolhatnak méltán fellázadt érzelmeink útján ítéletünkre is. Az így keletkezett elkeseredés azután épp oly rossz tanácsadó, mint a boszú. Továbbá nagyon szép dolog az erkölcsi bátorság, mely a közhangulattal és a népszerű jelszavakkal szembe mer szállani; de az ellentmondás! visketeg és népszerű áramlatokkal való daczolás is oly kéjes érzés némelyeknél, melynek csak nehezen tudnak ellentállani.

És érdemes szerzőknél én azt tapasztaltam, hogy érenyeinek eme túlzásától ő sem egészen mentes. A népszerűtlenség köntösében megjelenő igazmondás szerepe tetszik neki. És ehhez SZÉCHENYI műveiből keresett ki mottót magának. A Legnagyobb Magyarnek szokása volt az élénk színezés szóval és írásban. Az ellentétek játékát szerette, hogy tételeit lehetőleg kidomboríthassa. Midőn így jár el, akkor gondolatai formulázásában nem mindig szabatos, sőt olyat is mond, aminek más hangulatban és más alkalommal éppen az ellenkezőjét érdemlegesen, behatóan okoskodva, fényesen bebizonyította. Ilyen szólásforma nála az, amit a műveiből vett mottóban RÉZ MIHÁLY kövér betűkkel nyomtat ki, tehát a főigazságnak kíván feltüntetni, hogy t. i. »a magyarság terjesztése ellentétben áll az anyagi javak, de még némileg az alkotmány terjesztésével is«.

Erre a fordulatra kár volt a szerzőinek olyan nyomatékot helyezni, mivel később maga is másként okoskodik és mert hiszen neki, mint SZÉCHENYI iratai alapos ismerőjének tudnia kell, hogy ő a nemzet vagyonosodásának és alkotmányos fejlődésének milyen első rendű fontosságot tulajdonított. Az elsőnek előmozdítása munkásságának több mint felét vette igénybe, az utóbbiról pedig számos alkalommal úgy nyilatkozott, mint nemzeti életünk egyik főj feltételéről. Mikor azt kérdi, hogy mik hát a magyar nemzet genius fő elemei, akkor feleletül ezt mondja: a nemzetiség és) alkotmányos szabadság, mert ezek említésénél hevül fel leginkább a magyar kebel. Mindezek daczára azonban a most tárgyalt publicistái dotgozatok kétségkívül becsesek. Sojk megszívlelni valót és pedig igen praegnans alakban tartalmaznak. Jól tette azok szerzője, hogy a feledés homályából közzétételök által megmentette azokat.

G. J.

Jog és társadalom.

A fiatalokú büntettesekről.

(Rendeletek a büntető novellának a fiatalabbokúakra vonatkozó második fejezetében foglalt rendelkezések tárgyában. Budapest, 1909-193. lap.)

A büntető novellának*) második fejezete, amely ez évi január 1-én lépett életbe, a fiatalokúakra vonatkozólag az eddigiektől teljesen eltérő, más alapgondolatokon nyugvó rendelkezéseket foglal magában. Ennek a 21 szakaszba foglalt tételes intézkedésnek megvalósítását, az életbe való átvitelét czélozza a nyolcz ministeri rendelet. Az első ezek közül a fiatalokúakra vonatkozó eljárási szabályokat foglalja magában, további öt igazságügyministeri rendelet a javítónevelésre, a fiatalokúak fogházára, a felügyelő hatóságra és a statisztikai adatgyűjtésre vonatkozik, ehhez csatlakozik a belügyi ministernek és a vallás- és közoktatásügyi ministernek egy-egy rendelete, amelylyel a maguk részéről a büntetőnovellában codifikált elvek megvalósítást elősegíteni igyekeznek.

Az első rendelet első sorban a fiatalokúak bíróságának szervezetét szabályozza. A büntetőnovella életbeléptetésével a nagyokúak és fiatalokúak (18 éven aluliak) büntetőjogának,

*) A büntető törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908: XXXVI. t.-cz., röv. Büntetőnovella.

és ebből folyólag a büntetettek mindkét csoportjával szemben a bírói tevékenységnek különbözősége vonja maga után azt, hogy a két csoport bűnügyeiben a bírói, vizsgálóbírói és ügyészi teendőket állandóan erre a célra külön kijelölt bíró, vizsgálóbíró és ügyész lássa el. Ezek mindegyikére áll az, amit egyik kiváló büntetőjogtudósunk szellemesen mondott a jövő bírójáról: »Bölcs-nek kell lennie abban az értelemben, melyben SPINOZA a megismerés lényegét látta: nem sírni, nem nevetni, hanem csak megérteni. Művész-nek kell lennie, mert elvont szabályt élő organismusra kell alkalmaznia, anélkül, hogy erőszakot kövessen el az egyikén vagy a másikon. Végül szent-nek is kell lennie, azaz önmagát megtagadva, széttépni azokat a kötelekeket, melyek az élet olyannyira bonyolult szervezetében az egyik embert, a bírót, a másik emberhez a vádlotthoz fűzik.«*) A fiatalkorúak bírója a »jövő bírója«, akinek működése döntő lesz arra nézve: lesz-e eredménye a Büntetőnovellának és az ehhez kapcsolódó tevékenységeknek. Különösen érdekelheti a társadalmi munka embereit a rendeletnek »a pártfogó«-ra vonatkozó része. A pártfogó alatt a rendelet azokat a patronage egyesületi tagokat, vagy a társadalomnak az egyesületen kívül álló és a bíróságoknál önként jelentkező egyéb tagjait érti, akik a fiatalkorúak megmentésére irányuló akaratot az ő odaadó, áldozatkész működésükkel megvalósítják. Bölcs a rendeletnek azon intézkedése, amely az egyesületeken kívül állókat is figyelembe veszi, hiszen igen sokan lehetnek olyanok, akik az egyesületi intenzívebb munkásságra nem vállalkozhatnak, de egy-két lélek megmentésében készsággal támogatják a bíróságot. Nagy súlyt helyez a rendelet a hölgyek közreműködésére, amennyiben kimondja, hogy nők részére pártfogóul csak nőt lehet kirendelni. Látva a társadalomnak már eddig tanúsított érdeklődését, reméljük, hogy a nagy áldozatot nem kívánó munkától segítő kezét ezúttal sem vonja el, sőt erőit fokozottabb mérvben bocsátja rendelkezésre. A társadalom önkéntes munkásain kívül ismeri a rendelet a hivatásszerű pártfogót, a *pártfogó tisztviselőt* is. Ennek működési körét a rendelet – véleményem szerint – kissé bőven állapította meg. Az egyes esetekben való kizárólagos felügyeletre a kiszabott nagy munkakör következtében a pártfogó-tisztviselő eredményesen nem fog vállalkozhatni, teljesen elégséges lenne a pártfogók felügyeletét és ellenőrzését, szóval a társadalmi munka kiegészítését reá bízni. Az eszményi állapot úgyis akkor fog bekövetkezni, ha minden pártfogó védelmét csak egy fiatalkorúra fogja kiterjeszteni. A fiatalkorú terhelt egyénisé-

*) Dr. Baumgarten Izidor: Az új irányok a büntetőjogban. Magyar Jogászegylet! értekezések. XXXIX. kötet, 1. füzet.

gének, életviszonyainak, erkölcsi és értelmi fejlettségének kiismerését teszi lehetségessé és így az eljáró bíró munkáját segíti elő a pártfogók által készítendő »környezetanulmány«, melyet a tárgyalás napjáig be kell szerezni. A rendelethez csatolva látunk egy erre vonatkozó mintát, amely minden szempontra kiterjedő figyelmes munkáról tesz tanúságot. Hasznos intézkedés az, amely a gyámhatóságot bevonja a gyermekmentés munkájába, azt rendelve, hogy az eljárás megindításáról az illetékes árvaszéket minden egyes esetben értesítenie kell a bíróságnak. Annak a két elvnek, hogy egyrészt az eddig csak rossz eredménnyel járt letartóztatást a lehetőségig mellőzni, másrészt azonban a fiatalkorút rossz környezetéből kivonni és így őt további züllésében megakadályozni kell, bölcs megoldása az, hogy a fiatalkorúak előzetes letartóztatásának és vizsgálati fogságának a mellőzhetetlen esetekre szorításával, egyéb esetekben ezt helyettesítőleg veszély esetén a bíróság ezentúl a fiatalkorút valamely jótékony egyesület intézetében, illetőleg az állami gyermekmenhelyen helyezheti el vagy pártfogó őrizetére bízhatja. Kiemeljük továbbá azt az üdvös intézkedést is, amely a fiatalkorúak ügyeinek a felnőttektől elkülönített helyiségben való tárgyalását írja elő, ahonnan a fiatalkorúak – mint hallgatók – ki vannak zárva. A hozzátartozók felelősség érzetének fokozását célozza a' rendeletnek azon intézkedése, mely szerint a fiatalkorú terhelt törvényes képviselőjét a tárgyalásra tanúként be kell idézni; ismeretes ugyanis az, hogy igen sok esetben a fiatalkorú terhelt hozzátartozóinak, gondviselőjének hanyagsága, mulasztása az oka a fiatalkorú bűnösségének.

A büntetőnovella a fiatalkorúaknak három csoportját ismeri és pedig: 1. a 12 éven alóliak, (gyermek), 2. a büntetőjogi felelősségre nem vonható fiatalkorúak, (a 12-18 év közöttiek, akiknek a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége nem volt meg), 3. a büntetőjogi felelősségre vonható fiatalkorúak csoportját. A törvény ezzel a csoportosítással szakított a régi jognak azzal az intézkedésével, amely a 12 éven alóli fiatalkorúakkal egyáltalában nem törődött, aminek sajnos következménye az lett, hogy amikor a fiatalkorú bíróság elé állítható volt, már annyira elzüllött, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel vele szemben eredményesen fellépni nem lehetett. Ez volt egyik oka annak, hogy a fiatalkorú büntettesek száma annyira elszaporodott. A novella másik vonatkozó fontos vívmánya, hogy a belátási képesség (discernement) fogalma helyébe a »büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség« kerül. A büntetőnovella ezzel a bíró kötelességévé teszi, hogy »a vádlottban a büntethetőséghez megkívánt büntetőjogi felelősség alapjául

vehető erkölcsi szabadságot keresse, melyet a belső ösztönöknek és hajlamoknak s a külső behatásoknak ellentállni képes értelmi és erkölcsi erő tud csak biztosítani.«*) A társadalom ebben a kötelességében a bírót a már említett környezet-tanulmány végzésével segíti. A 12 éven aluliak (gyermek) bűncselekmény elkövetése esetén bár bíróság elé kerülnek, ellenük formális eljárás nem indul, de a bíró a fiatalok érdekében intézkedések megtételére jogosult. így átadhatja őt a házi vagy az iskolai fegyelem gyakorlására jogosított egyénnek, aki a fiatalokkal szemben el fog járni; ezzel a bíróság felhívja a figyelmét azoknak, akik a gyermekkel közvetlenül érintkeznek, akiknek kezébe a gyermek fejlődése le van téve. A bíró kilép ezzel az eddigi munkaköréből, nem az eddig megszokott rideg ítélkező lesz, hanem a gyöngye védelmezője, buzdítója, aki a hanyag szülő érdeklődését gyermeke sorsa iránt felkelti, ébren tartja s ha kell, a gyámhatóság segítségével a gyermeket a rossz környezetből elvonja és neveléséről gondoskodik. Hasonló intézkedéseket állapít még a büntetőnovella a büntetőjogi felelősségre nem vonható fiatalokkal (12-18) szemben.

A büntetőjogi felelősségre vonható fiatalokkal szemben alkalmazható büntetések végrehajtása körül különösből érdekelheti a társadalmi munka embereit a második büntetési nem, a próbára bocsátás, mert ez a társadalom áldozatkész működése nélkül egyáltalán nem hajtható végre. A próbára bocsátás abban áll, hogy a bíróság megállapítván a fiatalok vádlott bűnösségét, nem sújtja büntetéssel, hanem egy évi időtartamra pártfogó kirendelése mellett feltételesen szabad lábon hagyja azzal, hogy ha a fiatalok újabb bűncselekményt követ el, vagy erkölcstelen, iszákos vagy csavargó életmódot folytat, a pártfogó jelentése alapján javítónevelésre vagy fogházbüntetésre ítéli, ellenkező, esetben az egy évi próbaidő eltelte után az eljárást ellenében megszünteti. A rendelet részletes utasításokat tartalmaz a pártfogó kiválasztását, a próbára bocsátott által betartandó szabályokat illetőleg és részletesen szabályozza azt a viszonyt, amelyben a pártfogó és a próbára bocsátott egymással van. Helyesnek kell tartanunk, bár nehézségekbe ütközik, különösen eleinte, a rendeletnek az az intézkedése, hogy lehetőleg a próbára bocsátó végzésben azonnal megjelöltesék a pártfogó neve, hogy így a fiatalok azonnal jelentkezhesek annál, akinek felügyelete alá helyeztetett; de fentartott azon mód is, hogy a pártfogó kirendelése a patronage egyesület útján történjék.

*) A képviselőház igazságügyi bizottságának jelentése a büntetőtörvénykönyvek és bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló törvényjavaslat tárgyában, 6. lap.

Külön rendelet intézkedik a fiatalok *javító neveléséről*. A javító nevelés céljaira eddig szolgáló kir. javítóintézetek mellé sorakoznak a testületeknek, egyesületeknek vagy magánosoknak az igazságügyminister által alkalmasnak elismert intézetei, de fentartja a rendelet a gyermekek részére az állami gyermekmenhelyekhez tartozó nevelőtelepek nevelőszülőinél eszközölt családi nevelést, melynek helyességéről szükségtelen bővebben említést tenni. A rendelet intézkedéseiből kitűnik az, hogy a régen hangoztatott osztályozás keresztülvitelét a ministerium tényleg meg akarja valósítani. Ezt célozza a rendeletnek az az intézkedése, mely a szellemi vagy testi fogyatkozásban szenvedőket különleges (gyógy-paedagogiai) intézetbe utalja, tiltólag állapítván meg ilyeneknek javítónevelőintézetbe való felvételét. A gyógy-paedagogiának fellendülése hazánkban biztosítani látszik, hogy nemsokára kellő számú intézet fog ezek részére rendelkezésre állani.

A modern büntetőjog ellenesei részéről még mindig hallani azt az észrevételt: »hogyan akarjátok ti a büntetés helyébe a nevelést hozni, amikor még a nevelési elvek tekintetében a tudománynak sincs egységes megállapodása«. A különböző nevelési elvek megvalósítását, ezeknek versenyét engedi meg a rendelet akkor, amikor az állami intézetek szervezetének természetesen egységes megállapítása mellett megengedi, hogy a magánintézetek fentartói intézeteik szervezetét és működését saját maguk állapítsák meg, de egyúttal gátat vet a veszélyes kísérletezésnek azzal, hogy ezt a szabályozást csak a rendelet korlátai között engedi meg. Ez a szabályozás pedig oly részletesen történik a rendeletben, hogy azzal a beutalt fiatalok fejlődése biztosítva van. A magánintézetek és az állam között levő viszonyt a kötendő szerződés állapítja meg; módja lesz tehát az államnak az intézet alakulására már előzetesen befolyást gyakorolni, amelyhez a kiküldöttek és a felügyelőség által gyakorlandó felügyelet járul. Részletes intézkedéseket találunk a rendeletben a beutalásra és beszállításra, a befogadásra és a nevelési módzatokra nézve.

Nevezetes a rendeletnek az az intézkedése, amely a családi rendszert és különösen a kísérleti családot a beutalt növendék megfigyelése szempontjából megtartotta. Kérdés azonban, nem túl magas számban állapított-e meg egy-egy család tagjainak száma harminczban. A rendelet is gondolt – úgy látszik – erre, mikor ettől a számtól való eltérést az igazságügyministernek fentartja. A rendelet ezzel az említett intézkedésével a még nem kifejlődött, anyagilag kellően meg nem erősödött intézeteket akarja támogatólag buzdítani, amivel annak a bölcs belátásnak adja tanújelét, hogy a társadalom közreműködése a reform sikeres keresztül-

vitelére feltétlenül szükséges. A nevelési alapelv, melyre a rendelet nevelési rendszere fel van építve, két fogalomban nyer kifejezést: valláserkölcsi és munkára nevelés; nem a kényszeren alapuló tömegnevelés, hanem a jóságos, tervszerű és emellett erélyes egyéni nevelés a feladat. A rendelet és az intézetek szellemét legjobban jellemzik a következő sorok: »Az alkalmazottaknak nem szabad szem előtt téveszteniük, hogy az intézet nem büntetés végrehajtására rendelt hely s hogy a növendékek nem a bűnhődés, hanem elhanyagolt, vagy megromlott erkölcsaik megjavítása és fejlesztése végett vannak gondjaikra bízva.« (53. §.) Részletesen meghatározza a rendelet a házirendet, az iskolai és munkaoktatást és általánosságban szól az ételmezésről, ruházatról és egészségügyről. Ki kell emelnünk a rendeletnek azt az intézkedését, hogy a jutalmazásra a fenyítéssel szemben nagyobb súlyt fektet, kötelezően előírván azt, hogy »a jobb növendékeket jutalmazni kell«. Feltűnőnek látszik, de véleményem szerint nagyon bölcs intézkedés az, mely a testi fenyíték alkalmazását tilalmozza.

De nem feledkezik meg arról sem a rendelet, hogy nem elég, ha a fiatakorúról az intézetben történik gondoskodás. Az eddigi vizsgálódások igazolják azt, hogy a volt javítóintézeti növendékek igen sok esetben csak azért követtek el bűncselekményt, mert létfentartásukról kibocsátásuk után kellően gondoskodni nem tudtak, vagy a zárt intézetből a szabad életbe való gyors átmenet által okozott változott körülmények között az erkölcsi egyensúlyt megtartani nem voltak képesek. A novella az átmenet veszélyeinek elhárítására a feltételes kihelyezést hozza be és az a minister rendeletére pártfogó előzetes kirendelése mellett történhetik. Á kísérleti kihelyezés időtartama két évben állapított meg. A kibocsátott növendékek elhelyezéséről az intézeti igazgató a növendékek elhelyezésére vállalkozó munkaadók, a patronage egyesületek, a felügyelő hatóság, a munkaközvetítő intézetek és a közigazgatási hatóságok útján gondoskodik. Igen helyes intézkedése az is a rendeletnek, amely szerint az igazgató azoknak érdekében, kik rossz viseletük vagy megbízhatatlanságuk miatt a Bn. 24. §-a értelmében 21 életévükig az intézetben tartatnak, tegye meg a szükséges lépéseket, hogy ezek az intézetből történt kibocsátásukkor közvetlenül a katonasághoz vonuljanak be.

Külön rendelet intézkedik a fiatakorúak fogházbüntetésének végrehajtásáról és a fiatakorúak felügyelő hatóságáról, mely két fontos rendelet részletes ismertetését más alkalomra kell halasztanom.

A fiatakorúakra vonatkozó statisztikai adatgyűjtést két rendelet szabályozza. Ezek mindesetre közre fognak hatni a

jövő fejlődés irányainak megállapításánál; reméljük, hogy egyúttal bizonyítékot is fognak szolgáltatni amellet, hogy a patronage ügy gyakorlati munkásai nem eredmény nélkül állottak az ügy szolgálatába.

A hat igazságügyministeri rendelethez csatlakozik a belügyministernek és a vallás- és közoktatásügyi ministernek egy-egy rendelete. Az előbbi szabályokat állapít meg a büntetőnovella végrehajtása ügyében a rendőri büntető bíróságok, kihágási ügyekben eljáró községi bíróságok, árvaszékek, valamennyi közigazgatási és rendőri hatóságok, a budapesti áll. gyermekmenhely igazgatója és a többi gyermekmenhely igazgatófőorvosa részére köteleességgé téve, »hogy a törvény nagy céljának megfelelően, a reájuk rótt feladatokat mindenkor pontosan teljesítsék és a fiatalok erkölcsi védelmét minden rendelkezésükre álló eszközzel előmozdítsák«.

A vallás- és közoktatásügyi minister rendeletében a büntetőnovella vonatkozó részeinek ismertetésével részletes utasításokat ad az iskolai hatóságoknak a törvény 15. és 16. §-ában említett iskolai fenyítésnek mikénti végrehajtásában, de felhívja tevékenységüket az erkölcsi romlásnak kitett, züllésnek indult és a martyr gyermekek védelmére és »a testi munkával túlterhelt« gyermekekre is. Itt kell kiemelni a belügyministeri rendeletnek 34. §-át, melyben az van mondva: »A fiatalok munkáját megfelelő ellenszolgáltatás nélkül kihasználni nem szabad«. A gyermekmunka védelmének gondolata tehát kezd nálunk is figyelemben részesülni, habár még inkább öntudatlanul, de a gyermekvédelem megerősödése következtében remélni lehet, hogy mind jobban és jobban fog a társadalom figyelme erre a kérdésre terelődni. Mi itt csak érintjük a gyermekmunkaerő kizsárolásának összefüggését a kriminálitás fejlődésével*).

A büntetőnovella életbelépése alkalmából kibocsátott nyolcz ministeri rendelet nagyszabású kormány program mról, rendszeres, tervszerű működésről tesz tanúságot. A társadalom munkásai örömmel üdvözölhetik az állami akarat ilyen nagyszerű megnyilatkozását abban a reményben, hogy a törvény és a vonatkozó rendeletek végrehajtása ugyan azzal a lelkes buzgalommal és egyúttal a társadalom áldozatkész munkásságának ugyanolyan jóakarató elismerésével fog történni, amelyet eddig tapasztaltunk. Az államnak és a társadalomnak a rendeletekben lefekteti munkamegosztása teljesen kielégítő, mindkét árnyalat híveit megnyugtató. Felhasználja az állam az egyén működését, buzgalmát, önkéntesen, ingyenesen nyújtott áldozatát, amely a kitűzött célt egyedül képes biztosítani, de fentartja

*) L. erre nézve Dr. Chyzer Béla nagyértékű munkáját, »A gyermekmunka.« 1909. Az Orsz. Gyermekvédő Liga kiadása. V. sz.

magának az ellenőrzést, felügyeletet, mely a tisztességes munkát csak erősíti és nem csökkenti. A társadalom országszerte szervezkedik, főként a »Patronage Egyesületek Országos Szövetségének« buzgalma, ösztönzése folytán, a meglévő egyesületek szárnyaikat bontogatják, úgy hogy a társadalom tevékenysége méltóképpen fog az állam munkásságába illeszkedni.

Erődi Tihamér.

Társadalmi politika.

Az iparfelügyelők tevékenysége 1908-ban.

(A m. kir. iparfelügyelők tevékenysége az 1908. évben. Kiadja a m. kir. kereskedelemügyi minister, Budapest, 1909.)

Az 1908. évről szóló iparfelügyelői jelentés még nagyrészt a munkásbiztosítási reform jegyében áll. Sokáig tart, míg egy oly messzemenő átalakulás, minőt ez a reform tartalmaz, az életbe átmegy. Az új rendelkezéseknek az érdekelték körében való elterjedése éppúgy időt igényel, mint a hatóságok hatásköreinek a megfelelő elhatárolása és az életben pótlást vagy módosítást igénylő pontoknak a felismerése.

A betegségyélezés terén beállott változások csak kisebb mértékben foglalták el az iparfelügyelőket. Itt főképp arra kellett ügyelniök, hogy a betegségyélezési járulékok viselési arányának a munkaadók és munkásokat illetőleg a törvény által elrendelt változás az életbe átmenjen, vagyis a munkaadók tényleg a járulékoknak az új törvény szerint rájuk eső részét fizessék. A munkaadók ugyanis a nagyobb járulékfizetési kötelességről csak lassankint vesznek tudomást és egyes helyeken ismételten szükség volt az iparfelügyelő közbelépésére ez irányban.

A balesetbiztosítás, mely a munkásbiztosításnak az 1907. évi XIX. t.-cz. által meghonosított ága, már nagyobb mértékben foglalkoztatja egyelőre az iparfelügyelőket. Úgyszólván minden iparfelügyelőnek van e téren megjegyzése és észrevétele, sőt a legtöbbször egyenesen panasza. Ez elsősorban a balesetbejelentésekre vonatkozik. A munkásbiztosítási reform életbe léptetése előtt ugyanis a balesetügyi statisztika vezetése az iparfelügyelők hatáskörébe tartozván, az iparfelügyelőnek a kerületében előforduló minden baleset tudomására juthatott. Az 1908. év elején azonban a kereskedelemügyi minister az

iparfelügyelőségeket a baleseti statisztika vezetése alá fűlmentette. Arra, hogy az iparfelügyelők ennek dacára tudomást fognak szerezni a fontosabb és így a reájuk háramló balesetbiztosítási feladat kellő végzéséhez okvetlenül figyelemmel kísérendő balesetekről, mindazonáltal megmaradt a remény, mert az 1907. évi XIX. t.-ez. értelmében a rendőrhatalóság az olyan balesetkből kifolyólag, melyek kártalanítási igényt vonhatnak előreláthatólag maguk után, köteles helyszíni tárgyalást tartani, melyre az iparfelügyelő is meghívandó. Sajnos azonban ez a várakozás aligha vált be. A rendőrhatalóságok ugyanis kevés fontosságot látszanak tulajdonítani a balesetvizsgálatoknak és még kevésbé teljesítik az iparfelügyelőnek a tárgyalásra való meghívását illetőleg a törvény által reájuk rótt kötelezettségeket. Gyakran csak elkésve és legtöbbször oly értesítésekkel történik ez a meghívás, melyekből az iparfelügyelő nem állapíthatja meg, szükség van-e az ő megjelenésére. De ez a már magában véve eléggé figyelemre méltó körülmény még a kisebb baj. Az ország egyes részeiben egyáltalán nem, máshol pedig csak igen ritkán történik az iparfelügyelőnek a balesetügyi tárgyalásokra való meghívása. így p. o. Erdélyben két iparfelügyelő is panaszkodik, hogy hozzája egyetlen balesetügyi tárgyalásra sem érkezett meghívó, holott éppen ott sok az erdőkihasználási üzem és fűrésztelep, melyek pedig mindig nagy mértékben mutatnak fel baleseteket.

Eltökintve attól, hogy a balesetügyi tárgyaláson a munkás szempontjából is nagy súlyt kell helyezni az iparfelügyelő jelenlétére, a történt balesetek folytonos figyelése a legelső feltétele a balesetelhárításnak és éppen ezért igen nagy visszasságot kell a fenti körülményben látni. Ha egyik-másik iparfelügyelőség legalább részben segítette is a bajon az által, hogy a kerületi munkásbiztosító pénztárakkal a balesetekre vonatkozó jelentéseknek időnkint rövid használatra való átengedése iránt megegyezett, okvetlenül szükségesnek kell tartanunk, hogy valamely erélyes intézkedés által a balesetügyi vizsgálatok ügye megfelelő megoldást nyerjen. Ha az iparfelügyelői jelentést átnézzük, akkor meggyőződhetünk arról, hogy számos baleset csupán a véletlennek és a munkás vigyázatlanságának az eredménye. Az ipari főfelügyelőség az összes balesetek 20-30%-át tartja ilyennek. Azonban a balesetek túlnyomó többsége mégis a szükséges elővigyázati intézkedések mellőzésében bírja forrását és ezek elhárítása szempontjából elengedhetetlen, hogy az iparfelügyelő a baleset megtörténte után hasonló esetek ismétlődése folytán a szükséges utasításokat és útbaigazításokat megadja. Hogy a munkásvédelmi intézkedések megtartása és védőkészülékek alkalmazása e tekintetben mily nagy jelentőséggel bír, az kivüláglík a szolnoki ipar-

felügyelő jelentéséből. A legveszedelmesebb gépek egyike, a körfűrész tekintetében említi, hogy míg az 1906. évben kerületében 6 könnyű és 12 súlyos balesetet okozott az, addig 1908-ban, midőn szigorúan ügyelt arra, hogy az összes körfűrészek védőkészülékkel láttassanak el, egy baleset sem jutott tudomására, mely eme gép által lett volna előidézve. Pedig e gép, amint említettük, egyike a legveszélyesebbeknek, melyre vonatkozólag a kolozsvári iparfelügyelő megjegyzi, hogy valóban megdöbbentő eredményeket hozna felszínre a körfűrészek által előidézett baleseteket feltüntető statisztika.

A balesetügyi vizsgálatokra vonatkozóhoz hasonló panaszokat tartalmaznak az iparfelügyelői jelentések a telepengedélyezési eljárást illetően is és idevágó észrevételeik nem kevesebb fontossággal bírnak. Ezek ugyanis arra vonatkoznak, hogy az elsőfokú iparhatóságok a telepengedélyezési eljárást nem ritkán mellőzik oly esetben, midőn arra szükség volna, máskor ismét tartanak ily eljárást, midőn azután kiderül, hogy az illető üzem nem is esik telepengedélyezés alá. Ebből azután sok visszásság származik, mert a hatóságok és a felek sokszor felesleges módon vesztegetik idejüket, még nagyobb baj azonban az, hogy a vállalatok létesítése alkalmával ebből kifolyólag sokszor elmulasztják a munkásvédelmi követelmények figyelembevételét, melyek érvényrejuttatására az iparfelügyelő van hivatva. Ha azután valamely ipartelep egyszer már felépített, akkor vagy csak nagyobb áldozat árán, vagy pedig egyáltalában nem létesíthető többé kielégítő módon az, ami a munkások egészségének és testi épségének megvédésére szükséges és idejekorán, a telep építésekor a vállalkozó minden nagyobb megterhelhetése nélkül létesíthető lett volna. A munkások és a vállalkozók érdeke tehát egyaránt megköveteli az iparfelügyelő részvételét a telepengedélyezési eljárásnál, mert az előbbiekre érdeke így mindjárt a telep keletkezésekor figyelemben részesül, az utóbbiak pedig sok zaklatástól szabadulnak a telep megfelelő módon való felállítása esetén. Épen ezért igen megszívlelendő az iparfelügyelői jelentésnek az a javaslata, hogy a telepengedélyezés iránti kérvény az iparfelügyelőnél legyen benyújtandó, kinek mindjárt módjában állana azt szakszerűen megbírálni, az elsőfokú iparhatóság pedig már az iparfelügyelő véleményével felszerelve kapná az ily kérvényeket.

Nagyon figyelemre méltó a jelentés egy másik javaslata is. Ez ugyanis arra irányú, hogy az állam által adományozott gépeknél kikötessék, hogy azok a szükséges védőkészülékekkel láttassanak el. Igen helyesen utal arra a szegedi iparfelügyelő, hogy ezekre a védőkészülékekre a kisiparosoknak, kiknek az állam gépeket szokott adományozni fokozott mértékben van szükségük, mert a gépekkel való megfelelő bánás

tekintetében nagyrészt hiányzik a gyakorlatuk. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az államot mintegy erkölcsi felelőség is terheli az általa adományozott gépek tekintetében és ha az iparos érdekét kielégíti a gép adományozása által, akkor nem szabad elmulasztania a munkás érdekének is eleget tenni, mi a védőkészülék alkalmazásában áll. Éppen ezért a leghelyesebbnek azt tartanok, ha az állam mindjárt védőkészülékkel ellátva adná a gépeket. Csak ha az állam maga is komolyan veszi a védőkészülékek alkalmazását, fog az a gyárosok közömbössége mellett nagyobb fokú elterjedésre számot tarthatni. A jelentés általában azt mutatja, hogy a védőkészülékek terjedése csak igen lassú

Igaz, hogy ez nem kis mértékben magának a munkásosztálynak a hibája is. A munkások maguk kényelmi szempontból mellőzik sokszor a meglevő védelmi készülék alkalmazását, annak karban tartását elmulasztják, mire azután a gyárosok annál is szívesebben hivatkoznak az iparfelügyelő figyelmeztetése esetén, mert nekik a védőkészülékek beszerzése anyagi áldozatot okoz. Fontos volna e tekintetben, amint azt több iparfelügyelő hangoztatja, főképp a művezetők és előmunkások kioktatása, akik nagyban közreműködhetnének a munkásosztály idevágó közönyének a megtörésében. A munkásoknak a munkásvédelmi berendezések iránti közönye tekintetében igen tanulságos a jelentés. Hivatkozik p. o. egy kenderkikészítőtelepre, ahol a követelményeknek teljesen megfelelő porszívó berendezés csöveit a munkások ruhatárul, ünneplő ruháik elhelyezésére használják és az ily ipartelepek-sajátos fullasztó porában dolgoznak. Ugyancsak jellemző a nyomdászok esete is, hol a szakszervezet elvi szempontból a munkaidő rövidítése mellett küzdvén, önként lemondott a délelőtti és délutáni negyedórai munkaszünetről, minek következménye az, hogy a munkások a reggelit és az uzsonnát munka mellett, szennyes kézzel fogyasztják és ezáltal állandóan a legnagyobb mértékben veszélyeztetik egészségüket. Ha a munkások elitejéhez tartozó nyomdászok így járnak el, ugyan mit várhatunk a többitől?

A munkáslakásügy javítása tekintetében is káros hatású a munkások közömbössége a jobb lakásokkal szemben. Amint a földbirtokos osztály igen szívesen hivatkozik arra, hogy az uradalmi munkáslakások megfelelők mai állapotukban, mert a munkás nagyrészt úgy is a szabadban vagy az istállóban, szóval mindenhol inkább, mint a lakásában alszik és lakásának az egészségügyi követelményeknek megfelelni nem törekszik, úgy van ez az ipari vállalkozóknál is, kik a földbirtokossal egyetemben nem ritkán arra is hivatkoznak, hogy a munkásnak otthon még rosszabb lakása van, mint amilyent ők neki nyújtanak. Hogy e kifogás mennyiben

helytálló, arra mindjárt rátérünk, előbb azonban rá akarunk mutatni arra a jelentésben is felpanaszolt visszaságra, hogy az iparfelügyelőnek nincs jogi alapja arra, hogy munkáslakások építését kötelezőleg elrendelje, csak arra, hogy a vállalkozókat a telepükön levő, de a munkásegészségügyi követelményeknek meg nem felelő lakásokat átalakítására, esetleg ezek helyébe újak építésére szorítsa. Nagy nehézségekkel küzdenek az iparfelügyelők továbbá a padlózatlan lakások számának csökkentése tekintetében és itt a nehézségek oly jelentékenyek, másrészt a padlózatlan lakások egészségtelen voltára való tekintettel az ügy oly fontos, hogy az ipari főfelügyelőség jelentése méltán jegyzi meg, hogy szükség esetén hatalmi szóval kellene itt közbelépni és erre az iparfelügyelőknek valamiképp módot nyújtani.

Visszatérve már most a munkaadóknak a munkáslakások építését illetőleg szokásos kifogásaira, azokat természetesen a legkevésbé sem helyeselhetjük. A munkaadónak magának van ugyanis leginkább érdekében, hogy munkásaiból embert faragjon, mert tudjuk, hogy minél magasabb színvonalon áll a munkás, annál értékesebb munkát is végez. Ezt sajnos csak igen kevéssé értik át vállalkozóink, ellenben örömmel állapíthatjuk meg azt, hogy arra már mind többen rájönnek, hogy munkásjóléti intézmények létesítésével lehet a munkást szorosabban a telephez fűzni, és hogy ez egyik módja a gyakori munkáshiány elleni védekezésnek.

Igen szép kísérletekről tesz ez irányban említést a jelentés, így az ország legkülönbözőbb részeiben székelő három iparfelügyelő említi, hogy a kerületükben fekvő egy-egy gyár aggkor és rokkantság ellen biztosítja munkásait és pl. egy debreczeni vállalat 10 évi szolgálat- és kerésetképtenség esetén nyugdíjat fizet munkásainak. Különösen ki kell emelnünk a Gyáriparosok Országos Szövetségének a debreczeni fiókját, melynek kezdeményezésére Debreczen városához közel 19 holdon 146 kertet létesítettek a munkások számára, melyek a munkások egészségére ép oly jó hatást gyakorolnak, mint azok kedélyére. A nagyváradai iparfelügyelő egy 60 tanoncra berendezett internatusról tesz említést, melyet egy ottani cipőgyár állított fel és amely fényesen megvilágítja a tanoncok helyzetének a különbségét a modern igényekkel számoló gyáriparban és a létért küzdő kisiparban, ahol tudvalevőleg éppen a cipészipara legszánalmasabb tanonczviszonyok képét mutatja. Felemlítjük azt is, hogy bár a téglagyárak a lakásviszonyok tekintetében állandó panaszra adnak alkalmat, mégis már e téren is haladás tapasztalható és az egyébként épenséggel nem fényes munkásvédelmi állapotokkal bíró nagybecskereki iparfelügyelői kerületben állapít meg a jelentés ez irányban javulást.

Látjuk tehát, hogy nem egészen sötét az a kép, melyet az 1908. évi iparfelügyelői jelentés elénk tár. Kétségkívül még csak inkább szórványos és kevésbé tervszerű ténykedések a most felsoroltak, mégis egy kis optimismussal sok reményt meríthetünk azokból. Kivált akkor, ha az ipari főfelügyelőség jelentésében azt olvassuk, hogy »a porszívó berendezések terén, mely tekintetben a legtöbb hiányt és panaszt észlelték még nem régebbe az iparfelügyelők, a legutóbbi időszakban a viszonyokhoz képest jelentékeny a javulás« (LXVIII. old.). A légzőszerveket oly erősen veszélyeztető por a munkásság általános egészségi színvonalat igen lenyomja és joggal jelzi a jelentés az e téren való javulást az iparegészségügyi viszonyok általános javulása fokmérőjének.

Nagy érdeme van ez irányban az iparfelügyelői karnak, amely ügyesen tudja sok esetben a dolgot megfogni. Így pl. a malomtulajdonosokat a molnáriparban a munkások egészségét veszélyeztető lisztpor elhárítása érdekében figyelmeztették a molnárokat arra, hogy az eddig alkalmatlan porként veszendőbe menő lisztet saját szempontjukból érdemes befogni porszívó berendezések által. A munkaadó és munkás érdekének az egyesítése kétségkívül az az út, mely legbiztosabban vezet a munkásvédelmi követelmények győzelméhez. Emez összefüggés és érdekegyesítés felderítésében bizonyára egyik főfeladata van az iparfelügyelői karnak, mely a felhozott példából kitetszőleg, úgy látszik, méltányolja is ennek az eszköznek a fontosságát.

Sok irányban természetesen legnagyobb kitarás és találmányosság mellett is nehéz a viszonyokat javítani. Így p. o. gyermekek és fiatal munkások foglalkoztatását illetőleg még mindig csak igen kevés bizhatót tartalmaz az iparfelügyelői jelentés. Csak kevés iparfelügyelő foglalkozik behatóbban ezzel a kérdéssel – hiszen minden évben úgy szólván ugyanazt kellene talán ismételnie – de azok, akik az idevágó állapotoknak több tért szentelnek és a helyzetet őszintén feltárják, javulásról e részben alig szólnak. Az ország legkülönbözőbb részeiből hallunk itt panaszokat és pedig a legkülönbözőbb iparágakhoz tartozó üzemeket illetőleg. A segesvári iparfelügyelő, miután felemlítette, hogy fiatalok törvényellenes foglalkoztatása végett úgyszólván annyi esetben kellett intézkednie, ahány fiatalokat foglalkoztató ipartelep a kerületében van, nyíltan ki is mondja, hogy ezen az állapoton nézete szerint csak úgy lehetne segíteni, ha a munkaadókat folytonosan büntetnék. Alig hisszük, hogy a többi kerületben kedvezőbbek volnának a viszonyok, amidőn a jelentés szerint a fiatalok alkalmazása egyre inkább tért foglal és így növeli az azok törvényellenes dolgoztatásának az alkalmát. Nem hallgathatjuk el csodálkozásunkat főképp az irányban, hogy

székesfővárosi iparfelügyelő jelentése szerint a fővárosban csak 7 esetben kellett fiatal munkások törvényellenes foglalkoztatása miatt közbelépni, holott tudvalevőleg éppen a fővárosban igen el van terjedve a gyermekmunka.

Eltételezve azon általános és igen nyomós okoktól, melyek a fiatakorúak törvényellenes alkalmazását a nemzet valódi átkává teszik, még két szempontból kell az ellen kifogást emelni. Először is éppen az előtünk fekvő jelentés a legszembeszökőbb bizonyítéka annak, hogy a fiatakorúak alkalmazása részben ezek szélességénél és elhamarkodottságánál, részben pedig annál fogva oka a balesetek egy igen tetemes részének, hogy az ily munkásra sokszor oly veszélyes gépet bíznak, melynek kezeléséhez nem ért, de a melylyel járó veszélyt fiatalos könnyelműségénél fogva nem is képes megérteni. Ha átlapozzuk az 1908. évi iparfelügyelői jelentést, alig találunk balesetekről szóló lapot, ahol fiatakorúak balesetéről szó nem volna. Nevezetesen a számos balesetet okozó körfűrész mellett sok a fiatal munkás és ennél fogva a baleset is.

A másik szempont, mely erősen megfontolandó, az, hogy nálunk éppen az ily mérges anyagoknak a testbejutását előmozdító munkákat bízzák a fiatal munkásokra. Erre is találunk jó példát, mely örvendetes módon az iparfelügyelők figyelmét magára vonta és mely ellen most már folyik a küzdelem. Ez a nyomdákban az ólomporral teli szedőszekrények tisztítása, melyet rendszeren a fiatal munkásokkal végeztetnek, még pedig olyan módon, hogy az ólomporból a tanoncznak okvetlen be kell valamit szívnia. Az iparfelügyelők különböző módon, (kettősfenekű) szedőszekrények beszereztetése és vacuum cleaner alkalmazása által igyekeznek a bajon segíteni és jól esik olvasnunk, hogy ezek alkalmazására már néhány vidéki nyomdát is sikerült rábírnok. Szintúgy örömmel kell fogadnunk és lehetőleg támogatnunk az iparfelügyelők amaz óhaját, hogy a fazekasipar, mely az ólommérgezésnek oly tág teret nyit, az iparfelügyelet körébe vonassék. Mint a sajnos oly korán elhunyt CHYZER BÉLA*) idevágó munkájából kitűnik, az ólommérgezés régi fazekas iparunk elpusztulásával fenyeget és így iparfejlesztési szempontból is igen megszívlelendő az iparfelügyelői jelentés javaslata.

Tudvalevőleg a gyufagyárak is nagy számban alkalmaznak fiatal munkásokat és pedig gyakran ugyancsak veszélyes munkákra is, bár a hazai, nagyrészt czélszerűtlenül épített gyufagyárakban legtöbbször magán a telepen való állandó tartózkodás is már egészségtelen és a fiatakorúakra nézve

*) A magyar agyagiparban előforduló ólommérgezésekről. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének kiadványai. 5. sz.

mellőzendő volna. Hogy sok a gyufagyárakban a fiatal munkás, azt néhány iparfelügyelő az 1908. évi jelentésben is nyomaték-
kal felemlíti. Arról sajnos e jelentésben nem találtunk semmit,
hogy hány phosphornekrosis eset fordult elő az 1908. évben,
pedig, ha az iparfelügyelők jobban szemmel tartanak a
gyufagyárakat, úgy lehetetlenségnek tartjuk, hogy az ily ese-
teknek legalább egy része tudomásukra ne jutna. Csodálatos-
nak, sőt aggályosnak tartjuk azt, hogy amidőn a külföldön
a phosphornecrosis kiirtására mindent elkövetnek, nálunk a
mérvadó körök még csak nem is érdeklődnek az iránt, hogy
mily mértékben nyomorítja ez a betegség gyufagyári munká-
sainkat. Külön utasításra volna szükség, mely az iparfelügyelőket
és a kórházi orvosokat a necrosis-esetek bejelentésére köte-
lezné. A jelentés egyébként kilátásba helyezi a gyufagyárak
tüzetesebb megvizsgálását az 1909. évet illetőleg orvosi szak-
férfiak bevonásával és feszült figyelemmel várjuk, hogy az
1909. évi iparfelügyelői jelentés mikép fog beszámolni ezen
vizsgálatról.

Látjuk a fentiekből, hogy bár az 1908. évi iparfelügyelői
jelentés nem egy örvendetes mozzanatot tartalmaz, mégis
igen sok leverő adat is van benne. Nem utolsónak tart-
juk e részben azt az állandó panaszt, melyet közigazgatási
hatóságaink érzéketlensége és közönye tekintetében hangoz-
tat az 1908. évi jelentés csak úgy, mint az előbbieket. Hatá-
rozottan kitűnik ezekből, hogy nálunk az iparfelügyelőnek
nemcsak a munkaadó és sokszor a munkás közönyét és ellent-
állását kell legyőznie, hanem úgyszólván a hatósággal is, leg-
alább az ország sok részében állandó küzdelmet kell vívnia,
mert maga az iparfelügyelő nem rendelkezik más eszközzel
intézkedései keresztülvitelére, mint azzal, hogy a közigazgatási,
vagy a rendőrhatósághoz fordul. Ha azonban azt olvassuk,
hogy a székesfehérvárosban is megesik, hogy az iparfelügyelő az
elsőfokú iparhatóságoktól értesítést nyer arról, miszerint az
elrendelt javítás keresztülvitetett, holott ez a valóságnak nem
felel meg, ha azt olvassuk továbbá, hogy az iparfelügyelő, ki
először mindig a békés rábeszélés módjához fordul, több eset-
ben kénytelen volt a II. fokú iparhatóság segítségét az I. fokú
iparhatósággal szemben igénybe venni, akkor nem csodálkoz-
hatunk azon, hogy az iparfelügyelői utasítások csak egy részé-
nek, és pedig félünk, nem túlságosan nagy részének, van fogat-
nia. Közigazgatási hatóságaink socialis érzékének a hiányos-
ságában és közömbösségében kell épen ezért a munkásviszo-
nyaink javításának a legnagyobb akadályát látnunk. Hiszen, ha
a törvény tulajdonképeni végrehajtói érzéktelenek a social-
politika iránt, akkor csak fél sikerrel járhat minden idevonat-
kozó törvényhozási vagy kormányintézkedés.

Szerencsére a közigazgatási hatóságok eme közönyével

szemben egy már is a feladata magaslatára emelkedett iparfelügyelői kar áll, amint az az előttünk fekvő jelentés nem egy lapjából kiviláglik. Ez az iparfelügyelői kar, mely úgyis túl van terhelve, és melynek semmi haszna sincs abból, ha egy-egy új terhet szed a vállára, ott, ahol az ügy érdeke kívánja, mégis kéri, hogy még fokozottabb tevékenységet fejthessen ki. A balesetügyi vizsgálatoknál és a telepengedélyezéseknél felemlített észrevételek ennek fényes példái. Több iparfelügyelő a továbbképzés nehézségein panaszkodik, és azt kéri p. o. a nagybecskereki iparfelügyelő, hogy a Társadalmi Museum értesítője útján ismertetésben részesüljenek az újabb munkásvédelmi berendezések. Igen figyelemre méltó javaslat, mely ismét azt bizonyítja, hogy komolyan fogja föl hivatását az iparfelügyelői kar. Talán még örvendetesebb, hogy az előttünk fekvő jelentés dicséretreméltó őszinteséggel tár fel egyes kedvezőtlen jelenségeket. Ez az őszinteség igen nagy jelentőségű. Viszonyaink javulása csak akkor várható, ha a rossz palástolása helyett annak szégyenkezés nélkül való feltárásához fordulunk. Nemcsak nálunk, máshol is vannak nagy visszasságok. Ha el is ismerjük, hogy a munkásvédelem terén haladottabb államokban a viszonyok jobbak, azért ott is előfordul a gyermekeknek törvényellenes foglalkoztatása, vannak védőkészülékek nélkül üzemben tartott gépek, vannak az egészségre ártalmas és kellőleg el nem hártott befolyások. Ne ijedjünk meg azoktól, akik a külföldet eldoradónak festik, hazánkat pedig az »ázsiai« jelzővel tisztelik meg. Ismerjük be inkább hibánkat. Ez sokkal biztosabb útja a haladásnak és javulásnak. Ha az iparfelügyelői jelentések továbbra is ebben az irányban, fokozott őszinteséggel fognak készülni, akkor meg fognak felelni igazi rendeltetésüknek.

H. F.

A phosphorkérdés a képviselőházban

A nyugati államokban a gyufagyári munkások helyzete már hosszú idő óta foglalkoztatja a közvéleményt, mert a gyufagyárakban használt fehérphosphor a legveszedelmesebb ipari mérgek egyike és a legborzasztóbb ipari betegségnek elnevezett phosphornecrosis előidézője. A Törvényes Munkásvédelmi Nemzetközi Egyesület is egyik legsürgősebb feladatát abban látta, hogy e kérdést megfelelő megoldásra juttassa, mely megoldás, minthogy a legnagyobb óvintézkedések sem

nyújtanak teljes bizonyosságot abban a tekintetben, hogy phosphormérgezés be ne következzen (Anglia szigorú és pontosan keresztülvitt óvintézkedései dacára fordult elő ott is necrosis), nem állhat másban, mint a fehérphosphornak a gyufagyártásban való alkalmazása eltiltásában és az úgynevezett svédgyufák gyártásának a meghonosításában. Az 1906. Bernben létrejött nemzetközi egyezmény erre az álláspontra is helyezkedik és az azt elfogadó államok kötelezik magukat a jelzett tilalom kiadására.

Magyarország, sajnos, annak dacára, hogy a berni egyezmény előkészítő tárgyalásaiban résztvett és az e tárgyban létrejött előzetes megállapodást aláírta, utóbb az egyezményhez még sem csatlakozott, bár a hazánkban levő gyufagyárak egy része máris készít svédgyufákat, phosphoriparral pedig az ország nem bír és így a nyersanyag előállítására való tekintet sem akadályozza a tilalom kiadását.

A magyar törvényhozás és országgyűlés még akkor sem talált mindennek dacára időt és alkalmat eme kérdéssel foglalkozni, amidőn nem dűlta még fel a politikai helyzet a pártszervevényeket. Annál nagyobb érdeműl kell betudnunk GIESSWEIN SÁNDOR kanonoknak, hogy a politikai helyzet ziláltságával nem törődve a folyó évi januárius hó 26-án tartott ülésen lándzsát tört a fehér phosphornak a gyufagyártásban való eltiltása érdekében a következő interpellatio benyújtásával:

»1.. Van-e tudomásuk a kereskedelmi ministeriumban, hogy a nagybittsei gyufagyárban alkalmazottaknál nagyobb-szabású fehérphosphormérgezési esetek fordultak elő? Minő intézkedéseket kívannak ott ez ügyben tenni?

2. Miután a fehér-phosphor mérgezés a legnagyobb óvatosság mellett sem kerülhető el teljesen, minő intézkedést kívannak a kereskedelmi ministeriumban tenni, hogy törvényhozásilag a fehér phosphor ipari használata a berni conventio értelmében egyáltalán megtiltassék?«

Közvetten eredménye éppen a politikai helyzetre való tekintettel aligha lesz ennek az interpellationak. Mégis reméljük, hogy az ismét komolyabban ama munkások helyzete felé fogja terelni a figyelmet, kik pusztán egy elmaradt iparág fentartása érdekében (mert a phosphoros gyufák készítését ilyenek kell a svéd gyufagyártással szemben jeleznünk) életüket kénytelenek kockáztatni és magukat a legborzasztóbb és legundorítóbb betegségnek kitenni. Igen hálásak kell, hogy legyünk mindnyájan, akiket a sociálpolitika érdekel, GIESSWEIN SÁNDOR képviselőnek azért, mert az ország színe előtt utalt arra, hogy egyik gyufagyárunkban fordultak elő phosphormérgezések es igyekezett a közfigyelmet ezek felé terelni. A nagybittsei gyár alig tartozik a kivételek közé és így a

phosphornekrosis elleni védekezés sikerének bizonytalanságát tekintve, bizonyára a többi gyufagyárban is fordulnak elő nekrosis esetek.

Igazán egyhangúan kellene a magyar közvéleménynek a magyar iparegészségügy eme szégyenfoltjának eltörlése érdekében felszólalnia és az 1906. évi berni egyezményhez való csatlakozást erőlesen követelni.

Socialismus.

Socialismus és szakszervezeti mozgalom Magyarországon.

(Gabriel Louis- Jar ay: La question sociale et le socialisme en Hongrie. Paris: Alcan 1909. (443.) 7 frcs.)

Magyarország nagy átalakulás korát éli. A nyugateurópai állami és társadalmi életet mozgató eszmék hatása alatt régi intézmények pusztulnak s újak keletkeznek. E forrongó világ érdekes megfigyelési tárgyul kínálkozik mindazoknak, kik már az új eszmék légkörében élnek és napi eseményeinkben csupán az átalakulási folyamat törvényeit vizsgálják. A modern átalakulási folyamat éppen úgy megteremtette a maga dogmatikusait, exegetáit, polemisatorait és fanatikusait, mint minden más fejlődési folyamat, sőt ma még ezek munkái uralkodnak az irodalmon. Mi egyetlen fejlődési folyamatban sem látunk czélt, hanem pusztán eszközt az emberiség általános és örökkévaló fejlődésének megvalósítására s ezért reánk nézve ez időszaki irodalom csupán másodrangú jelentőségű. Annái nagyobb érdekekkel bír azonban az irodalom azon része, mely é részleges jelentések hullámain kívül állva elfogulatlan tekintettel vizsgálja a társadalmi és állami élet átalakulását, a proletariátus szabadságharczát, társadalmi, gazdasági és culturalis téren való szervezkedését. Ez irodalmi termékek közé tartozik GABRIEL LOUIS-JARAY új könyve, mely a magyarországi proletariátus helyzetét és törekvéseit ismerteti elfogulatlanul, nagy tudományos készültséggel és tiszteletreméltó bátorsággal. LOUIS-JARAY könyvét azon meggyőződés sugalta, hogy a külföld Magyarországnak csupán egyetlen problémáját, az osztrák uralom alóli felszabadulás problémáját ismeri, holott legújabbban Magyarországon nem politikai, nemzetiségi vagy felekezeti, hanem társadalmi problémák uralkodnak. A nem-

zetiségi problémát háttérbe szorította a nem magyar népesség gazdasági és kulturális alárendeltsége, a felekezeti ellentéteket az uralkodó osztály közös érdekei egyenlítették ki, a politikai életben pedig teljes erővel nyomulnak előtérbe a társadalmi problémák s úgy szólván ezek képezik a politikai fejlődés rugóit.

Magyarország agrárállam, mert 1900-ban még a népesség 66.5%-a foglalkozott mezőgazdasággal s az ország-agrárius jellege erősen kifejezésre jut a nagyvárosok, p. o. Szabadka, Szeged népessége foglalkozási statisztikájában is. A jobbágyfelszabadítás társadalmi eredményét MAJLÁTH*) nyomán tünteti fel LOUIS-JARAY S érdekesen állítja szembe a telkes jobbágyból lett kisbirtokost, a zsellérből lett mezőgazdasági munkással. A kisbirtok terjedésének sok akadálya van Magyarországon. Ez akadályok közül kiemelkednek a hitbizományok és egyéb kötött birtokok, melyek nem csupán nagy terjedelmükkel, de kedvező fekvésükkel is uralják a mezőgazdaságot.

A magyar középbirtokos osztály (gentry) pusztul s ennek okát Louis-JARAY a jobbágyfelszabadításban látja, mert a jobbágyosság elvesztésével elvesztette a gentry termelési eszközeit, új termelési eszközök beszerzésére pedig nem volt megfelelő gazdasági ereje. Gazdasági jelentőségük elenyészésével közhivatalok megszerzése útján kísérelték meg fentartani társadalmi fölényüket a hajdani középbirtokosok s főleg Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt jutott erősen kifejezésre a törekvés. A feloszlott középbirtok nem gyarapította Magyarországon a kisbirtokosok számát, hanem az ipar és kereskedelem révén meggazdagodott polgárság kezére jutott, amely nem volt magyar. Ez átalakulás megtörte a földbirtokososztály egységét, mert a középbirtok oly elemek kezébe került, melyek a régi földbirtokosok előtt nem látszottak megbízhatóknak s éppen azért elzárkóztak előlük.

Azt hisszük, hogy a vázolt folyamat nem felel meg mindenben a valóságnak, mert aránytalanul csekély azon százalék, melyet a feloszlott magyarországi középbirtokból a városi polgárság szerzett meg. Kétségtelen azonban, hogy a földbirtokos osztály számát a németség és zsidóság a legújában erősen gyarapítja. Viszont napról-napra erősebben kifejezésre jut a tőkés osztály ellenszenve a földbirtokos osztálylyal szemben, mert a magyarországi radicalis törekvések melegágya, a nagytőke otthona a város, támogatója pedig ismét a nagytőke. Teljesen indokolt ezért azon bizalmatlanság melylyel a földbirtokososztály a tőkéséből kikerült új földbirtokosokkal szemben viseltetik, a tőkésék radicalis álláspont-

*) Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn. Wien, Deuticke 1904.

jának viszont egyetlen elfogadható magyarázata az, hogy teljesen a földbirtokra kívánják irányítani a radicalis irányzat figyelmét s ez után a tőke nyugalalmát biztosítják.

A magyar agrárveszedelem magyarázata Louis-JARAY szerint az, hogy a mezőgazdasági népesség túlnyomóan mezőgazdasági cselédekből és munkásokból áll, akik nem juthatnak földhöz, munkabérük emelését nem képesek elérni s végül elkeseredetten kivándorolnak. Figyelemreméltó Louis-JARAY leírása, melylyel a magyar paraszt és a mezőgazdasági munkás közötti gazdasági és társadalmi különbségeket vázolja. Valósággal két külön társadalmi osztály az, melyek között óriási ellentétek állanak fenn. A mezőgazdasági munkásság helyzetének javulását nagyon megnehezítik a magas földárak, amit nem magyaráz meg eléggé LOUIS-JARAY, mert nem csupán a paraszt tapasztalansága, hanem a speculatio lelkiismeretlensége is oka a földárak aránytalan emelkedésének. A fölbirtokosok számának emelkedését a kivándorlás által leginkább érintett vidékeken állapítja meg, de nem tud róla, hogy a földspeculansok itt arattak és aratnak a legdúsabban. Szomorúan kell azonban hozzátennem, hogy teljesen igaza van LOUIS-JARAY-nak, midőn a független földműves elemek fogyását és a földbirtok tömörülését állapítja meg.

A földbirtokosok és munkások közötti ellentétek napról-napra nőnek s erősen ki vannak már is élesítve. A mezőgazdasági cselédség életviszonyai igazán nyomorúságosak, mert sok tekintetben valósággal a régi jobbágyvilág jelenségeit tüntetik fel. A mezőgazdasági munkásság csupán nyáron keres, télen pedig rendszeren a zsidó uzsorások kegyelméből él, mert nyári keresete nem elég fentartására. Az 1907. évi statisztika szerint a mezőgazdasági munkás átlagos évi keresete 400 korona s ebből kell lakást és ételmezt szereznie. El lehet képzelni, hogy micsoda lakás és ételmezés ez. A mezőgazdasági munka tehát magában nem elég a munkás fentartására s kénytelen más munkát vállalni. Természetes, hogy ilyen viszonyok között a munkásság nem lehet sorsával megelégedve s az elégedetlenség hatása alatt 1891-től megindult a mezőgazdasági munkásság szervezkedése.

1896-ben VÁRKONYI István megalapította a függetlenségi socialista pártot s megindította a »Földművelő« című forradalmi lapot. 1897 volt a mezőgazdasági munkásság szervezkedésének legmozgalmasabb esztendeje, mert 4 kongresszust tartottak egymás után. A kormány ellenintézkedései megnehezítették ugyan a szervezkedést, de mindamellett a mezőgazdasági munkásság félelmes hatalommá lett szervezeteiben. Az aratósztrájkok a földbirtokos egész évi jövedelmét kockára teszik, a munkásság elkeseredése pedig nem csupán vagonát, hanem nem egyszer életét is veszélyezteti.

A földéhség és az alacsony munkabérek teremtették meg a kivándorlást. Amíg a kivándorlók nagyobb része a férfiak sorából került ki, akik megfelelő összeg megtakarítása után visszatértek, nem volt nagy veszteség Magyarországra a kivándorlás; legújabban azonban már családostól vándorolnak ki és nem is térnek vissza többé. A kivándorlás nem a városi lakosság számát apasztja, hanem éppen a mezőgazdasági népesség kél vándorútra. (78%). A kivándorlást Louis-JARAY már nem gazdasági, hanem tömeglélektani jelenségnek tekinti. Nem utolsó magyarázat a fennálló társadalmi renddel való elégedetlenség sem, melyet a socialista propaganda erősen terjeszt. E kivándorlás nemzeti veszedelemmé válhatik, mert a kivándorlottak helyére idegen népelem jön az országba s a magyarság arányszáma fogy. Ez idegen népelemek közül Louis-JARAY kiemeli a lengyel és orosz zsidóságot, melynek első állomása Magyarország.

Magyarország LOUIS-JARAY szerint csaknem kizárólag agrár-állam; azzá teszi földrajzi helyzete és a *politikai* Legújabban azonban megfeszített erővel törekszik ipart és pedig nagyipart teremteni. Az iparral együtt fejlődött az ipari proletariátus, amely nagy üzemekben és kevés helyen összpontosítva dolgozik. 1890-től 1900-ig a 100-nál több munkással dolgozó üzemek száma 19%-ról 25%-ra emelkedett, ami a capitalismus megerősödésének nyilvánvaló jele. A capitalismus csupán néhány városban helyezkedett el s ennek megfelelően csupán itt van nagyszámú proletariátus és a munkásszervezetek is itt erősödtek meg szemmel láthatóan. Kimagaslik mindannyi között a főváros, a többi ipari központ kisebb jelentőségű. A magyarországi ipari munkásság új eredetű, nincsenek tehát hagyományai, nincsen aristocratiája. A magyarországi ipari munkásság különböző nemzetiségű elemekből áll s gazdaságilag nincsen azon helyzetben, hogy culturalis színvonalat emelhesse s megfelelő szervezeteket teremthessen. A magyarság hagyományainál fogva nem szereti a gyári munkát s ezért nem visz vezérszerepet az ipari munkáselemek között. A magyarországi munkásság munkaideje túlságosan hosszú, munkabérei alacsonyak, a megélhetési viszonyok pedig napról-napra nehezebbek. A Magyar Társadalomtudományi Egyesületben 1908. évi április havában tartott előadásában ELEK PÁL megállapította, hogy az ipari munkás megélhetési viszonyai az összes művelt államok között Magyarországon a legrosszabbak.

De nem csupán gazdaságilag kedvezőtlen a magyarországi ipari munkásság helyzete, mert éppen oly rossz politikai helyzete is. A politikai viszonyokra egyáltalán nem gyakorolhat befolyást s csupán a választási rendszer átalakulásával remélhető e téren változás. Mint sajtósági jelenséget

Írja le Louis-JARAY a magyarországi választásokat, ahol kocsikon hozzák be a választókat s katonaság tartja fenn a rendet. E választási rendszer következménye, hogy Magyarország 413 képviselője az uralkodó osztályokból kerül ki, a felsőház túlnyomó többsége pedig nagybirtokos. Az általános választói jog behozatalával a munkásság is részt nyerne a politikai életből, a nemzetiségi elemek fölötti hegemoniát azonban tovább is biztosítaná a magyarság szervezettsége és szellemi fölénye.

Szakavatottan és nagy részletességgel vázolja LOUIS-JARAY a legújabb politikai alakulatokat s azok álláspontját a választói jog kiterjesztéséhez

A magyar törvényhozás régi munkásvédelmi intézkedéseivel külön fejezetben foglalkozik. Az 1884: XVII. t.-cz. szabályozza a gyermekmunkát, de intézkedéseit LOUIS-JARAY nem tartja megfelelőeknek, mert a törvény végrehajtása nagyon sok kívánni valót hagy hátra. Az 1893: XXVIII. t.-cz szabályozza az iparfelügyeletet, de az iparfelügyelők száma kevés. A munkásbiztosítást nem tartja megfelelőnek, mert hiányos. 1898-tól foglalkozik intenzívebben a törvényhozás a munkássággal, de nem munkásvédelmi szempontból, hanem inkább erős kézzel törekszik ellensúlyozni mindazon eszközöket, melyek a munkásság szervezkedését előmozdítják. Ez állítás bizonyítására sok igaz érv áll LOUIS-JARAY rendelkezésére, amelyeket ügyesen használ fel s főleg a mezőgazdasági munkásság elleni actiot vázolja sikerrel.

A magyarországi munkásság szakszervezeti mozgalmával különben részletesen foglalkozik az 1864-ben Pozsonyban tartott első kongresszus óta, amely a munkásság programját is közölte. A szakszervezkedést az 1875. évi május hó 2-án kiadott ministeri rendelet szabályozza, amely nem engedi meg a szoros értelemben vett szakszervezetek alakítását s főleg a sztrájkok támogatását tiltja szigorúan. A kormánypolitikát szigorítja a végrehajtóközegek eljárása, akik ellenséges szemmel tekintenek minden munkásmozgalomra. A munkásság helyzete ma szerinte Magyarországon a következő: szigorú törvények tiltják a mezőgazdasági munkások szervezkedését és sztrájkját, az ipari munkásság sztrájkja csupán túrve van, a munkaadók ellen irányuló mindennemű szakszervezkedés tilos, a gyülekezési jog a gyakorlatban bizonytalan, a munkásság vezetőit a kitolonczolás állandóan fenyegeti, egy szóval a magyar törvényhozás nem kedvez a munkásságnak.

Kedvezőtlenek a magyarországi sajtóviszonyok is a munkásmozgalomra, mert a censura szigorú s anyagilag nem kap támogatást a munkássajtó. Az izgatást szigorúan bünteti a törvény s az ügyészség engedélye nélkül a posta nem továbbítja a lappéldányokat. Élénk színekkel vázolja LOUIS-JARAY

a magyar journalismust, a mely nem a közönség támogatásából, hanem a pénzügyektől és az államtól kapott átalányokból él. Mindezekhez járul még, hogy a magyar uralkodó osztályok felette bizalmatlanok a munkásmozgalmakkal szemben, mert nem csupán politikai irányzatot, hanem nemzeti veszedelmet látnak bennük, s a magyar uralkodó osztályokat ma még erős nemzeti érzés hatja át.

A magyar kormányférfiak újabb sociálpolitikai tevékenységéből főleg Darányi Ignác földművelésügyi miniszter tevékenységének szentel nagyobb figyelmet és pedig részletesen tárgyalja az 1900. évi XVI. törvénycikket, amely a mezőgazdasági munkásság biztosítási törvénye, továbbá a telepítési törvényjavaslatot is ismerteti. Ez utóbbi törvényjavaslatban hasonló szigort lát a német birodalom pózeni intézkedéseihez, melyek nemzeti célokat szolgálnak. A földművelési miniszter sociálpolitikája után a kereskedelmi miniszter munkásságát vázolja, mely munkáslakások építésére s betegség és baleset biztosításra vonatkozik. Előadja, hogy a ministeriumban 1907 óta új ipartörvényen dolgoznak, melynek tervezetét 1908-ban kiadták. Ez új törvényjavaslat a sztrájkok tárgyában különbséget tesz a magán és közérdekű üzemek között, megengedi a szakszervezetek felállítását, de működésüket csupán a kölcsönös segélyekre szorítja. Ez a magyar kormány sociálpolitikai tevékenysége 1897 óta, melynek ismertetésében kimondja, hogy főleg a koalíció alkotott munkásvédelmi törvényeket.

Az uralkodó osztályok jellemzése után áttér a proletariátus jellemzésére. A magyar munkás inkább a forradalom, mint a fejlődés barátja, (plus révolutionnaire, moins »évolutioniste« ou »réformiste«). A magyar munkásnak politikai szerepe nincs s ezért teljesen a gazdasági harcra veti magát. A mezőgazdasági munkáságnak hagyományai vannak, vallásos, amely érzést erősen istápolják a felekezeti iskolák s végül a magyarság kiváló típusaival szemben tisztelettel viselkedik. Ezzel szemben a mezőgazdasági munkás szereti a földet és sóvárog utána, nemzetét nagyrabecsüli s éppen ezért a parasztságból kerültek ki a legjobb magyar katonák.

LOUIS-JARAY könyvének másik fele a magyarországi munkáságnak szervezeti mozgalmait van hivatva feltüntetni. Két irányzatot különböztet, meg: egyik a munkásság felszabadítását' osztályharc útján munkálja, a másik pedig a munkásság sorsának javítását tűzte ki célul. Az első csoporthoz a marxisták, Várkonyi és Achim hívei tartoznak, a másikhoz pedig Mezőfi pártja és a keresztény socailisták.

A szocailisták 1869-ben szervezkedtek, 1896-tól kezdve azonban teljesen a német szocialismus uralkodik e téren. A modern magyar politika megalapítói a szlávssággal szemben a német-

séghez hajlottak s 1867-ben az egyesülést szentesítették is. Amint MARX állást foglalt Bohemia és a szlávok ellen, s hirdette, hogy Magyarországon csupán a magyarság az államalkotó elem, a munkásság is hozzá állott, főleg mert német munkások terjesztették az új tanokat. 1896. december 7-én volt Budapesten az első szociáldemokrata congressus, de az 1897. évi agrármozgalmak elnyomásáig nem tudott jelentőségre emelkedni. Az 1898-tól kezdve tett ellenintézkedések szaporították a szociálisták számát, különösen pedig a gyülekezési jog és a választói jog jelszavai hódították meg a tömegeket, s a párt mindinkább előtérbe nyomult a politikai életben. Kristóffy alatt erősödött meg a socialismus, mert akkor több nagy szervezet alakult s a Népszava is napilappá lett.

A politikai szervezkedéssel párhuzamosan haladt a gazdasági szervezkedés. Párt- és szakszervezet különböznek ugyan, de a szakszervezet e párt állandó erőforrása, és a vezetés a párt kezében van.

A szociáldemokrata párttal együtt fejlődött a szakszervezeti mozgalom is. Magyarországon a szakszervezeti congressusokat kétévenként tartják és a német szakszervezetek mintájára főleg gazdasági kérdésekkel foglalkoznak. A magyarországi szakszervezetek nem tökéletes gazdasági szervezetek, mert sztrájkok szervezésével és intézésével a törvény szerint nem foglalkozhatnak. Mindamelllett bizonyos, hogy a szakszervezeti mozgalom megerősödése óta a sztrájkok száma szembetűnően szaporodott és 1904 óta már helyi általános sztrájkokat is ismerünk Magyarországon. Újabban a socialismussal szemben a szakszervezeti mozgalomra terelődött a figyelem s kétségtelen, hogy a szakszervezetek tekintélye nőne, munkássága eredményesebb volna, ha nem szegődött volna teljesen a szociáldemokrata párt csatlósává.

A magyarországi szociáldemokrata párt modern szervezete 1908-ban készült és lényege az osztrák nemzetiségi rendszerrel szemben a központosítás. E jelenséget LOUIS-JARAY arra vezeti vissza, hogy Magyarországon nem elég erősek a nemzetiségi törekvések. E magyarázattal szemben megjegyezzük, hogy Magyarországon a nemzetiségi törekvések soha nem is ölthetnek olyan méreteket, mint Ausztriában, a hol a nemzetiségek már történeti múltjuk alapján is széleskörű autonómiára tarthatnak számot. Ezt maga LOUIS-JARAY is elismeri s ezért fentebbi magyarázata nem fogatható el. A magyarországi nemzetiségi törekvéseket LOUIS-JARAY szerint a külföld előtt túlzott színekkel festik a magyarok. Ebben ismét nincs igaza, mert a valóság az, hogy a románok és újabban a tótok is nemzetiségük vértanúiként szerepelnek a külföld előtt (Scotus Viator.) A nemzetiségi képviselőkben is nem nemzetiségi,

hanem democrata eszméket lát érvényesülni. Azt hisszük, hogy választási beszédeikből egyéb tűnnék ki s különben is a nemzetiségi elnyomás elleni küzdelem nem nélkülözheti a demokratikus színeket. A román parasztság érzelmeiben csupán társadalmi ellentéteket lát, de rosszul, mert annyira közismertek a román parasztság nemzetiségi törekvései, hogy a sociáldemocrata párt is jónak látta a propaganda megerősítése céljából 1903-ban programjába felvenni a nemzetiségek egyenjogúsítását. A tótok teljesen papjaik hatása alatt állanak, akik ismeretesekek magyarellenes érzelmeik révén. LOUIS-JARAY azt hiszi, hogy a magyarországi munkásmozgalom vezetősége ma is német; ebben azonban határozottan téved, mert a zsidóság és a németiség nem azonosak.

Legújabban a socialista párt és a szakszervezetek külön váltak s a szakszervezetek a vezetéshez jutott socialista értelmiséget kitessekélik kebelükből. Már fentebb megjegyeztük hogy nem is volt természetes a socialista párt és a szakszervezetek vadházassága, melyre Magyarországon kívül kevés a példa, sőt nem egy helyen ellenséges indulattal állanak egymással szemben. (Anglia).

Magyarországon a socialista párt és a szakszervezetek alap gondolata ugyanaz, t. i. a marxismus német magyarázata, melybe a májusi ünnep, a nyolcz órai munkaidő, a munkásvédelem, gyárfelügyelet stb., tehát kizárólag gyakorlati értékű feladatok tartoznak. Sokat beszélnek osztályuralomról, osztályharczról, capitalismusról, amelyek mindegyike marxista termék, de emellett a szakszervezeti törekvések megvalósítását az államtól várják. (Allient leur déclarations marxistes et leur conception de la lutte des classes à une espérance presque exclusive dans les réformes opérées par la voie de l'état, par la législation et la légalité.)

A szakszervezetek vezetőinek és tagjainak eszményei nem azonosak, mert a munkások a szakszervezetek gyakorlati előnyeieért (munkanélküliség elleni biztosítás, úti segély, munkaközvetítés stb.) lépnek be a szervezetekbe, nincsenek azonban áthatva a szervezést indokoló marxista eszmék helyességétől. Ez okból adta ki a magyarországi socialista párt legújabban a választójogi reform jelszavát, mert ez feltétlenül hódít. E jelszó egyetlen hibája azonban, hogy nem socialista, hanem democrata termék.

A magyarországi socialismus politikai szövetségesei Krisztoffyék voltak, szellemi támogatója pedig a Társadalomtudományi Társaság, melynek tagjai LOUIS-JARAY szerint a radicalisms antiklerikális egyetemi ifjúság sorából kerülnek ki. A Társadalomtudományi Társaság Szabad Iskolája állandóan összeköttetést tart fenn a szakszervezetekkel, melyek

tagjaikat beíratják a tanfolyamokra s értük fejenként és évenként 12 koronát fizetnek.

A magyarországi socialistákat LOUIS-JARAY úgy jellemzi, hogy sem honellenes, sem antimilitarista törekvéseket nem támogatnak, sőt a magyar hegemonia megerősítésére dolgoznak. Ez utóbbi állítás teljesen téves, mert ez eszköz lehet a kezükben, de cél soha. Láttuk legutóbb is, mikor az önálló bank kérdése napirenden volt, hogy egyáltalán nem jelentkeztek. Egyben azonban teljesen igaza van LOUIS-JARAY-nak, t. i. abban, hogy a magyarországi socialista mozgalmat az opportunizmus jellemzi.

A szakszervezeti mozgalom gyakorlati tevékenységéből kiemeli a munkaközvetítést, amely Magyarországon nincs megfelelően szervezve s ezért jó szolgálatokat tesznek e téren a szakszervezetek. Nem előnyös azonban e szakszervezeti tevékenység a munkaadókra, mert ipari viták esetében a munkáság túlsúlyát biztosítja. Értékes tevékenységet fejtenek ki e szakszervezetek a collectiv szerződések megkötése körül is és e téren határozottan emelkedni fog még a jelentőségük. Foglalkoznak ezeken kívül a munkások szellemi képzésével és a munkás biztosítás különböző ágaival.

Mint figyelemre méltó jelenséget említi LOUIS-JARAY, hogy legújabbán a socialistikus tanok a tanítótság körében is kezdenek terjedni. E jelenség azonban nem állapítható meg határozottan, sőt ma még inkább a tanítótság ellenszenvéről beszélhetünk, mert a felmerült elszigetelt jelenségek nem a tanítótság beleolvadását tüntetik fel a socialista áramlatba, hanem concret okokkal magyarázható időszakos tünetek.

A socialista mozgalomhoz csatlakozott munkások vallási viszonyainak vizsgálatából azon eredményre jut, hogy legkevésbé a katolikusokat sikerült megnyerni, a zsidó munkások azonban csaknem kivétel nélkül socialisták, sőt a magyarországi munkásmozgalom kimagasló férfiai: GOLDNER, KARDOS, WELTNER, IZRAEL stb. mindannyian zsidók.

LOUIS-JARAY azt hiszi, hogy a választói jog kiterjesztése változást fog teremteni Magyarország belpolitikai viszonyában s a munkásságot szerephez fogja juttatni. A munkásmozgalom mai szervezete azonban nem alkalmas arra, hogy a magyar parasztságot megnyerje s legfeljebb a városi munkáság körében fog jobban hódítani. E folyamat semmi esetre nem lesz alkalmas arra, hogy egységes társadalmi felfogást teremtsen, sőt inkább a rég elmúlt idők társadalmi ellentéteit fogja kiélesíteni. Véleményünk szerint Magyarországon egységes társadalmi alakulást csupán demokratikus eszmék alapján lehet teremteni s ez eszmék sem az osztályharcz hirdetését, sem pedig a tulajdon megszüntetését nem teszik szükségessé. Egészen más érdekei vannak a parasztságnak és az ipari

munkásságnak. Az ipari munkásság érdekei forradalom felé sodorják a társadalmat, míg a parasztság érdekei nagyon is conservatívak. Angliában a kisbirtokos parasztság megerősítésével a conservatív szellem érvényrejutását munkálták s a kisbirtokosság megteremtése nem kivan sok áldozatot, csupán józan politikát.

Az ipari munkásság és a parasztság érdekei szerintünk ellentétesek s az ellentéteket semmiféle socialista okoskodások nem fogják összhangba hozni. A socialista ipari munkásság ellensége minden tulajdonnak s törekvései végső célja a tulajdon megszüntetése. A mezőgazdasági munkásság nyomorának minden okát abban látja, hogy nincs földje és földtulajdont követel. Magyarországon a tulajdon elleni mo galom teljes erővel a földtulajdonra vetette magát s fegyvertársa nem csupán a socialista munkásság, hanem a nagytőke is, amely ily módon törekszik megalapozni a nagy tőke uralmát. A parasztság ma még ellensége a földbirtokos osztálynak, de ha előbb-utóbb földbirtokhoz jut, az osztályellentétek osztályérdekekké fognak válni s az ipari munkásság és a mezőgazdasági munkásság nem haladhatnak azonos irányban. Ezért nem bizunk mi Magyarországon a socialista törekvések diadalában s ezért tartjuk a haladás érdekében célravezetőbbnek a demokratikus fejlődést. Ipari államban jobban elhelyezkedhetnek a socialistikus törekvések, mint agrárállamban, met az agrárviszonyok nem kedveznek a socialismusnak. Culturát, jólétet mi a demokratikus államtól remélünk, de a socialista állam, a szervezkedés jelenségéből következtetve, lehet autokratikus vagy aristokratikus, de demokratikus soha.

Beszél még LOUIS-JARAY VÁRKONYI, ACHIM és MEZŐFI pártjairól, a kereszténysocialisfákról és a szövetségi mozgalomról. A proletariátus bőséges ismertetése után végül az uralkodó osztályról, helyzetéről és feladatairól beszél. Sajnos, igaza van abban, hogy az uralkodó osztály – csekély kivétellel – nem dolgozik komolyan, hanem élvezi az életet. Kell, hogy a proletariátus harczy kedve felébressze az alvókat, de nem azért, hogy erőszakos intézkedésekkel akasszák meg a természetes fejlődést, hanem angol mintára idejekorán üdvös reformokat teremtsenek s az által a békés fejlődés útját egyengessék. Ezt ma még lehetségesnek látja Louis-JAKAY s lehetségesnek látjuk mi is. Sajnos azonban nem vagyunk annyira önállóak, hogy a fejlődést hazánkon kívül álló erők meg nem akaszthatnák, amelyek előtt a magyarság romlása már azért is kívánatos, mert ezzel magát a hatalmat · gyengítjük. Sok nyomorúságot okozott a függés eddig s fog okozni a jövőben is.

Louis-JARAY könyvét statisztikai adatok és a felhasznált munkák bibliográfiája egészítik ki, amelyekből láthatjuk, hogy

lelkiismeretesen dolgozott. Legújabbkori eseményeket tárgyalva sokszor kénytelen a politikai napikérdésekkel részletesen foglalkozni. Ez fogyatkozása a könyvnek, de az író teljes elfogulatlansága még a fogyatkozást is elviselhetővé teszi. Értesülései jók és közvetlenek, mert épen úgy tárgyalt MAJLÁTH JÓZSEF gróffal, mint a hogy meghallgatta a Társadalomtudományi Társaság Szabad Iskolájában JÁSZI-OSZKÁR előadásait. Csodálatos, hogy magyarul nem tudó ember ilyen jó képet tudjon festeni Magyarországról. Szinte kívánatosnak tartanok, hogy magyar fordításban is megjelenjék e munka, mert a magyar irodalom nem nyújt elfogulatlan ismertetéseket e kérdésekről, a pártirodalmi termékek pedig csupán a párt-emberek céljait szolgálhatják.

Gárdonyi Albert.

Néhány szó a syndicalismusról.

Az a hatalmas eszméáramlat, amelyet *socialismus* névvel szoktunk jelölni s amely a meglévő állami és társadalmi rend kíméletlen támadásával teljes gazdasági és politikai átalakulás számára igyekszik a talajt előkészíteni, maga is állandó forrongásban és átalakulásban van.

Mily hosszú az út MORUS Tamástól, ki az első utopisztikus államregényt megírta, MARX Károlyig, aki *Das Kapitaljában* a socialismus hívői számára szinte bibliát teremtett, dogmákat állított fel, melyeknek csalhatatlansága és megtámadathatlan volta közhíttel képezett a socialismus világában. És mily hosszú az út a MARX-féle dogmatikus socialismustól a SOREL György által megindított *forradalmi syndicalismusig*, mely pedig napjainkban, bár igen különböző mértékben, utat talált már minden nemzet proletárjaihoz.

S mennyi közbeneső mozzanat, mennyi reformáló, revideáló törekvés tárul szemünk elé, ha a socialismus állapottával csak a XIX. század harminczas éveitől kezdve foglalkozunk is. A francia álmodozók: FOURIER, Louis BLANC, kik phalanstérebek, vagy nemzeti műhelyekben foglalkoztatva az emberiséget, akarták megoldani a munkáskérdést, majd MARX és ENGELS a *communista kiáltványával*, a tragikus végű LASSALE államilag támogatott termelő szövetkezeteivel különböző más utakon, más eszközökkel, de mégis egységes cél felé törekedtek. A magántulajdon megsemmisítése s a termelési esz-

közök sociálisálása azok a gondolatok, amelyek egységet hoznak ezekbe a különböző irányzatokba.

A hangzatos felhívás, melylyel a communista manifestum végződik: »*Világ proletárjai egyesüljete*k«, a nemzeti és faji különbségek teljes lerombolásával akarta egy táborba gyűjteni mindazokat, kik a meglevő állapotokat magukra nézve elviselhetetlen tehernek érezték.

Ez a harsogó szózat azonban, ha sokakat megrázott is, azt az eredményt, melyet megalkotói reménykedve fűztek hozzá, soha el nem érte. A párisi *Internationale* sok kínos huzavona és kalandos kísérletezés után feloszlott s olyan értelemben való feltámasztása, amint azt első alapítói elképzelték, máig sem sikerült.

És jöttek a különféle programok. Ebben elsők a németek. Eleinte szinte fanatikus hittel ragaszkodva MARX-hoz és az ő elveihez. *Lassalle*-t csupán azért, mert számol a létező viszonyokkal s számít az *államra*, kirekesztés sújtja. Az egyház nem ragaszkodik úgy dogmáihoz, mint a német socialisták az első időkben MARX tanaihoz. De változnak az idők. LASSALLE-nak is vannak hívei s így engedményeket kell tenni ezek számára is. így látjuk az 1870-iki *góthai* programúiban érvényesülni LASSALLE egyik-másik tételét is. Húsz esztendő azonban megint elég ahhoz, hogy az *erfurti* programmban végleg leszámoljanak LASSALLE-lal, de a forradalmi eszközökkel is.

Nem szabad felednünk, hogy a socialista törekvések mindig kettős irányban haladnak: *gazdasági* és *politikai* irányban. S míg gazdasági téren a *magántulajdon eltörlése*, addig politikai téren az *általános választói jog* azok a sarktételek, melyeken az egész socialista-rendszer bármelyik formulázásában nyugszik,

Ennek a két törekvésnek a megvalósítása forradalmi eszközökkel vagy pedig törvényes úton történhetik a parlamentekben. A socialista mozgalmak kezdetben mind a forradalmi eszközök igénybevételének elvi alapján állottak s csak hosszú idő tapasztalatai juttatták el őket oda, hogy elveik érvényesülésének útjait a parlamentekben keressék.

Nem akarjuk e helyen tovább részletezni a különböző socialista programokat, melyek közül legnevezetesebb az 1902-iki francia *tonrsi* program, melynek megalkotásában részt vett MILLERAND, a későbbi miniszter is. Ez a program legerősebben számol a gyakorlati keresztülvihetőség gondolatával.

Arra kívánunk az eddigiek alapján rámutatni, hogy a socializmus, amely lényegében határozottan forradalmi irányzat, újabb programjaiban szakított a forradalmi eszközökkel s a súlyt a politikai érvényesülésre fekteti s elveit a parla-

mentekben kívánja megvalósítani, hangsúlyozván, hogy a socialismus forradalmi jellege *céljában* van.

Elég legyen e részben a BERNSTEIN-féle német revisio-nista törekvéseken kívül főleg Anglia példájára utalnunk. Igaz ugyan, hogy a szigetországban, bár MARX főműveit ott írta, a MARX-féle tanok erősebb gyökeret nem is tudtak verni. Az angol munkásság az ő *Trade-Union*-jaiban mindig első sorban saját gazdasági helyzetének javítására, existentialis kérdéseinek helyes megoldására s politikai érvényesülésének a létező viszonyok közötti megkeresésére törekedett s így is elérte, hogy John BURNS munkásvezér helyet foglalhatott az angol kabinetben. Hogy Franciaországban MILLERAND bejutott a ministeriumba, hogy Németországban a socialdemokraták a parlament egy tekintélyes pártját alkotják, az mind a forradalmi eszközök félretételét igazolja s egyszersmind azt is, hogy a politikai érvényesülés vágya eltérítette a gazdasági célokért való küzdelemtől a socialisták, vagy legalább a socialista vezeték egy igen nagy részét. Mert azt alig hiheti bárki js, hogy a magántulajdon intézménye parlamenti utón, forradalom nélkül volna eltörölhető.

MARX tanai, mint dogmák, bár érintetlenül fennállanak a német socialisták nagy részénél, mégis a németeknél bizonyos *nacionalista* színezet némileg elhomályosítja a nemzetköziség elvét. Elég itt utalnunk BEBEL egyik parlamenti beszédére, aki büszke önérettel jelenti ki, hogy ha a haza vesztélyben volna, ő – bár öreg ember – és társai elsőnek sietnének a megtámadott határok védelmére.

Ez az európai socialismus képe és a socialista-mozgalom helyzete a XIX. század legutolsó éveiben. A sok különböző irányú reform-mozgalom között azonban a múlt század legutolsó éveiben ifjú erővel tör elő a *forradalmi syndicalisnms*, melyről elmondhatjuk WERNER SoMBART-tal, hogy újból mozgásba hozza a socialista eszmevilág lomha tömegét és nem engedi azt megmerevedni.

A beteljesült vágyak hamar értéküket veszítik. Ez az igazság képezi az alapját a syndicalista irányzat kialakulásának is. A socialistáknak a különböző államok parlamentjeiben való s inkább *egyéni*, mint *elvi* érvényesülése sokakat elhidegit, különösen Francia- és Olaszországban a parlamentbe gravitáló socialista mozgalomtól.

A socialisták között egyre-másra szaporodik azok száma, akik belátják, hogy a parlamentben levő munkás képviselők és a munkások széles rétegei között az érintkező pontok igen hamar megritkulnak s magában a socialista osztályban egy külön tábor alakul, amely igen könnyen ellenségévé is válhatik a hatalom árnyékában a munkásmozgalomnak.

Így kezdődik az úgynevezett *syndicalista*-mozgalom, amely

alapját képezi a socialismusban ma már jóformán kialakult új iránynak, a forradalmi syndicalismusnak.

A syndicalismus, amely ismétljük, francia és olasz földön terjed s Németországban alig van talaja, a parlamenttől való idegenkedés mellett főleg a francia és olasz temperamentumban leli magyarázatát. A román népek fellengzőbb szelleme, lobogó lelkesedése szinte természetes eszközt lát a forradalomban. Ha hozzávesszük, hogy Franciaországban, ha csak igen rövid időre is, de 1848-ban a februári forradalommal s a LOUIS BLANC-féle *nemzeti műhelyek* felállításával s 1871-ben a *Commune* uralmával győzedelmeskedett a socialistaforradalom, – úgyszinte a természetes fejlődés eredményének kell tekintenünk a francia syndicalista mozgalmat.

Visszatérve a syndicalisták elveinek ismertetésére: ők nem akarják a proletárelem parlamenti képviselőt, mert magát a parlamentarismust oly korhadt intézménynek tartják, amelytől a proletárság helyzetének gyökeres javítása nem várható. Apró toldozás-foldozás a mai állapotokon, a polgárság szegényes alamizsnái ezek – szerintük -, amit a parlament nyújthat a munkásosztálynak. Ennél többet, vagy éppen teljesen kielégítő társadalmi reformot a parlamenttől várni még akkor sem lehet, ha ott a proletárságnak igazán erős és tartalmas képviselője van.

A syndicalisták tehát a Parlamentarismus s ezzel együtt a politikai párt nyűgéből ki akarják szabadítani a socialismust. Nem politikai párttá kívánják azért szervezni híveiket, hanem csupán munkásszindikátusokat, szakegyesületeket kívannak alakítani, mint amelyek a proletárság boldogulásának munkálására legalkalmasabbak.

Ezek a szindikátusok szövetségekké tömörülve s lassanként egy hatalmas és egységes táborra alakulva képeznék az új társadalmi rend alapját. Nem gondolják azonban a syndicalisták sem, hogy a szakegyesületek tömörüléséből a természetes fejlődés útján kialakulhatna az új társadalmi rend.

Ez szerintük csak forradalmi úton jöhet létre. Egy nagy socialis forradalom az, mely kellő előkészítés után megrázza és romba döntheti a régi társadalmi rendet, hogy a romokból a proletárság építse meg az új rend szilárd palotáját.

Ennek a célnak érdekében akarják a syndicalisták függetleníteni a szakszervezeti mozgalmat, azaz a munkások gazdasági törekvéseit a politikai párt parlamenti céljaitól. Ezért akarják megszüntetni a socialdemokrata vezérek befolyását a szakszervezetekben, hogy ott szabadon folytathassák a forradalmi célok érdekében agitációjukat.

A szakszervezetek *nevelő* tevékenységében vélnék a syndicalisták hatalmas eszközt céljaik elérésére s az új állami

rendre megérett munkásság a direct actioval, az általános sztrájkjal fogja majd egy nagy napon célját elérni.

Tehát a syndicalismusnak a végső ponton határozott forradalmi irányzata van és ezért támadja a legnagyobb ki-méleltlenséggel azokat, akik a »mindent elposványosító parla-mentben« keresik és munkálják a proletariátus jobb jövőjét, mely csak a tiszta osztályharcz alapján vívható ki.

Kétségtelenül megállapíthatjuk az eddig elmondottakból, hogy a syndikalismusban sok van MARX tanításaiból, amint hogy ők maguk azt állítják, hogy rendszerük nem egyéb, mint a tiszta marxismus. Ezzel szemben azonban nem egészen alaptalan a »hivatalos« socialisták azon criticája sem, mely a Syndikalismus forradalmi irányára czélozva, azt az anarchismus egy új hajtásának tekinti és a socialismus köréből teljesen ki akarja küszöbölni.

Az igazság ott van, hogy a syndicalismus, amely rendszerében még teljesen kiforrottnak sem mondható, a legkülönbözők elemekből állott elő, amelyek között – szerintünk – mégis csak a forradalmi gondolatok az uralkodók, így jön azután létre a kapcsolat a főleg Francia- és Olaszországban terjedő syndicalista mozgalom és a német anarcho-socialismus (nem sok hívővel rendelkező s az uralkodó socialdemokrata párt által elnyomott irány), sőt. végeredményben az anarchismus között.

Így például az 1909. év tavaszán Lipcsében megtartott anarchista congressuson – a hol természetesen az elméleti anarchisták, az államnélküliség tudományos bajvivői vettek részt – jelentékeny közeledés történt az anarchista szervezettek és a syndicalisták között.

Pedig a két irány közössége csupán a forradalmi irányzatban nyilvánul. Egyébként ugyanis alapgondolatuk, kiindulási pontjaik merőben ellentétesek és amellet végső céljuk is teljesen különböző. A socialismus kiinduló pontja a mai osztályállam elleni harcz, mely megfelel az emberi alaptermészet főjellemvonásának, az örök küzdelemnek. Ezt vallja a syndicalismus is. Az anarchismus pedig épen ellenkezőleg az embert alapjában jónak és szelídnek ismeri, melyet csak a mai kizsákmányoló állami rend tesz küzdővé, sőt ragadozóvá.

Ilyen óriási a különbség az egymáshoz közelítő két irány a syndicalismus és az anarchismus között már a kiindulásnál. A végezel is épen homlokegyenest ellenkező. A syndicalismus célja a munkásszakegyesületekből kialakuló socialista állam, az ő tejjel-mézzel folyó Kánaánjával, míg az anarchismus az ígért földjeként a teljes államnélküliség varázslatos állapotát tárja hívei elé. Csupán abban egyezik a két irány, hogy a végcél mindkettő forradalmi úton kívánja elérni. Hogy ez a forradalom, amely akár egyik, akár másik

»ideált« megvalósítaná, még nagyon messze van, azzal is tisztában van mindenik irány. Mi alapos kételyeinket fejezzük ki még az iránt is, hogy ez a forradalom, különösen mint győzelmes forradalom, el fog-e valaha következni.

Ezek után nem lesz érdektelen annak a megállapítása, hogy milyen elterjedést nyert idáig a syndicalismus s hogy haladásnak, vagy visszaesésnek tekinthető-e az a korábbi szociálista irányzatokhoz képest.

Ami a syndicalismus elterjedését illeti, elvitathatatlan tényként kell megállapítanunk, hogy Franciaországban mind többen esküsznek a syndicalismus lobogója alá. Elég talán erre nézve rámutatnunk az 1907-iki délfranciaországi vinczellér forrongásra s az 1909. év elején meg-megújult postássztrájkokra, melyek mindenike a syndicalisták meleg rokonszenvével dicsekedhetett, sőt különösen a postássztrájkban határozottan a syndicalisták keze nyomára akadhatott a figyelmes szemlélő. – Ha ehhez hozzávesszük, hogy a franciaországi szakszervezetek központja a »*Confédération Générale du Travail*« határozottan syndicalista vezetés alatt áll, úgy el kell ismernünk, hogy a syndicalista irányzat, alig 10-12 évi létezése alatt elég szép sikereket érte. – El kell ismernünk azt is, hogy képviselői között nagy képzettségű komoly férfiak vannak, akik könyvekben és folyóiratokban a syndicalismus tudományos kifejtését nagy alaposággal s nem minden siker nélkül végzik.

Hazánkban – ép úgy mint Francia, Olasz és Svédország kivételével a többi európai államokban, a syndicalismus elterjedéséről még beszélni is alig lehet. – Hiányoznak nálunk legelsősorban is az előfeltételek a syndicalismus terjedéséhez. Hiszen ami szociálistáink még nem tartanak ott sem, hogy a parlamentbe bejuthattak volna s így, habár minden erejüket az általános választójog kivívására fordítják, és ez időszert s e mellett a cél mellett minden egyebet elhanyagolnak, mégis nálunk oly teljes mértékben nem következik be a parlamentből való kiábrándulás, mint például Franciaországban, mindaddig, amíg *tényleg* be nem jutottak a parlamentbe. S ha mutatkoznak is tünetek, amelyek a syndicalismus némi térhódítására engednek következtetni, – mint pl. az 1909 november elején kibocsátott felhívás, amely kemény szavakkal támadja a pártadóból zsarnokoskodó s a parlament felé kacsingató socialdemocrata vezéreket – nálunk hosszabb ideig nem lehet még szó sem a syndicalismus nagyobb elterjedéséről. Egyebek közt azért sem, mert a mi socialdemocrata vezereink lelketlen terroris-musa könyörtelenül elnyom minden ellenkező véleményt s így a syndicalismus érvényesülésének útját is nehéz sziklával zárja el.

Nekünk nincs okunk e felett bánkódni. A socialisták torzsalkodása vagy éppen megoszlása a polgári társadalmat mindig kellemesen érintheti; könnyebb a védekezés olyan ellenséggel szemben, melyet belső egyenetlenségek dúlnak, amellett, hogy az igazság ereje sem harcol a socializmussal együtt.

A syndicalismussal kapcsolatban felmerül még az a kérdés, hogy haladást jelent-e az a socialismus többi irányával szemben, vagy sem. A nézetek e részben felettebb, eltérők. Vannak, akik haladást, vannak, akik visszaesést látnak a syndicalismusban. Az igazság – úgy véljük – középen van. A syndicalismus irodalmi művelőinek felfogásában kétségtelesen haladást kell látnunk, mert a syndicalista elmélet az emberektől magasabb erkölcsi felfogást kíván; a tömeg azonban, mely a syndicalista elvek mellé szegődik, bizony nem lát azokban egyebet a forradalomnál, mely kitartó munka nélkül kecsegtet a célok elérésével s így náluk bizony visszatérést constatálhatunk a harc elavult formáihoz.

Ilyen értelmezés mellett alig tekinthetjük másnak a syndicalismust, mint a forrongó, alakuló socialismus egy érdekes jelenségének, amelyről – hogy mekkora a jelentősége – azt csak a jövő van hivatva megállapítani.

Tóth Dezső